

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний інститут сімейної та молодіжної політики
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти**

Васильченко Ольга Миколаївна

**ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ
РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ**

навчально-методичне видання

Київ – Нікополь
СПД Фельдман О.О.
2012

ББК 88я73

В 19

Васильченко О.М.

В 19 Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально-методичне видання / О.М. Васильченко – К.: 2012. – 96 с.

У виданні представлені валідизовані методики, призначені для діагностики та корекції різних аспектів і феноменів репродуктивної поведінки особистості. Методики, які застосовувалися лише в дисертаційних роботах останніх років, наведено повністю. Опубліковані методики подаються лише описово та наводиться режим доступу у інтернеті. Російськомовні методики подаються мовою оригіналу.

Наведена інформація стане у нагоді дослідникові, як для теоретичних розвідок, так і практичних досліджень репродуктивної поведінки особистості, зокрема батьківства, гестаційної, шлюбної та сімейної поведінки.

Видання призначене для студентів психологів, практичних психологів, науковців, викладачів ВНЗ.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ:

Вченою радою Державного інституту сімейної та молодіжної політики
(протокол № 02/12 від 12 червня 2012 року)

Комісією з виховної роботи вищих навчальних закладів Науково-методичної ради
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(протокол № 3 від 5 вересня 2012 року)

Рецензент: док. псих. наук Панок В.Г.

За редакцією автора

Надруковано з оригінал макету замовника

ЗМІСТ

Передмова	5
Частина 1. Методики діагностики репродуктивної поведінки	8
1.1. Опитувальники та анкети	8
1.1.1. Рольовий опитувальник дітородіння (РОД) Родштейн М.М.	8
1.1.2. Опитувальник «Аналіз сімейного міфу» А.О. Нестерова	13
1.1.3. Анкета «Стресогенні аспекти безпліддя» І.Ю. Свяцкевич	20
1.1.4. Опитувальник материнського ставлення ОМС В.В. Волкової	23
1.1.5. Методика дослідження репродуктивної установки «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» В.В. Бойко у модифікації О.С. Каримової	28
1.1.6. Опитувальник вивчення репродуктивних установок О.С. Каримової	30
1.1.7. Опитувальник «Шкала оцінки сімейної адаптації й згуртованості - FACES-II» (D.H. Olson, J. Portner, Y. Lavee 1985) в адаптації Н.Ф. Михайлової, 1998	32
1.1.8. Аналіз сімейних взаємин (АСВ) Е.Г. Ейдеміллера, В.В. Юстіцкіс	32
1.1.9. Опитувальник «Тест ставлень вагітних» І.В. Добряков	33
1.1.10. Визначення узгодженості сімейних цінностей і рольових установок (очікувань) у сімейній парі (РОП) А.Н. Волкової	34
1.1.11. Тест-опитувальник вдоволеності шлюбом (ОУБ) В.В. Століна	35
1.1.12. Опитувальник «Визначення особливостей розподілу ролей у сім'ї» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубровська)	35
1.1.13. Вивчення батьківських установок (parental attitude research instrument PARI)	35
1.1.14. «Реакція подружжя на конфлікти» (О.С. Кочарян, Г.С. Кочарян, А.В. Киричук)	37
1.1.15. «Вимірювання установок у сімейній парі» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубровська)	38
1.1.16. «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафер (ПОР - Подростки о родителях) Модифікація: З. Матейчик, П. Ржичан	39
1.1.17. Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОРО) (А.Я. Варга, В.В. Столін)	40

1.2. Проективні та напівпроективні методи дослідження репродуктивної поведінки особистості	41
1.2.1. Методики закінчення речень	41
1.2.1.1. Незакінчені речення «Вивчення репродуктивних установок дітей» Т.В. Пальцевої	41
1.2.1.2. Стандартизоване інтерв'ю для дослідження репродуктивних установок (розробка О.С. Каримової)	45
1.2.1.3. Анкета «Моя сім'я» Г.В. Аكوпова	47
1.2.1.4. Психологічна готовність до пологів (розробка О.А. Касьянової)	49
1.3. Асоціативний експеримент	50
1.4. Проективні малюнки	51
1.4.1. Проективний малюнок «Моя майбутня дитина» у модифікації Г.Г. Філіппової	52
1.4.2. Дослідження репродуктивної установки – проективний малюнок «Моя сім'я» + «Моя майбутня сім'я» модифікація Т.В. Пальцевої	53
1.5. Проективні тексти	58
1.5.1. Методика «Батьківський твір» - В.В. Столін, адаптація А.І. Ташевої	60
1.5.2. Вивчення уявлень про батьківство – твір «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» С.Ю. Дев'ятих	61
Частина 2. Корекція репродуктивної поведінки особистості	64
2.1. Програма спецкурсу «Жіноча ідентичність і репродуктивна установка» (М.М. Родштейн)	64
2.2. Рекомендації з оптимізації психолого-педагогічних умов формування репродуктивних установок (Т.В. Пальцева)	65
2.3. Комплексна програми розвитку сімейної та материнської спрямованості у дівчат (Н.В. Нозікова)	68
2.4. Програма психотерапевтичних занять з підготовки до пологів неповнолітніх вагітних «Маленька мама» В.В. Волкової	71
2.5. Програма «12 кроків» усвідомлення гендерних установок студентами О.І. Болдиревої	75
Рекомендована література	95

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап суспільного розвитку в Україні характеризується трансформацією традиційних стереотипів репродуктивної поведінки, загостренням демографічних проблем, зміною моделей сімейних стосунків, зростанням кількості вільних союзів, позашлюбних народжень, зростанням девіантних форм материнства та батьківства, збільшенням кількості неблагополучних дітей - педагогічно занедбаних, важковиховуваних, агресивних, соціальних сиріт та безбатченків. Для сучасної сім'ї характерні і позитивні зміни - розширення свободи вибору для чоловіка і жінки, затвердження рівності ролей і статусів, широкі можливості контактів між поколіннями. Демографічна ситуація в Україні вимагає дослідження закономірностей репродуктивної поведінки, потребує обґрунтування шляхів і методів управління процесом відтворення населення, розробки засобів впливу та корекції в сфері народжуваності й батьківства.

Тенденції розвитку практичної психології в Україні ставлять перед науковцями завдання розробки методів роботи у сфері підготовки до усвідомленого батьківства і материнства, психологічної підготовки вагітних жінок до пологів, корекції поведінкових та смислових феноменів у сфері репродуктивної поведінки. Одним із першочергових завдань є вдосконалення і розробка психодіагностичного інструментарію для роботи з батьками та сім'єю як передумови отримання достовірних результатів наукових досліджень та успішності роботи психологів-практиків.

Необхідно зазначити наявність значних труднощів, особливо у починаючих дослідників, які виникають при підборі методик дослідження, які б адекватно вимірювали власне соціально-психологічні явища, зокрема феномени репродуктивної поведінки.

На сьогоднішній день в Україні склалася ситуація, коли науковці та практики, відчуваючи брак україномовних методик, намагаються вирішити проблему, застосовуючи у дослідженнях російськомовні методики перекладені на українську власноруч. Як не дивно, але при цьому не робиться спроб ні валідизувати, отриманий опитувальник, ні довести його надійність.

Ще одна особливість, яка чітко простежуються у емпіричних дослідженнях багатьох молодих науковців (курсівих, дипломних і навіть кандидатських роботах), застосування вкрай обмеженого асортименту методик. Так, вкрай популярними є методики дослідження ціннісних орієнтацій М.Рокича, методика дослідження самоствавлення (МДС) В.В.Століна, С.Р.Пантїлеєва, модифікований опитувальник діагностики самоактуалізації особистості (САМОАЛ) (А.В.Лазукіна у адаптації Н.Ф. Каліної), тест-опитувальник Г.Шмішека, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, діагностики міжособистісних стосунків діагностики Т.Лірі, методика визначення психологічної статі С. Бем. Проблема полягає не в тому, що популярними є валідизовані, неодноразово апробовані методики, а в тому, що, зважаючи на завдання дослідження, доцільним би було використання інших, більш вузько спрямованих і не таких популярних.

У цьому посібнику представлені методики дослідження призначені для вивчення різних аспектів і феноменів репродуктивної поведінки особистості. Були відібрані лише валідизовані методики. Російськомовні методики подаються мовою оригіналу. Для методик, що не відомі широкому загалу науковців наводиться процедура її побудови і валідизації.

У першому розділі подаються методики за допомогою яких можна дослідити різні аспекти та параметри репродуктивної поведінки особистості. Ті методики, які ще не стали широко відомими, а представлені лише в дисертаційних роботах останніх років, наведено повністю. Методики, що вже були не одноразово опубліковані і відомі широкому колу науковців і практиків подаються лише описово (для чого призначена, які параметри вимірює, для яких груп досліджуваних може бути застосована).

У другому розділі наведено програми психокорекційної роботи різних аспектів репродуктивної поведінки особистості.

Дамо кілька рекомендацій по плануванню і проведенню емпіричного дослідження:

- обираючи методики дослідження варто поєднувати опитувальники, проєктивні методики (або напівпроєктивні) та методи психосемантики (або нарративні методи);

- зважаючи на білінгвізм респондентів на Україні необхідно користуватися оригінальними варіантами опитувальників;

- при перекладі російськомовного опитувальника на українську мову обов'язково повинна бути проведена перевірка на валідність і надійність (приклади створення і валідизації опитувальників представлені у посібнику); зазначимо, що адаптація російськомовного опитувальника може стати окремою науковою роботою;

- зважаючи на білінгвізм респондентів на Україні напівпроєктивні методики (незакінчені речення, незакінчені оповідання тощо) потрібно подавати мовою оригіналу, і наголошувати у інструкції для респондентів, що відповідь може бути дана як українською, так і російською мовами. (У наших дослідження ми нерідко отримували відповідь від одного респондента обома мовами одночасно, що відображає справжній психосемантичний порядок у свідомості білінгвів);

- практичним психологам та соціальним працівникам варто в першу чергу у роботі користуватися максимально стандартизованими методиками; при застосуванні проєктивних та напівпроєктивних методик потрібно бути вкрай обережними з висновками, адже якість таких досліджень великою мірою залежить від знань та досвіду дослідника;

- практичним психологам та соціальним працівникам потрібно уникати користуватися методиками із збірок на кшталт "Найкращі психологічні тести", "200 популярних тестів" тощо;

- у своїй діяльності керуватися принципами і нормами Етичний кодекс психолога "Етичного кодексу психолога" прийнятого на I Установчому з'їзді Товариства психологів України 1990 року. Цей нормативний акт є гарантом

високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України (текст представлений на сайті http://upsihologa.com.ua/etychnyi_kodeks_psyhologa.html).

Нагадаємо основні етичні принципи і норми психолога.

Основні етичні принципи: конфіденційності, компетентності, відповідальності, етичної й юридичної правочинності, кваліфікаційної пропаганди психології, благополуччя клієнта, професійної кооперації, інформування клієнта про цілі і результати обстеження.

Психологи несуть особисту відповідальність за свою роботу.

На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, зокрема тих, які проводять з використанням комп'ютерних технологій.

Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу.

У разі неможливості завдання, психологи передають його іншому досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт із професіоналами, що можуть надати активну допомогу.

Психологи не застосовують не апробованих і не валідизованих методів і процедур. У тому разі, коли психологічні методики лише проходять випробування психологи, проводячи експеримент, попереджають досліджуваних про застосування неперевіраних методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень володіння ними.

Психолог суворо додержується принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях та заздалегідь інформує їх про право відмовитися від участі.

Психолог має чітко й однозначно формулювати висновок – так, щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта. Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, у якій він перебуває. У доступній формі повідомляє клієнта про поставлений діагноз, методи та засоби допомоги.

Психолог зобов'язаний додержуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин.

Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не розкриває суті й призначення конкретної методики.

Психолог самостійно вибирає методи роботи, керуючись при цьому вимогами максимальної ефективності та наукової обґрунтованості.

Психолог забезпечує цілковиту надійність результатів, відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій. Несе відповідальність за правильне й доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів, а також за можливі наслідки.

ЧАСТИНА 1

МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Опитувальники та анкети.

1.1.1. Рольовий опитувальник дітородіння (РОД) Родштейн М.М.

Родштейн Мария Николаевна. Гендерно-ролевая идентичность как фактор репродуктивной установки женщин: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05. - Самара, 2006.- 222 с.

Для виявлення структури й змісту репродуктивної установки жінок М.М. Родштейн був розроблений рольовий опитувальник дітородіння (РОД) в основу якого були покладені інтеракціоністський і психосемантичний підходи.

Символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Т. Шибутані) розглядає репродуктивну роль як конвенційну, стосовно якої існують стереотипні уявлення про те, які повинні бути поведінкові орієнтації що до заданої ролі.

Психосемантичний підхід дозволяє реконструювати семантичний простір певної області диспозицій установки, вербальні форми яких були сконструйовані на основі теорій потреб у продовженні роду (У. Мак-Дауголл, В.К. Вілюнас, Г.А. Мюррей), теорії потреби в метаіндивідуальній представленості в дітях В.В. Оськіної.

В основу розробки опитувальника М.М. Родштейн був покладений критеріально-аналітичний принцип - принцип конструювання діагностичного інструмента на основі виявлення обмеженого обумовленого розроблювачем кола факторів з наступною факторизацією вихідної матриці. Фактор-конструкт - операціонально обумовлений факторними навантаженнями. Під факторними навантаженнями розуміються значення кореляції змінних з даним фактором. Опитувальник вимірює змінну "установка", структура якої є двохфакторною: *генофілія - генофобія; репродуктивна активність - репродуктивна пасивність*. Відповідно завданням факторного аналізу було здійснення переходу від сукупності шкал до комплексних узагальнених факторів (на основі результатів факторного аналізу в пілотажному дослідженні). Жінкам був запропонований перелік з 40 біполярних суджень, по яких необхідно було виділити один з варіантів відповіді (\pm відповідно до полюса): ± 2 - повністю згодний; ± 1 - частково згодний; 0 - важко відповісти. При обчисленні індивідуального навантаження на кожний фактор потрібно просумувати бали наступних питань:

"Генофілія" (+ полюс суджень) № 1, 6, 8, 10, 12, 14, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 38, 40.

"Генофобія" (- полюс суджень) № 1, 6, 8, 10, 12, 14, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 38, 40.

"Репродуктивна активність" (+ полюс суджень) № 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 15, 16, 17, 19, 22, 25, 27, 29, 33, 35, 37, 39.

"Репродуктивна пасивність" (- полюс суджень) № 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 15, 16, 17, 19, 22, 25, 27, 29, 33, 35, 37, 39.

Психометричні характеристики опитувальника.

Опитувальник РОД є особистісним опитувальником, призначеним для психодіагностики жінок дітородного віку у фазі настроювання на дітородіння (призначений для групових і індивідуальних досліджень). Опитувальник має дві біполярні шкали, кожна з яких узагальнює 20 уявлень про дітородіння, які оцінюються на основі бального вибору згоди/незгоди. Загальний показник розраховується по формулі: $PY = (\text{генофилия} - \text{генофобия}) + (\text{репродуктивна активність} - \text{репродуктивна пасивність})$ Сумарна оцінка є метричним індексом установки.

Конструктивна й змістовна валідність опитувальника формувалася за допомогою фокус-груп, пілотажного дослідження репродуктивної установки на вибірках жінок з різним репродуктивним статусом (бездітні - 50 осіб, дітні – 50 осіб). Виявлені значущі розходження, що свідчать про валідність методики (U значимо на рівні $p < 0,001$). Надійність частин опитувальника як паралельних форм кореляції обґрунтовувалася за допомогою коефіцієнта Спірмена: $m = 0,58$ (дискримінантна надійність). Розроблений для проведення факторного аналізу опитувальник пройшов ретестову перевірку в процедурах факторизації змінних, що передбачають попереднє тестування результатів вибірки на критерій нормалізації КМО й сферичності Бартлета. Ступінь застосування факторного аналізу до даних вибірок відповідно такі: до вибірки жінок з фемінною ідентичністю більше 0,8 - висока адекватність; до вибірки жінок з андрогінною ідентичністю - більше 0,7 - прийнятна адекватність; до вибірки жінок з маскуліною ідентичністю 0,5 - низька адекватність (критерій адекватності вибірок Кайзера - Мейера-Олкіна).

Таблиця 1.1.

Опитувальник рольових орієнтацій дітородіння М.М. Родштейн

№	(А)	БАЛЛ					(Б)
		2	1	0	-1	-2	
1	Дети - это смысл жизни	2	1	0	-1	-2	Дети - это бремя и обуза
2	Думая о рождении детей, не испытываю страха	2	1	0	-1	-2	Думая о рождении детей, испытываю страх
3	Рожать ребенка буду и при отсутствии полной семьи	2	1	0	-1	-2	Рожать ребенка буду только при условии полной семьи
4	Решусь на рождение ребенка, даже если это ухудшит мой уровень жизни	2	1	0	-1	-2	Не решусь на рождение ребенка, если это ухудшит мой уровень жизни
5	Детей следует рожать, когда этого хочешь	2	1	0	-1	-2	Детей следует рожать, когда есть условия

Продовження таблиці 1.1.

6	Я чувствую, что готова к материнству	2	1	0	-1	-2	Я чувствую, что не готова к материнству
7	С интересом слушаю, когда другие рассказывают о своих детях	2	1	0	-1	-2	Разговоры о детях не интересуют меня
8	Я готова поставить интересы ребенка выше собственных	2	1	0	-1	-2	Я не готова поставить интересы ребенка выше собственных
9	Рождение детей - это забота о сохранении жизни	2	1	0	-1	-2	Рождение детей -это семейная повинность
10	Я хочу иметь детей	2	1	0	-1	-2	Я не хочу иметь детей
11	Сохраню ребенка и при незапланированной беременности	2	1	0	-1	-2	Обязательно прерву беременность, если она не запланирована
12	Ради материнства могу отказаться от привычных удовольствий	2	1	0	-1	-2	Не откажусь ради материнства от привычных удовольствий
13	Материнство важнее карьеры	2	1	0	-1	-2	Карьера важнее материнства
14	Я хотела бы иметь более 1 ребенка	2	1	0	-1	-2	Я хотела бы иметь только 1 ребенка
15	Когда прихожу туда, где есть дети, всегда с ними играю	2	1	0	-1	-2	Никогда не играю с чужими детьми
16	Решаясь на рождение ребенка, буду рассчитывать на себя	2	1	0	-1	-2	Решусь на рождение ребенка только при условии материальной помощи со стороны
17	Я стремлюсь к материнству	2	1	0	-1	-2	Я ничего хорошего от материнства не жду
18	Я испытываю жалость к бездетным женщинам	2	1	0	-1	-2	Я не испытываю жалости к бездетным женщинам
19	В современных условиях, имея детей, легко самореализоваться	2	1	0	-1	-2	В современных условиях, имея детей, сложно самореализоваться
20	Забота о детях дает полноту жизни	2	1	0	-1	-2	Забота о детях может окупиться в будущем
21	Детям нужна любящая семья	2	1	0	-1	-2	Детям нужен материальный достаток
22	Детей нужно рожать, независимо от материального благосостояния	2	1	0	-1	-2	Детей нужно рожать, когда это не мешает росту благосостояния родителей
23	Согласна отказаться от удовлетворения личных материальных потребностей в пользу ребенка	2	1	0	-1	-2	Не согласна отказаться от удовлетворения личных материальных потребностей в пользу ребенка
24	У меня вызывают приятные чувства беременные женщины и женщины с детьми	2	1	0	-1	-2	Беременные женщины и женщины с детьми вызывают у меня неприязнь
25	Литература о детях и материнстве меня волнует	2	1	0	-1	-2	Литература о детях и материнстве не вызывает у меня эмоций

Продовження таблиці 1.1.

26	Женщина должна иметь детей, чтобы быть счастливой	2	1	0	-1	-2	Женщина может не иметь детей и быть счастливой
27	Материнство развивает женщину	2	1	0	-1	-2	Материнство тормозит развитие женщины
28	Преступно отказываться от больных детей	2	1	0	-1	-2	Больных детей лучше оставлять в специальных учреждениях
29	Берегу свое здоровье ради материнства	2	1	0	-1	-2	Берегу здоровье не ради материнства
30	Материнство украшает женщину	2		0		-2	Материнство обезображивает женщину
31	Даже в нищете женщина не должна бросать своих детей	2		0		-2	Я понимаю женщин, бросающих своих детей из-за бедности
32	Жизнь женщины полноценна только с детьми	2		0		-2	Жизнь женщины может быть полноценна и без детей
33	При высоком материальном достатке родила бы много детей	2		0		-2	Даже при высоком материальном достатке не стала рожать более 1 ребенка
34	Испытываю приятные чувства, глядя на игру детей	2		0		-2	Меня раздражает возня детей
35	Иметь много детей престижно всегда	2		0		-2	Иметь много детей в наше время не престижно
36	Принимая любое серьезное решение, думаю о том, как это отразится на моем материнстве	2		0		-2	Принимая любое серьезное решение, думаю только о том, как это отразится на мне
37	Важно, чтобы мой мужчина был хорошим отцом моим детям	2		0		-2	Важно, чтобы мой мужчина обеспечивал меня
38	Решаясь на рождение ребенка, не думаю о материальной стороне дела	2		0		-2	Решаясь на рождение ребенка, я рассчитываю на материальную отдачу в старости
39	Рождение ребенка - это вершина успеха женщины	2		0		-2	Рождение ребенка - это помеха успеху женщины
40	Дети вызывают у меня умиление	2		0		-2	Дети раздражают меня

Таблица 1.2.

Кодування узагальнених факторів репродуктивної установки

№	Фактор	№ питання									
		1	6	8	10	12	13	14	18	20	21
1	Гнофілія - генофобія	23	24	26	28	30	31	32	34	38	40
		2	3	4	5	7	9	11	15	16	17
2	Репродуктивна активність - репродуктивна пасивність	2	3	4	5	7	9	11	15	16	17

**Розподіл середніх значень репродуктивної установки жінок з різною
гендерно-рольовою ідентичністю.**

№ питання	маскуліна		андрогіна		феміна	
	12,29%		60,57%		27,15%	
	А	Б	А	Б	А	Б
1	0,70		0,16		0,58	
2	0,16		0,64		0,86	
3		-0,56		-0,03	0,09	
4		-0,65		-0,30	0,16	
5		-0,33		-0,44	0,46	
6		-0,51		-0,21	0,58	
7	0,21		0,85		1,14	
8		-0,58		-0,06	0,20	
9	0,44		0,78		1,13	
10		-1,00	1,10		1,27	
11		-0,47	0,41		0,42	
12		-0,26		-0,09	0,42	
13	0,33		0,50		0,89	
14	0,40		0,30		0,59	
15	0,09		0,70		0,68	
16	0,65			-0,06	0,14	
17	0,26		0,66		0,61	
18	0,14		0,51		0,82	
19		-0,35	0,28			-0,01
20		-0,21	0,11		0,43	
21	0,58			-0,64	0,58	
22		-0,51		-0,13		-0,14
23		-0,58		-0,13	0,23	
24		-0,51	1,13		1,30	
25		-0,05	0,75		0,92	
26		-0,98	1,01		1,33	
27		-0,30	0,19		0,01	
28	0,84		1,34		1,48	
29		-0,26	0,53		0,89	
30		-0,44	1,06		1,33	
31	1,05		1,24		1,42	
32		-0,60	0,89		1,19	
33	0,42		0,33		0,44	
34		-0,67	0,75		1,13	
35		-0,26	0,40		0,40	
36	0,21		0,50		0,53	
37	0,49		0,49		0,73	
38	0,19		0,47		0,93	
39		-0,63	1,05		1,12	
40		-0,77	0,95		1,32	
Середнє значення по групі	7,16		21,5		28,99	

Міжгрупові розбіжності в рівнях репродуктивної установки
(однофакторний дисперсійний аналіз (критерій Шоффе))

група	N	F	P	гр.1	гр.2	гр.3
маскуліна	43	7,470	0,001	Meap= 125,70		
андрогіна	212				Meap=139,30	
феміна	95					Meap= 148,23

1.1.2. Опитувальник «Аналіз сімейного міфу» А.О. Нестерова

Нестерова Альбіна Александровна. Социально-психологические детерминанты семейных мифов: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05: Москва, 2004. - 193 с.

Опитувальник А.О. Нестерової «Аналіз сімейного міфу» є однієї з перших російськомовних методик, що дозволяє оцінити сукупність міфологічних уявлень про родину окремого індивіда, щоб намітити орієнтири для більше глибокого вивчення його сімейної самосвідомості.

На першому етапі розробки опитувальника для виділення критеріїв оцінки сімейних міфів авторкою була розроблена класифікація сімейних міфологем. Авторка виходила з позицій теорії соціальної міфотворчості й буденної свідомості. Одним із критеріїв визначення міфу є причетність до архетипічного змісту (О.В. Улибіна, О.Є. Сапогова). Орієнтуючись на цей критерій, вона виділила саме міфологічні уявлення у всьому розмаїтті уявлень просім'ю.

Спираючись на думки М.М. Бахтіна, В.Ф. Петренко, В.М. Дружиніна, М.М. Обозова, О.Є. Сапогової, які зазначали, що основні уявлення про світ у цілому й сімейні уявлення зокрема закладені у вигляді деяких конструктів (концептів, архетипів) у національному фольклорі, А.О. Нестерова виділила класи сімейних міфів на основі вивчення прислів'їв і приказок про сім'ю.

Було проаналізовані кілька тисяч прислів'їв і приказок зі збірника В.І. Даля (1987) і збірника Т.М. Лугового (2002). Із усього цього різноманіття прислів'їв і приказок, були обрані 364, які в тому або іншому ступені відбивали позицію щодо сімейного життя, шлюбу, взаємин чоловіка й дружини, батьків і дітей. Далі разом з експертами (76 осіб) було відібрано 48 найбільш стійких і популярних прислів'їв і приказок про родину.

Процедура дослідження полягала у встановленні семантичних зв'язків прислів'їв і приказок і побудови матриці подібності методом сортування (метод установлення семантичних зв'язків описаний В.Ф. Петренко, 1997). Експертам пропонувалося розподілити картки із прислів'ями й приказками в будь-яку кількість груп з довільною кількістю прислів'їв і приказок у кожній групі. Після класифікації експерти повинні були спробувати сформулювати принцип (підставу) своєї класифікації. Далі здійснювалася побудова класифікаційного

дерева за допомогою кластерного аналізу, де мірою попарної подібності прислів'їв була кількість їхніх влучень в один клас. Щоб міра подібності не залежала від кількості експертів і варіювала від 0 до 1, її було поділено на число експертів.

У кластерному аналізі на рівні математичної обробки даних був використаний метод Уорда, що є ефективним, для виявлення невеликих кластерів у дереві класифікації. Узагальнені дані кластерного аналізу, отриманого шляхом виділення основних класів міфологем у прислів'ях, і порівнюючи їх зі спостереженнями, зробленими раніше на практиці психологами, що працюють із сім'єю (В. Сатір, Е.Г. Ейдміллер, В.В. Юстицкий, С.Л. Петрулевич, Л.Б. Шнейдер і ін.), дозволили виділити А.О. Нестеровій наступні типи сімейних міфів:

- міф про злі сили, що атакують сім'ю;
- міф про вічну любов і неподільність членів сім'ї;
- міф про чарівну силу любові;
- міф про необхідність жертвувати заради сім'ї або її членів;
- міф абсолютизації сімейних ситуацій;
- міф про сталість і безконфліктність сімейного благополуччя.

Подібні міфологеми раніше були виділені рядом авторів у своїх дослідженнях, наприклад, аналіз неправильних уявлень про злі сили, що атакують сім'ю описаний у роботі Е.Г. Ейдміллера (1999), стереотип "жертви" описаний у роботі С.О. Петрулевича (1999), міфи про почуття любові в сімейному контексті відзначаються в дослідженні Дж. Ларсон (1988) і в міфах, описаних Л.Б. Шнейдер (2001).

Шість основних міфологем, виділених у результаті кластеризації, лягли в основу шести шкал, з яких складається опитувальник «Аналіз сімейного міфу». По кожній із шести моделей було запропоновано по 12 тверджень (усього 72), з якими згодом працювали експерти. Троє експертів (психологи, що мають великий безпосередній досвід роботи з сім'єю) оцінювали значеннєву близькість питання тій шкалі (міфу), до якого він належить. Далі розраховувався коефіцієнт "близькості" середньозваженої оцінки. Було залишено по 5 тверджень, що одержали найвищу середньозважену оцінку. Зміст тверджень розрахований на сім'ї з різним складом і життєвим досвідом, і кожне твердження орієнтоване як на жінок, так і на чоловіків.

Опитувальник «Аналіз сімейного міфу» складається з шести шкал, що відповідають шести сімейним міфам, а також показник загальної міфологічності сімейних уявлень.

Опис шкал.

Шкала 1. «Міф про вічну любов і неподільність членів сім'ї».

В основі цього міфу лежить уявлення про те, що сім'я - це зосередження вічного, незмінного почуття любові. На думку людей, що дотримуються цього міфу, почуття в сім'ї - це явище, що піддається ніяким змінам. Це може виражатися в переконаності чоловіка й жінки в тому, що любов між чоловіком і дружиною не вгасає з роками, що почуття повинні бути такими ж яскравими й

насиченими, як і в перші дні подружнього життя. Якщо такий міф властивий одному із членів сім'ї, то ця людина зазвичай або намагається постійно домагатися особливої уваги у своєї другої половини, ігноруючи інших членів сім'ї й їх настрої, або починає шукати це почуття "на стороні", будучи переконаним, що його в сім'ї недостатньо цінують і люблять.

Приблизно те же саме можна спостерігати й у ставленнях батьків до дитини, коли вони нескінченно довго не хочуть випускати їх з-під своєї опіки, не можуть упокоритися з тим, що почуття дитини з віком трохи змінюються. Дитина не перестає любити своїх батьків, вона просто хоче стати самостійною, створити свою сім'ю, чим викликає необґрунтовані ревнощі в батьків з таким типом сімейного міфу.

Типові висловлювання: "Почуття чоловіка й жінки не згасають протягом спільного життя", "Щасливою сім'ю можна назвати тільки тоді, коли й у старості чоловік і жінка люблять один одного з тією же силою".

Шкала 2. «Міф про чарівну силу любові».

Це міф, за допомогою якого заперечуються деякі об'єктивні причини, що впливають на розвиток подій у сім'ї. Особи, схильні до міфу такого роду, ігнорують ті обставини, які можуть вплинути на розвиток подій у сім'ї, виключають необхідність конструктивного рішення проблеми та їх обговорення. Замість навички рішення сімейних проблем у них формується міф, що любов між людьми, любов батьків до дітей може вирішити всі проблеми, дозволяє знайти вихід з будь-якої ситуації. Люди, що дотримуються даної позиції, вважають, що не потрібно вживати ніяких зусиль для створення сімейного благополуччя - любов зробить усе сама: вилікує, виховає, поставить усе на свої місця.

Типові висловлювання: "Тільки любов батьків, і більше ніщо, може врятувати дитину, якщо вона потрапив у лихо", "Любов здатна перемогти всі злі сили", "Якщо чоловік любить мене - то обов'язково повернеться, тому не варто навіть обговорювати з ним це питання".

Шкала 3. «Міф абсолютизації сімейних ситуацій».

Цей сімейний міф передбачає підміну аналізу сімейної ситуації абсолютними поняттями, ригідними схемами. Особи з даним міфом вважають очевидним, що в будь-якій ситуації існує один, загальний для більшості людей стереотип поведінки. Міф "абсолютизації сімейних ситуацій" передбачає досить схематичний аналіз будь-якого сімейного явища: певні особливості ситуації неминуче спричиняють певні відповідні реакції індивіда. Інших реакцій, які не входять в уявлення про сім'ю людини з даними міфом, просто бути не може. Цей міф сприяє ігноруванню безлічі аспектів ситуації, які можуть відігравати істотну роль у ході розвитку подій.

Типові висловлення: "Якщо чоловік хоч раз ударив дружину, то, він і надалі буде піднімати на неї руку", "У гарного сім'янина завжди є чітке уявлення про те, якою повинна бути щаслива сім'я".

Шкала 4. «Міф про злі сили, що атакують родину».

В основі цього міфу лежить уявлення про те, що на все, що відбувається в сім'ї, впливають якісь вищі сили (найчастіше злі). Саме ці "злі сили" і ускладнюють спокійне життя в "тихій гавані" сім'ї. Цей міф сприяє

приписуванню обставинам негативного впливу, що позначається на благополуччі сім'ї. Особи, схильні до цього міфу заперечують той факт, що ситуація складається так, тому що члени сім'ї здійснюють свій суб'єктивний вплив на розвиток подій, і думають, що всі члени сім'ї зазнають могутніх різноманітних й численних впливів, спрямованих проти них.

Типові висловлення: "Сім'я руйнується тільки тоді, коли на неї впливають несприятливі обставини ззовні", "Більшість незлагод у сім'ї відбувається по чужій провині: недобррозичливців, заздрісників, пліткарів". "Якщо сім'я розпадається - це доля".

Шкала 5. «Міф про необхідність жертвувати заради сім'ї й її членів».

Цей міф включає уявлення про те, що кожний член сім'ї повинен чимсь жертвувати, поступатися своїми інтересами, зневажати своїми почуттями й бажаннями заради сім'ї, дітей, дружина. Для досягнення щасливого сімейного життя чоловік і жінка повинні бути безкорисливі й думати про сім'ю, а не про себе. Згідно до цього міфу, індивід існує не як окрема особистість, а як якийсь додаток інших членів сім'ї.

Типові висловлення: "Коли в сім'ї росте дитина, батьки повинні пожертвувати своїм особистим життям заради неї", "Якщо чоловік не розділяє твоїх захоплень, то заради сімейного щастя потрібно відмовитися від них", "Якщо в сім'ї хтось серйозно занедужав, то все повинні поступитися всіма своїми інтересами".

Шкала 6. «Міф про сталість сімейного благополуччя».

Носії даного міфу вважають, що сімейне щастя й благополуччя - це явище постійне. Вони думають також, що в щасливій сім'ї не повинне бути незлагод, тому сварки свідчить про ненависть членів сім'ї один до одного. В уявленні таких людей, всі члени сім'ї повинні бути завжди позитивними, робити тільки гарні вчинки, адже саме від цього буде залежати сімейне щастя. У таких сім'ях немає місця для промаху, немає місця для несприятливих періодів у житті сім'ї. Всі події, які порушують звичний благополучний хід подій у сім'ї, сприймаються людьми з таким міфом як катастрофа, як розпад сім'ї.

Типові висловлення: "Якщо сім'я благополучна, то вона щаслива в усі періоди свого життя", "У сім'ї не повинно бути незлагод. Якщо ж люди сваряться, то це значить, їм нема чого бути разом".

Опитувальник «Аналіз сімейного міфу» пройшов повну процедуру валідазації.

– *Надійність методики* була визначена двома способами: ретестування й методом "розщеплення" на частини (надійність частин тесту).

Ретестова надійність обчислювалася шляхом повторного обстеження респондентів. Часовий інтервал між двома тестуваннями - 4 місяці й 9 місяців. Величина коефіцієнта надійності: через 4 місяці - 0,81, через 9 місяців - 0,77

Внутрішня погодженість тесту обчислювалася по формулі Спірмена-Брауна. $r_t = 0,82$ (значимо при $\alpha = 0,01$) - висока гомогенність питань тесту.

– *Валідність методики.*

Змістовна валідність (підтвердження того, що питання відбивають всі аспекти досліджуваних змінних, визначалася за допомогою експертних оцінок).

Конструктивна валідність оцінювалася по кореляції опитувальника з методикою «Тест ірраціональних переконань» Джонса (ІВТ), адаптованої й валідизованої у Росії (М. Гуліна, Ю.А. Чупахіна, 2003). Сімейний міф містить ірраціональні переконання, відповідно можна простежити, яким чином корелюють шкали розробленої методики зі шкалами методики ірраціональних переконань.

DA - потреба в схваленні, HSE - високий рівень самоочікувань, BP - схильність до обвинувачень, FR - низька фрустраційна толерантність, EJ - емоційна безвідповідальність, AT - тривожна над турботливість, PA - уникнення проблем, D - залежність від інших, HC - безпорадність стосовно змін, P - перфекціонізм (бездоганність).

Кореляція показників опитувальника «Аналіз сімейного міфу» і «Тесту ірраціональних переконань».

– Дискримінативність питань опитувальника - показник ефективності методики, що виражає здатність окремих питань тесту диференціювати випробуваних відносно "максимального" або "мінімального" результату тесту.

Для визначення дискримінативності завдань використовувався коефіцієнт кореляції кожного завдання із загальним балом усього тесту. Всі питання опитувальника відповідають необхідній умові дискримінативності.

Дані по внутрішній погодженості шкал опитувальника:

- шкала (міф «про вічну любов») - а-кронбаха = 0,641
- шкала (міф «про чарівну силу любові») - а-кронбаха = 0,597
- шкала (міф «абсолютизації сімейних ситуацій») - а-кронбаха = 0,789
- шкала (міф «про злі сили, що атакують родину») - а-кронбаха = 0,522
- шкала (міф «про необхідність жертви заради сім'ї») - а-кронбаха = 0,776
- шкала (міф «про сталість сімейного благополуччя») - а-кронбаха = 0,619.

Значення коефіцієнта надійності-погодженості Кронбаха досить великі для всіх шкал, що свідчить про їхню однорідність.

Стандартизація опитувальника - приведення його до єдиних нормативів процедури й оцінки тесту. Стандартизувався опитувальник на вибірці 183 особи.

При обробці результатів бали нараховуються наступним чином: зовсім не згоден 1 бал, навряд що це вірно 2 бали, і да і ні 3 бали, в загалі то це вірно 4 бали, повністю згоден 5 балів. Найменша кількість балів, яку може набрати міф 5 балів (свідчить, про те, що респондент не поділяє цей міф); найбільша кількість балів 25 (респондент повністю поділяє міф). Інтерпретація здійснюється на підставі оцінок за всіма міфами. Також можна визначити рівень загальної міфологічності сімейних уявлень у респондента.

Текст опитувальника «Аналіз сімейного міфу».

Інструкція. Перед Вами твердження про шлюб, сім'ю, стосунки між членами сім'ї. На реєстраційному бланку відповідей після номера питання приводяться варіанти відповідей: "зовсім не згодний", "навряд чи це вірно", "і так, і ні", "у загальному це вірно", "повністю згоден". Ви вибираєте один з варіантів відповіді й, залежно від того, наскільки Ви згодні із твердженням, у відповідній графі ставите знак "+". Відповідайте швидко, не витрачаючи

занадто багато часу на обмірковування питань, тому що най цікавить Ваша перша реакція, а не результат занадто довгих міркувань. Тут не може бути "правильних" або "неправильних" відповідей, нас цікавить саме Ваша думка.

1. Мужчина и женщина могут вступать в брак только тогда, когда они уверены, что смогут прожить вместе до конца своих дней.

2. Часто бывает, что только любовь одного из супруга спасает другого от непоправимых ошибок.

3. В каждой семье есть четкие правила, которым должны следовать члены семьи.

4. Семья рушится только тогда, когда на нее воздействуют неблагоприятные обстоятельства извне.

5. Если в семье кто-то серьезно заболел, то все должны поступиться своими интересами и ухаживать за больным.

6. Благополучные семьи счастливы во все периоды совместной жизни.

7. Чувства супругов не охлаждаются в течение совместной жизни.

8. Если в семье царит любовь, то никакие бури ей не грозят.

9. Трудно бывает с людьми, у которых нет четких понятий: что такое долг, ответственность, благополучие.

10. Если в семье одни неприятности сменяют другие: уходит супруг из семьи, ребенок становится неуправляем, другой супруг не может устроиться на работу - то это можно объяснить "злым роком".

11. Когда в семье растет ребенок, родители должны пожертвовать своей личной жизнью ради него.

12. В благополучной семье не бывает периодов, когда супруги несчастливы друг с другом.

13. Счастливой семью можно назвать только тогда, когда и в старости супруги любят друг друга с той же силой.

14. Я уверен(а), что если супруг(а) охладевает, то не нужно обсуждать этот вопрос, не нужно ничего предпринимать - в конечном счете, любовь вернет супруга(у).

15. Если муж хоть раз ударил жену, значит, он и впредь будет поднимать на нее руку.

16. Я верю в то, что большинство размолвок в семье происходит по чужой вине: недоброжелателей, завистников, сплетников.

17. Супругам необходимо жертвовать друг для друга.

18. В счастливой семье не бывает размолвок. Если же люди ссорятся, то это значит, что они разлюбили друг друга.

19. Любовь в счастливой семье не угасает с годами.

20. Только любовь родителей, и больше ничто, может спасти ребенка, если он попал в беду.

21. Если ребенок сказал неправду, значит, в другой раз он опять сможет солгать.

22. Если семья распадается - это судьба.

23. Если бы мой супруг(а) не разделял(а) моих увлечений, то ради

семейного спокойствия я бы отказался(лась) от них.

24. От семьи и брака требуется максимум счастья. Семья - главный и постоянный источник удовольствия.

25. Идеальная семья - это семья, в которой супруги любят друг друга всю жизнь.

26. Я верю в случаи, когда любовь побеждает все "злые силы".

27. У хорошего семьянина всегда есть четкое представление о том, какой должна быть счастливая семья.

28. Если семья без видимых причин распадается - значит, ее сглазили.

29. Супруги должны быть бескорыстны и думать о семье, а не о себе.

30. Я считаю, что супружеское счастье - явление постоянное.

Реєстраційний бланк відповідей

П.І.Б. _____

Вік _____

Стать _____

Освіта _____

Таблиця 1.5.

Бланки для фіксації результатів

	Зовсім не згоден	Навряд це вірно	і да, і ні	Взагалі це вірно	Повністю згоден		Зовсім не згоден	Навряд це вірно	і да, і ні	взагалі це вірно	Повністю згоден
1						16					
2						17					
3						18					
4						19					
5						20					
6						21					
7						22					
8						23					
9						24					
10						25					
11						26					
12						27					
13						28					
14						29					
15						30					

№	Шкала	Бали
1	Міф «про вічну любов»	
2	Міф «про чарівну силу любові»	
3	Міф «абсолютизації сімейних ситуацій»	
4	Міф «про злі сили, що атакують родину»	
5	Міф «про необхідність жертви заради сім'ї»	
6	Міф «про сталість сімейного благополуччя»	
Загальний коефіцієнт міфологізації сімейних уявлень		

1.1.3. Анкета «Стресогенні аспекти безпліддя» І.Ю. Свяцкевич.

Свяцкевич Ирина Юрьевна. Социально-психологические аспекты самовосприятия и самооценки женщин в бесплодном браке: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05: Ярославль, 2002. - 180 с.

Для вивчення особливостей сприйняття й оцінки жінками ситуації бездітності І.Ю. Свяцкевич була розроблена анкета, що складається з вісімнадцяти пунктів. Анкета містить твердження, що характеризують той або інший аспект (наслідок) бездітності. Базою для її створення послужили дані дескриптивної й емпіричної літератури про специфіку сприйняття й оцінювання жінками ситуації бездітного шлюбу й пілотажне дослідження - інтерв'ю з 50 жінками, що перебували на диспансерному обліку в центр планування сім'ї й репродукції із приводу бездітного шлюбу. Був складений максимально повний список можливих оцінок ситуації безплідності і її наслідків. На основі списку була сформована анкета.

Кожний наслідок безплідності в анкеті представлено двома альтернативними висловленнями. Крім того, шкала від "-3" до "+3" дозволяє респонденту виразити ступінь згоди з тим або іншим твердженням. Це у свою чергу служить показником виразності або актуальності певного наслідку для конкретної жінки.

Для оцінки суб'єктивної значимості окремих аспектів безплідності випробуваних після заповнення анкети необхідно попросити відзначити п'ять наслідків, найбільш неприємних на сьогоднішній день, і п'ять - самих позитивних.

При аналізі дані анкети необхідно враховувати наступні показники.

1. Рівень загальної фрустрованості - кількість негативних наслідків бездітності, відзначених як актуальні, різної ступені виразності (від -1 до -3).

2. Рівень позитивного ставлення - кількість позитивних наслідків бездітності, відзначених в анкеті, різного ступеню виразності (від +1 до +3).

3. Суб'єктивна значимість різних аспектів бездітності й безплідності.

4. Рівень фрустрованості різних сфер життя: сімейні відносини, сексуальні відносини, батьки, соціальне оточення, особисті переживання й життєві плани.

**Текст анкеты «Стрессогені аспекти бездітності»
(варіант для жінок, що лікуються від безпліддя)**

С каким из двух утверждений Вы согласны и в какой степени?

Для меня сейчас трудно планировать ближайшее и далекое будущее.	3	2	1	0	1	2	3	Я могу планировать ближайшее будущее.
Знаю, что мои родители очень ждут внуков.	3	2	1	0	1	2	3	Мои родители не хотели бы сейчас иметь внуков.
Думаю, что его родители очень ждут внуков.	3	2	1	0	1	2	3	Его родители не хотели бы сейчас иметь внуков.
Окружающие проявляют чрезмерное любопытство к тому, что у нас нет детей.	3	2	1	0	1	2	3	Никого не интересует, есть ли у нас дети.
Мне трудно говорить с кем-то о детях.	3	2	1	0	1	2	3	Я достаточно легко завожу разговоры о детях.
Мой муж очень хочет ребенка.	3	2	1	0	1	2	3	Мой муж не хотел бы сейчас иметь ребенка.
Муж не понимает и отдаляется от меня из-за того, что у нас нет детей.	3	2	1	0	1	2	3	Пока у нас нет детей мой муж более отзывчивый и внимательный ко мне.
Мне кажется, что отсутствие детей угрожает стабильности нашего брака.	3	2	1	0	1	2	3	Мне кажется, мы будем вместе независимо от того, будут у нас дети или нет.
Во время сексуальных отношений думаю только о зачатии.	3	2	1	0	1	2	3	Во время сексуальных отношений думаю только об удовольствии.
Из-за лечения наши сексуальные отношения подчинены строгому режиму	3	2	1	0	1	2	3	Обследование и лечение не влияют на наши сексуальные отношения
Мне кажется, что без собственного ребенка не смогу реализовать себя как женщина.	3	2	1	0	1	2	3	Как женщина я смогу реализовать себя при любых условиях.
Думаю, что в старости без детей мне будет очень одиноко.	3	2	1	0	1	2	3	Думаю, что в старости я не буду чувствовать себя одинокой (муж, друзья, родственники).
В детстве я всегда представляла себя в роли матери.	3	2	1	0	1	2	3	В детстве я редко думала о себе, как о будущей матери.
Из-за того, что у меня нет детей, окружающие часто на меня косо смотрят.	3	2	1	0	1	2	3	Окружающие очень добры ко мне.
Без ребенка я чувствую себя неполноценным человеком.	3	2	1	0	1	2	3	Без ребенка я чувствую себя полноценным человеком.
Я чувствую, что зациклилась на беременности.	3	2	1	0	1	2	3	У меня есть более важные проблемы.
Дети - самая главная ценность в жизни	3	2	1	0	1	2	3	Дети не самое главное в жизни
Для меня важно выносить и родить собственного ребенка	3	2	1	0	1	2	3	Усыновление для меня один из возможных вариантов
Ваше дополнение:	3	2	1	0	1	2	3	

Текст анкеты «Стрессогені аспекти бездітності»
(варіант для жінок, що планують вагітність)

С каким из двух утверждений Вы согласны и в какой степени?

Для меня сейчас трудно планировать ближайшее и далекое будущее.	3	2	1	0	1	2	3	Я могу планировать ближайшее будущее.
Знаю, что мои родители очень ждут внуков.	3	2	1	0	1	2	3	Мои родители не хотели бы сейчас иметь внуков.
Думаю, что его родители очень ждут внуков.	3	2	1	0	1	2	3	Его родители не хотели бы сейчас иметь внуков.
Окружающие проявляют чрезмерное любопытство к тому, что у нас нет детей.	3	2	1	0	1	2	3	Никого не интересуется, есть ли у нас дети.
Мне трудно говорить с кем-то о детях.	3	2	1	0	1	2	3	Я достаточно легко завожу разговоры о детях.
Мой муж очень хочет ребенка.	3	2	1	0	1	2	3	Мой муж не хотел бы сейчас иметь ребенка.
Муж не понимает и отдаляется от меня из-за того, что у нас нет детей.	3	2	1	0	1	2	3	Пока у нас нет детей мой муж более отзывчивый и внимательный ко мне.
Мне кажется, что отсутствие детей угрожает стабильности нашего брака.	3	2	1	0	1	2	3	Мне кажется, мы будем вместе независимо от того, будут у нас дети или нет.
Во время сексуальных отношений думаю только о зачатии.	3	2	1	0	1	2	3	Во время сексуальных отношений думаю только об удовольствии.
Наши сексуальные отношения подчинены строгому режиму, т.к. мы планируем беременность	3	2	1	0	1	2	3	Планы относительно беременности не влияют на наши сексуальные отношения
Мне кажется, что без собственного ребенка не смогу реализовать себя как женщина.	3	2	1	0	1	2	3	Как женщина я смогу реализовать себя при любых условиях.
Думаю, что в старости без детей мне будет очень одиноко.	3	2	1	0	1	2	3	Думаю, что в старости я не буду чувствовать себя одинокой (муж, друзья, родственники).
В детстве я всегда представляла себя в роли матери.	3	2	1	0	1	2	3	В детстве я редко думала о себе, как о будущей матери.
Из-за того, что у меня нет детей, окружающие часто на меня косо смотрят.	3	2	1	0	1	2	3	Окружающие очень добры ко мне.
Без ребенка я чувствую себя неполноценным человеком.	3	2	1	0	1	2	3	Без ребенка я чувствую себя полноценным человеком.
Я чувствую, что зациклилась на беременности.	3	2	1	0	1	2	3	У меня есть более важные проблемы.
Дети - самая главная ценность в жизни	3	2	1	0	1	2	3	Дети не самое главное в жизни
Боюсь, что у нас будет бесплодие								Думаю, что мы абсолютно здоровы
Для меня важно выносить и родить собственного ребенка	3	2	1	0	1	2	3	Усыновление для меня один из возможных вариантов
Ваше дополнение:	3	2	1	0	1	2	3	

1.1.4. Опитувальник материнського ставлення ОМС В.В. Волкової

Волкова Вероника Вячеславна. Психологические особенности отношения к материнству матерей-подростков: Дис. канд. психол. наук: 19.00.13, Петропавловск-Камчатский, 2005. - 243 с.

Опитувальник призначений для виявлення рівня сформованості ставлення до материнства, яке розглядається авторкою як цілісна система індивідуальних вибіркових, свідомих позицій, що лежить в основі жіночого "Я" особистості. Рівень сформованості материнського ставлення дозволяє визначити зрілість і компетентність материнства.

Методологічною основою опитувальника є психологічна концепція суб'єктивних ставлень особистості В.М. Мясіщєва. Система суспільних відносин, у яку виявляється включеним кожна людина з часу свого народження й до смерті, формує суб'єктивні ставлення до всіх сторін дійсності (і до материнства). В.М. Мясіщєв виділяє 9 параметрів суб'єктивних ставлень особистості [108]. На основі теорії суб'єктивних ставлень Волковою В.В. був розроблений опитувальник для вивчення материнського ставлення (ОМС).

У методиці виділені 10 ознак, що стосуються різних сторін ставлень жінки до актуального материнства. Ці 10 ознак поділені на 3 рівні залежно від рівня сформованості материнського ставлення.

Базовий - I рівень сформованості материнського ставлення - номери шкал в опитному аркуші 1, 2, 3, 4:

- модальність - якісне ставлення до материнства (може бути позитивною, негативною, амбівалентною);
- інтенсивність розвитку ставлення - сила, виразність ставлення;
- широта ставлення (багатство або вузькість) - сукупність параметрів взаємодії з дитиною;
- стійкість - стабільність ставлення.

Похідний - II рівень сформованості материнського ставлення - номери шкал в опитному аркуші 5, 6, 7, 8, 9:

- домінантність ставлення - пріоритет материнства порівняно з іншими сферами життя жінки;
- когерентність ставлення - внутрішня зв'язаність, гармонійність, цілісність всієї системи ставлень особистості матері;
- емоційність - рівень насиченості ставлень;
- інтелектуалізація, принципівість ставлень - опосередкованість соціально-культурними нормами, принципами, законами;
- активність ставлення - внутрішній потенціал і активність особистості матері в питаннях виховання й розвитку дитини;

Вищий - III рівень сформованості ставлення - (в опитному аркуші - шкала 10):

- ступінь усвідомленості ставлень - усвідомлена готовність до освоєння нової соціальної ролі;
- ступінь відповідальності за народження дитини.

Шкала включає 9 суджень, кожне з яких оцінюється - min 1 бал, шах - 5

балів. Максимальна кількість балів за кожною ознакою - 45, мінімальна – 9 (Таблиця А.7.). Результати тестування оцінюються в такий спосіб:

- 9 - 18 балів - низький рівень;
- 19 - 35 балів - середній;
- 36 - 45 балів - високий рівень розвитку.

Текст опитувальника

Інструкція респондентам: Перед Вами питання, які допоможуть з'ясувати, що жінки думають про свою материнську роль. Тут немає відповідей правильних і неправильних. Намагайтеся відповідати точно й правдиво. На заповнення опитувальника потрібно приблизно 20 хвилин. Не обмірковуйте довго, відповідайте швидко, намагаючись дати першу відповідь, що прийде Вам у голову. Оцініть ступінь згоди за 5-ти бальною шкалою:

- 1 бал - повністю не згодна;
- 2 бали - скоріше не згодна, чим, згодна;
- 3 бали – важко відповісти;
- 4 бали - скоріше згодна, чим не згодна;
- 5 балів - згодні повністю.

1. Известие о наступившей беременности было для меня радостным событием.

2. Еще задолго до наступления беременности я чувствовала любовь к своему будущему ребенку.

3. Больше всего в общении с ребенком мне нравится прижимать к себе его пухленькое розовое тельце.

4. Я всегда хотела иметь ребенка.

5. Став матерью, мне многим придется пожертвовать.

6. Ценность ребенка и материнства является основным для каждой женщины.

7. Мысли о предстоящем общении с ребенком вызывают у меня положительные эмоции.

8. Рождение ребенка дает женщине шанс оставить что-то после себя.

9. Чтобы ребенок родился здоровым, во время беременности необходимо избавиться от всех вредных привычек.

10. Длительное время я не хотела признавать факт наступления беременности.

11. Мой ребенок часто неприятен мне.

12. На последних сроках вынашивать беременность так тяжело, что хочется быстрее избавиться от этого состояния.

13. Мне очень нравится покупать детские вещи и представлять в них своего ребенка.

14. Мое теплое отношение к ребенку не может зависеть от его поведения.

15. Мой ребенок — это самое важное в моей жизни.

16. Материнство - основа существования и самореализации личности каждой женщины.

17. Думая о своем ребенке, я испытываю чувство любви к нему.
18. Рождение ребенка помогает укрепить отношения с мужчиной.
19. Во время беременности необходимо соблюдать диету и во многом ограничивать себя.
20. Я с трудом представляю себя в роли матери.
21. Я с удовольствием провожу с ребенком все свое свободное время.
22. С момента подтверждения беременности я воспринимала плод в виде ребенка определенного пола, внешности.
23. Возиться с детьми для меня большое удовольствие.
24. Я считаю нормальным желание матери постоянно общаться со своим ребенком.
25. Будущая мать ради рождения ребенка должна отказаться от многого.
26. Отсутствие детей не нарушает полноценность жизни.
27. Думая о своем ребенке, я испытываю ненависть к нему.
28. Рождение ребенка для меня - это возможность воспитания самостоятельного человека.
29. Во время беременности женщина должна стремиться получить как можно больше медико-психологической информации о развитии и воспитании ребенка.
30. Желание родить ребенка зависит от готовности женщины принять ответственность за его будущее.
31. Я часто ловлю себя на враждебном отношении к ребенку.
32. Я почувствовала привязанность к ребенку в самом начале беременности.
33. Больше всего мне нравится наблюдать как дети развиваются и познают мир.
34. Я считаю необходимым петь ребенку колыбельную песню и рассказывать сказки перед сном.
35. Добиться устойчивого социального положения и карьерного роста невозможно при рождении ребенка.
36. Для ощущения полноты жизни не обязательно наличие детей.
37. Мысли о ребенке не вызывают у меня особых эмоций.
38. Рождение ребенка связано для меня с возможностью проявить себя в родительской роли.
39. В родильном доме лучше доверить уход за ребенком медицинскому персоналу и иметь возможность отдохнуть после родов.
40. Я часто думаю о том, какой я буду матерью.
41. Мысли о предстоящем материнстве вызывают у меня неприятные переживания.
42. Я ощутила чувство сродненности с моим ребенком, когда появились первые шевеления.
43. Мне очень приятно спать с ребенком, прижимая его к себе.
44. Я не устану заниматься и играть со своим малышом.
45. При плохом материальном положении лучше отказаться от мысли о рождении ребенка.

46. Рождение ребенка позволяет глубже понять смысл жизни.
47. Мысль о необходимости общения с ребенком в течение всего дня вызывает раздражение.
48. Полноценная семья не может существовать без детей.
49. Я буду кормить ребенка грудью столько, сколько смогу.
50. Только перед родами женщина осознает реальность своего будущего материнства.
51. Мой ребенок для меня - это большое счастье.
52. Я почувствовала, что готова стать матерью только непосредственно перед родами.
53. Больше всего времени необходимо уделять уходу за ребенком (пеленание, кормление, купание).
54. Я испытываю к своему ребенку нежность каждый раз, когда думаю о нем.
55. Рождение ребенка ущемляет личную свободу женщины.
56. Умение гармонично сочетать рождение ребенка и профессиональную деятельность характеризует цельность личности.
57. Что бы ни сделал мой ребенок, я буду любить его.
58. Рождение ребенка связано исключительно с материнским инстинктом.
59. Если у меня будет возможность, я ни на минуту не расстанусь с ребенком после родов.
60. Мои родители оказали влияние на решение о сохранении беременности и необходимости рождения ребенка.
61. Плохое самочувствие и изменения внешности во время беременности вызывают неприятные чувства по отношению к ребенку.
62. По настоящему, я ощутила себя матерью в момент рождения ребенка.
63. Мне очень нравится общаться с детьми.
64. Мое расположение к ребенку каждый раз меняется в зависимости от моего настроения.
65. Беременность и роды вызывают такие изменения внешности женщины, из-за которых она часто отказывается от материнства из-за страха потерять привлекательность.
66. Жизнь не будет достаточно полной без детей.
67. Излишним проявлением любви можно заласкать и испортить характер ребенка.
68. Я твердо знаю, как нужно воспитывать моего ребенка.
69. Я не доверяю воспитание своего ребенка родственникам или приходящей няне.
70. Необходимость рождения ребенка возникла в связи с невозможностью прервать беременность в позднем сроке.
71. Мне очень нравится наблюдать за тем, как растет мой малыш.
72. Реальность материнства возможно ощутить только после первого кормления грудью.
73. Я считаю необходимым дать хорошее воспитание своему ребенку.
74. Я часто говорю окружающим о том, как ценю и люблю своего ребенка.
75. Рождение ребенка делает невозможным получение образования.

76. Главное для женщины ощущать удовлетворение от материнства.
77. Ничто не может повлиять на любовь к моему ребенку.
78. Я буду стараться воспитывать своего ребенка так же, как воспитывали меня.
79. Только от матери зависит то, будет ли малыш каждый день узнавать что-то новое.
80. Рождение ребенка - мой сознательный выбор.
81. Мне нравится быть матерью.
82. Образ ребенка на протяжении всей беременности чаще всего смутный и размытый.
83. Мне приятно просто проводить время со своим ребенком.
84. Я считаю необходимым соблюдение распорядка дня ребенка.
85. Материнство - главное призвание каждой женщины.
86. Отсутствие детей вызывает чувство неудовлетворенности жизнью.
87. Меня раздражает необходимость постоянно уделять внимание ребенку.
88. Чтобы не сделал мой ребенок, я никогда не буду его унижать и наказывать физически.
89. Считаю, что развитием ребенка необходимо заниматься с момента его рождения.
90. Во время беременности я хорошо представляла, каким будет мой ребенок.

Таблица 1.8.

Ключ для обработки відповідей на питання опитувальника материнського ставлення ОМС

рівень	№	Шкала	Номер питання
Базовий	1	модальність якісне ставлення до материнства	1, 11, 21, 31, 41, 51, 61, 71, 81
	2	інтенсивність розвитку ставлення сила, виразність ставлення	2, 12, 22, 32, 42, 52, 62, 72, 82
	3	широта ставлення сукупність параметрів взаємодії з дитиною;	3, 13, 23, 33, 43, 53, 63, 73, 83
	4	стійкість стабільність ставлення	4, 14, 24, 34, 44, 54, 64, 74, 84
Похідний	5	домінантність ставлення пріоритет материнства над іншими сферами	5, 15, 25, 35, 45, 55, 65, 75, 85
	6	когерентність ставлення внутрішня зв'язаність, цілісність системи ставлень	6, 16, 26, 36, 46, 56, 66, 76, 86
	7	емоційність рівень насиченості ставлень	7, 17, 27, 37, 47, 57, 67, 77, 87
	8	інтелектуалізація принциповість ставлень опосередкованість соціально-культурним контекстом	8, 18, 28, 38, 48, 58, 68, 78, 88
	9	активність ставлення внутрішній потенціал і активність матері	9, 19, 29, 39, 49, 59, 69, 79, 89
Вищий	10	ступінь усвідомленості ставлень усвідомлена готовність до народження дитини.	10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90

Таблиця 1.9.

Рівень	№	Шкала	Бал	Бал рівня	Загальний бал
I Базовий	1	Модальність			
	2	Інтенсивність			
	3	Широта			
	4	Сталість			
II Похідний	5	Домінантність			
	6	Когерентність			
	7	Емоційність			
	8	Принциповість			
	9	Активність			
III Вищий		Ступінь усвідомлення			

1.1.5. Методика дослідження репродуктивної установки «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» В.В. Бойко у модифікації О.С. Каримової

Карымова Оксана Сергеевна. Социально-психологические особенности репродуктивной установки бесплодных мужчин и женщин: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05 / Карымова Оксана Сергеевна; [Место защиты: С.-Петербург. гос. ун-т].- Оренбург, 2010.- 241 с.

Методика В.В Бойко «Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї» була модифікована О.С. Каримовою з метою виявлення ставлення респондентів до факту народження дитини. При складанні методики авторка орієнтувалася на класичні методики вивчення установок - шкали Р. Лайкерта й Л. Терстоуна.

Процес створення методики:

1. Були зібрані висловлювання, що виражають різні думки про факт народження дитини. Факти, що асоціюються з народженням дитини в сім'ї були взяті з опитувальника В.В. Бойка.

2. Експертам пропонувалося класифікувати 35 суджень (негативного, позитивного і нейтрального змісту) із приводу народження дитини. Експертам пропонувалося розкласти картки із судженнями на три групи, вибравши при цьому підставу для класифікації.

Після аналізу експертної оцінки було виявлено, що експерти виділили одну основу для класифікації. Розподіл карток по групах відбувався за ознакою "суб'єктивно - об'єктивно", причому група суб'єктивних фактів ділилася на дві категорії: позитивні наслідки й негативні наслідки.

Після обробки результатів був одержаний чіткий поділ фактів, що асоціюються з народженням дитини, по групах:

1. Факти, що передбачають позитивні наслідки народження дитини для суб'єкта (наприклад, дитина - це радість материнства) - (пункти 2, 3, 4, 5, 18, 19, 20).

2. Факти, що передбачають негативні наслідки народження дитини для

суб'єкта (наприклад, народження дитини - залежність від бабусь і дідусів) – (пункти 6 - 12).

3. Об'єктивні факти (наприклад, дитині складно дати гарну освіту, професію) – (1, 13, 14, 15, 16, 17, 21).

Таким чином, після відбору невідповідних суджень був складений список з 21-го судження, негативного, позитивного і нейтрального змісту. Судження представлені в рівній кількості, по сім. Були виключені судження, які містили неоднозначний зміст.

Респондентам пропонується з представлених суджень вибрати 10 тих, які відповідають їхнім уявленням про народження дитини. Обране судження потрібно оцінити за 10-и бальною шкалою (10 максимальна значимість для респондента).

Вибір і високе оцінювання позитивних фактів буде відповідати позитивній установці на народження дитини; вибір негативних фактів і їхнє високе оцінювання - негативній установці на народження дитини. Протиріччя у виборах буде свідчити про невизначену установку.

Інструкція. З нижче перерахованих фактів виберіть 10 тих, які асоціюються у Вас з народженням дитини й оцініть їх за 10-ти бальною шкалою (10 балів тому факту який найбільше відповідає народженню дитини, 1 бал - факт найменше всього відповідає народженню дитини) Поряд із обраним фактом поставте бал.

Таблица 1.10.

№	Суждение	Правильно +	Балл
1	Ребенок укрепляет семью, чувства между супругами.		
2	Рождение ребенка - радость в доме.		
3	Ребенок - это радость материнства.		
4	Ребенок - это детская ласка, привязанность к отцу, матери.		
5	Ребенок придает смысл жизни.		
6	Рождение ребенка - риск для здоровья.		
7	Рождение ребенка - разлад, напряжение в семье.		
8	Рождение ребенка - зависимость от бабушек и дедушек.		
9	Рождение ребенка - необходимость оставить работу, коллектив.		
10	Родить ребенка - значит привязать себя к дому.		
11	Ребенок - проблема жилья.		
12	Дети отнимают лучшую часть нашей жизни.		
13	Дети - это волнение за их судьбу, будущее.		
14	Рождение ребенка - материальные затруднения		
15	Ребенок - помощник в семье, опора в старости.		
16	Ребенок - это самый благодарный объект вложения наших сил.		
17	Рождение ребенка - возможность вырастить доброго, отзывчивого человека.		
18	Ребенок - наследник всего хорошего во мне.		
19	Ребенок - это самый близкий человек в горе и радости.		
20	Дети - это гордость родителей.		
21	Ребенку сложно дать хорошее образование, профессию.		

1.1.6. Опитувальник вивчення репродуктивних установок О.С. Каримової

З метою вивчення репродуктивної установки О.С. Каримовою був розроблений опитувальник, що складається з 24 суджень. Опитувальник був перевірений на валідність і надійність. В основі опитувальника лежить принцип створення шкал Л. Терстоуна й Р. Лайкерта.

Процедура побудови опитувальника.

1. За допомогою експертної групи (11 психологів) були зібрані твердження на тему народження дитини. Експертам було запропоновано написати твердження, судження, оцінивши які, можна було б з'ясувати позицію людини із приводу народження дитини. У результаті такої процедури було зібрано більше 150 тверджень.

2. Іншій групі експертів (15 психологів) було запропоновано вибрати 25 тверджень, які найбільше відбивають сутність репродуктивної установки і її компонентів.

3. Остаточний список суджень був складений після підрахунку частот виборів кожного судження експертами. У список увійшли ті судження, які були обрані не менш 10 разів.

Афективний компонент установки - судження № 1, 2, 3, 4, 6, 15, 16, 19.

Когнітивний компонент установки - судження: № 7, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 21.

Конативний компонент установки - судження: № 5, 8, 13, 14, 20, 22, 23, 24.

4. Респондентам пропонувалося виразити ступінь своєї згоди/незгоди із твердженнями: "повністю згодний", "скоріше згодний, чим не згодний", "не впевнений", "скоріше не згодний, чим згодний", "не згодний". Відповідно до конструювання шкал за Р. Лайкертом, варіантам відповідей надавалися умовні бали: 5, 4, 3, 2, 1 відповідно.

Перевірка на валідність і надійність.

– Оцінка змістовної валідності була отримана нами за допомогою експертної оцінки. Експертами виступили 15 психологів, які оцінили кожне судження на відповідність його змісту предмета виміру. Всі судження пройшли перевірку позитивно.

– Оцінка експертної валідності. Між бальними відповідями на опитувальник 25 чоловік і відповідями 7 лікарів (гінекологів, акушерів, урологів) була підрахована рангова кореляція Спірмена. Значущість результату ($p < 0,01$) компонентів установки: афективного (0,611), когнітивного (0,475), конативного (0,567)

– Оцінка ретестової надійності. Опитувальник був проведений на групі з 43 осіб (13 - чоловіки, що мають дітей, 10 жінки-матері, 10 безплідні жінки і 10 безплідні чоловіки. Через місяць тестування було проведено повторно на цій же виборці. Була проведена кореляція між результатами, отриманими в першому й у другому тестуванні, коефіцієнт кореляції виявився значимим на рівні $p < 0,01$.

Текст опитувальника

Інструкція. Будь ласка, уважно прочитайте кожне судження і визначте своє ставлення до нього. У відповідній графі поставте галочку.

№	Суждение	Вариант ответа				
		Полностью не согласен	Скорее не согласен, чем согласен	Не уверен	Скорее согласен, чем не согласен	Полностью согласен
1	Большинство маленьких детей мне симпатичны					
2	Я обычно ласков с детьми					
3	Я очень люблю детей					
4	Игры детей меня раздражают					
5	Стараюсь избегать компании с детьми					
6	Общение с детьми вызывает во мне душевный подъем					
7	Я умею заботиться о детях, малышах					
8	Я всегда присоединяюсь к детским играм					
9	Я всегда понимаю причину капризов ребенка					
10	Воспитание девочек отличается от воспитания мальчиков					
11	Я всегда пойму, когда ребенок лжет					
12	Невозможно быть хорошим родителем и успешным профессионалом одновременно					-
13	При невозможности иметь своего ребенка, я усыновлю из детского дома					
14	При незапланированной беременности буду делать аборт					
15	С рождением ребенка связываю больше проблемы, нежели радость					
16	Рождение ребенка -самый важный и светлый момент в жизни любого человека					
17	С рождением ребенка семья становится крепче					
18	Ребенок обязан заботиться о своих родителях всю жизнь					
19	Для меня главное, чтобы мой ребенок нашел свою дорогу в жизни					
20	Я буду рисковать своим здоровьем для рождения ребенка					
21	У ребенка всегда должен быть отец					
22	Ради ребенка необходимо сохранить семью					
23	Большое количество разводов связано с рождением ребенка					
24	Я готов(а) отказаться от работы для рождения и воспитания ребенка					

1.1.7. Опитувальник «Шкала оцінки сімейної адаптації й згуртованості - FACES-II» (D.H. Olson, J. Portner, Y. Lavee 1985) в адаптації Н.Ф. Михайлової, 1998

Н.Ф. Михайлова Систематическое исследование индивидуального и семейного стресса и копинга у членов семей здоровых лиц (В связи с задачами психодиагностики, психогигиены и психопрофилактики): Дис. канд. психол. наук: 19.00.04: СПб., 1998. - 192 с.

<http://www.dp5.su/index.php/2011-08-15-06-05-48/91163-shkala-semejnoj-adaptacii-i-splochnosti>

Концептуальну основу цього опитувальника становлять два феномени сімейної поведінки: згуртованість (солідарність, консолідація) і адаптація (присосовність).

Сімейна згуртованість характеризує ступінь сепаратності (далекості) членів родини один від одного або, навпаки, зв'язаності з нею й передбачає, насамперед, емоційний зв'язок (прихильність).

Сімейна адаптація оцінюється, як здатність сімейної системи змінювати, пристосовувати свою силову (владну) структуру, рольові стосунки, норми й правила у відповідь на нові ситуації і стресові події.

У рамках моделі, що лежить в основі опитувальника виділяють 4 рівні сімейної згуртованості в межах від дуже низького до дуже високого: роз'єднаний, розділений, зв'язаний і зчеплений.

Аналогічно виділяються 4 рівні сімейної адаптації від дуже низького до дуже високого: ригідний, структурований, гнучкий, хаотичний.

За допомогою комбінування 4 рівнів згуртованості й 4 рівнів адаптації ідентифікуються 16 різних типів сімейних систем. 4 з яких є помірними по обох рівнях і називаються збалансованими, 4 - екстремальними, або незбалансованими, тому що мають крайні показники по обох рівнях. Вісім інших типів є середніми (середньо збалансованими), тому що один з параметрів є екстремальним, а інший – збалансований.

Опитувальник сконструйований таким чином, що дозволяє проаналізувати, як члени сім'ї сприймають її і якою б вони хотіли її бачити. Розбіжність між сприйняттям і ідеалом визначає ступінь задоволеності існуючою сімейною системою.

Методика складається зі списку твердження (N=20). Завдання респондента полягає в тому, щоб оцінити кожне твердження за частотою прояву по п'ятибальній шкалі.

1.1.8. Аналіз сімейних взаємин (АСВ) Е.Г. Ейдемільера, В.В. Юстицькіс

Эйдемиллер Э.Г. Методы семейной диагностики и психотерапии. Методическое пособие / Серия: «Психодиагностика: педагогу, врачу, психологу» (Вып. 1). Под общей редакцией д.м.н; проф. Л.И. Вассермана. – М.: "Фоллум", 1996. – 48 с.

Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. - СПб.: Речь, 2003. - 336 с.

Олифинович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. - СПб.: Речь, 2006.

http://www.diaagnostika.spb.ru/asv_1_2.html

<http://testoteka.narod.ru/dro/1/07.html>

Опитувальник «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) дозволяє визначити, як батьки виховують дитину. Для цього вимірюються показники за 11 шкалами: гіперпротекція, гіпопротекція, потурання, ігнорування потреб дитини, надмірність вимог-обов'язків, недостатність вимог-обов'язків, надмірність вимог-заборон, недостатність вимог-заборон, строгість санкцій (покарань) за порушення вимог дитиною, мінімальність санкцій, нестійкість стилю виховання.

Додатково можна одержати відповідь на питання: чому саме діагностується такий стиль виховання. Для цього вимірюються показники 9 шкал, які діагностують проблеми батьків, які вони намагаються вирішувати за рахунок дитини: розширення сфери батьківських почуттів, переважання в підлітку дитячих якостей, виховна непевність батька, фобія втрати дитини, нерозвиненість батьківських почуттів, проекція на дитину (підлітка) власних небажаних якостей, винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, перевага чоловічих якостей, перевага жіночих якостей.

Існує додаткова двадцять перша шкала побудована А.Л. Ліхтарниковим, яка вимірює асоціальність стосунків у сім'ї. Високі значення за шкалою асоціальних стосунків одержують конфліктні сім'ї, де немає взаєморозуміння між батьками або (і) між батьками й дитиною, батьки не знають, чим дитина зайнята й не довіряють їй, іноді непередбачене карають, маніпулюють ним

1.1.9. Опитувальник «Тест ставлень вагітних» І.В. Добряков

Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов - СПб.:Речь, 2006. - С. 110-119.

<http://rudocs.exdat.com/docs/index-48471.html>

Вербальний тест, що складається з п'яти тверджень, представлених в 3-х блоках - А. Ставлення жінки до себе вагітної; Б. Ставлення жінки в системі "мати-дитя", В. Ставлення вагітної жінки до стосунків з навколишніми. У середині кожного блоку твердження, що відбивають п'ять різних типів ПКГД. Згідно І.В. Добрякова, тест дозволяє виявити психологічний компонент типу гестаціональної домінанти вагітної жінки: оптимальний, гіпогестогнозичний, ейфоричний, тривожний, депресивний. Психологічний компонент гестаціональної домінанти (ПКГД) є сукупність механізмів психічної саморегуляції, що включаються в жінки при виникненні вагітності. Спрямовані на збереження гестації (вагітності) і створення умов для розвитку майбутньої дитини, включають ставлення жінки до своєї вагітності, її поведінкові стереотипи тощо.

Визначення типу ПКГД може істотно допомогти розібратися в ситуації, при якій виношується дитина, зрозуміти, як складаються відносини в сім'ї. Завданням психотерапевта, що працює з родиною, яка очікує дитини, є формування оптимального типу ПКГД.

1.1.10. Визначення узгодженості сімейних цінностей і рольових установок (очікувань) у сімейній парі (РОП) А.Н. Волкової

Волкова А.Н. Методические приемы диагностики супружеских затруднений // Вопросы психологии. – 1985. – №5. – С. 110-116.

Волкова А.Н. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии / А.Н. Волкова. – Л., 1990.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/198-volkova>

Методика «РОП» дозволяє визначити:

1. Уявлення чоловіка й жінки про значущість в сімейному житті сексуальних відносин, особистісної спільності чоловіка й дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного із члена подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів. Ці показники, відбиваючи основні функції сім'ї, входять до шкали сімейних цінностей (ШСЦ).

2. Уявлення чоловіка й жінки про бажаний розподіл ролей між дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднані шкалою рольових очікувань і домагань (ШРОП).

РАч – рольова адекватність чоловіка

РАд – рольова адекватність дружини

Дч и Дд – оцінка рольових домагань чоловіка і дружини відповідно

Оч и Од – оцінка рольових очікувань чоловіка і дружини відповідно

Опитувальник представлений у двох формах (чоловіча і жіноча), містить 36 питань-тверджень. Результати зводяться до семи основних шкал:

- шкала значимості сексуальних стосунків у шлюбі;
- шкала, що відбиває установку чоловіка (дружини) на ідентифікацію зі шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтації, способів проведення вільного часу;
- шкала, що вимірює установку на реалізацію господарсько-побутових функцій сім'ї (ця шкала, як і наступні, має два підшкали "рольові очікування" та "рольові домагання");
- шкала, що дозволяє судити про ставлення чоловіка або жінки до батьківських обов'язків;
- шкала, що відбиває установку чоловіка (жінки) на значимість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільної) для стабільності шлюбно-сімейних відносин;
- шкала, що відбиває установку чоловіка (жінки) на значимість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу;
- шкала, що відбиває установку чоловіка (жінки) на значимість

зовнішнього вигляду, його відповідності стандартам сучасної моди.

1.1.11. Тест-опитувальник задоволеності шлюбом (ОУБ) В.В.Століна

Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. - Спб: Питер, 544 с. - (Мастера психологии)

Психологические тесты: В 2 тт. / под ред. А.А. Карелина: В 2т. - М.: 2001. - Т.2. - С.173-179.

Столин В.В. и др. Опросник удовлетворенности браком // Вестник Московского университета – Психология - 1984.- № 2.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/285-oub>

Опитувальник задоволеності шлюбом, розроблений В.В.Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко, призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом, а також ступеня узгодження-неузгодженості задоволеності шлюбом у тієї або іншої соціальної групи. Опитувальник є одномірною шкалою, що складається з 24 тверджень, які відносяться до різних сфер: сприйняття себе й партнера, думки, оцінки, установки тощо.

1.1.12. Опитувальник «Визначення особливостей розподілу ролей у сім'ї» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, К.М. Дубовська)

Андреева Т.В. Психология современной семьи. – СПб.: Речь, 2006. - С.427-431.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/287-famili-role>

Методика призначена для діагностики особливостей розподілу ролей у сім'ї між подружжям. Вимірюються показники за сьома шкалами:

1. Виховання дітей
2. Емоційний клімат у сім'ї ("психотерапевтична" функція)
3. Матеріальне забезпечення сім'ї
4. Організація розваг
5. Роль "хазяїна", "господарки"
6. Сексуальний партнер
7. Організація сімейної субкультури

1.1.13. Вивчення батьківських установок (parental attitude research instrument PARI)

Методика PARI (Е.С. Шефер, Р.К. Белл; адаптація Т.В. Неццет) / Психологические тесты./ Ред. А.А. Карелин - М., 2001, Т.2. — С.130-143.

Большая энциклопедия психологических тестов / Ред. А.А. Карелин. — М.: Эксмо, 2007.— С.298-305.

Ежова Н.Н. рабочая книга практического психолога (Психологический практикум) / Н.Н. Ежова.- Изд. 4-е, - Ростов н/Д: Феникс, 2006

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/356-pari>

Методика PARI (parental attitude research instrument - методика вивчення батьківських установок) призначена для вивчення ставлення батьків (насамперед, матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Методика дозволяє оцінити специфіку сімейних стосунків, особливості організації сімейного життя.

Автори - американські психологи Е.С. Шефер і Р.К. Белл. Ця методика широко використовувалася в Польщі і Чехословаччині. У СРСР адаптована Т.В. Нещерет.

Методика складається з 115 суджень.

У методиці виділені 23 аспекти-ознаки, що стосуються різних аспектів ставлення батьків до дитини й життя в сім'ї. З них 8 ознак описують ставлення до сімейної ролі й 15 - стосунки між батьками і дітьми. Ці 15 ознак діляться на 3 групи: I - оптимальний емоційний контакт, II – надмірна емоційна дистанція з дитиною. III – надмірна концентрація на дитині. Кожна ознака вимірюється за допомогою 5 суджень, урівноважених з погляду здатності, що вимірює, і значеннєвого змісту. Судження розташовані в певній послідовності, і респондент повинен виразити до них ставлення у вигляді повної або часткової згоди або незгоди.

Ознаки:

1. Вербалізація (надання дитині можливості висловлюватися).
2. Надмірна турбота (оберігання дитини від труднощів).
3. Залежність від сім'ї (мати, що виступає тільки в ролі господарки).
4. Придушення волі (придушення волі дитини).
5. Відчуття самопожертви (жертвність батьків).
6. Побоювання скривдити (страх заподіяти шкоду дитині).
7. Сімейні конфлікти (подружні конфлікти).
8. Дратівливість батьків.
9. Надмірна строгість батьків.
10. Виключення внутрішньо сімейних впливів (залежність дитини від матері).
11. Надавторитет батьків (заохочення залежності дитини від батьків).
12. Придушення агресивності дитини .
13. Незадоволеність роллю господаря(ки) (мучеництво батьків).
14. Партнерські стосунки (рівність батьків і дитини).
15. Розвиток активності дитини (заохочення активності дитини).
16. Ухиляння від конфлікту (уникнення спілкування з дитиною).
17. Байдужість чоловіка (неуважність чоловіка до дружини).
18. Придушення сексуальності дитини.
19. Домінування матері (влада матері).
20. Надмірне втручання в світ дитини (нав'язливість батьків).
21. Зрівняні стосунки (товариські стосунки між батьками й дітьми).
22. Прагнення прискорити розвиток дитини (прискорення розвитку дитини).
23. Несамостійність матері (необхідність сторонньої допомоги у вихованні дитини).

Шкали методики PARI:

Ставлення до сімейної ролі:

- обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, турботами винятково про сім'ю;
- відчуття самопожертви в ролі матері;
- сімейні конфлікти;
- надавторитет батьків;
- незадоволеність роллю господарки;
- "байдужість" чоловіка, його не залученість у справи сім'ї;
- домінування матері;
- залежність і несамостійність матері.

Ставлення батьків до дитини

I. Оптимальний емоційний контакт:

- спонукання словесних проявів, вербалізацій;
- партнерські стосунки;
- розвиток активності дитини;
- зрівняні стосунки між батьками й дитиною.

II. Зайва емоційна дистанція з дитиною:

- дратівливість, запальність;
- суворість, зайва строгість;
- відхилення від контакту з дитиною.

III. Зайва концентрація на дитині:

- надмірна турбота, установлення стосунків залежності;
- подолання опору, придушення волі;
- створення безпеки, побоювання скривдити;
- виключення позасімейних впливів;
- придушення агресивності;
- придушення сексуальності;
- надмірне втручання в світ дитини;
- прагнення прискорити розвиток дитини.

Аспекти стосунків:

- господарсько-побутові, організація побуту сім'ї;
- подружні, пов'язані з моральною, емоційною підтримкою, організацією дозвілля,
- створення середовища для розвитку особистості, власної й партнера;
- стосунки, що забезпечують виховання дітей, "педагогічні".

1.1.14. «Реакція подружжя на конфлікти» (А.С. Кочарян, Г.С. Кочарян, А.В. Киричук)

Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапія сексуальних расстройств и супружеских конфликтов. - М., 1994.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/289-konflikt>

Методика дозволяє діагностувати сприйняття й розуміння чоловіками один одного й конфліктної ситуації, а також індивідуально-специфічні захисні патерни чоловіка й жінки.

Опитувальник складається з 89 тверджень. Більша частина тверджень була сформульована авторами, ряд тверджень був узятий із ММРІ, а також з опитувальника Р. Нігневицького по діагностиці особистісної ригідності. Діагностує показники за 8 шкалами:

- шкала неконструктивних установок на шлюб (НУ) діагностує такі види установок шлюбного партнера, які дезінтегрують сімейну структуру, перешкоджають терапевтичній реконструкції подружніх стосунків;

- шкала депресії (Д) включає твердження, що виражають 3 види депресії: класичну ("загальмованість", сповільненість афекту й інтелекту), астенічну (слабкість, млявість і т.п.) і апатичну (зниження інтересу, байдужність), а також почуття провини, що може включатися в депресію;

- шкала протективних механізмів (ПМ) діагностує той тип захистів, що приводить до недопущення у свідомість психотравмуючої інформації (витиснення, заперечення утруднень, регресія й т.п.);

- шкала дефензивних механізмів (ДМ) діагностує той тип захистів, що позначений як "реінтерпретативна активність" - психотравмуюча інформація допускається у свідомість за рахунок її перекрученої реінтерпретації (раціоналізація, ізоляція, інтелектуалізація й т.п.).

- шкала агресії (А) містить твердження, пов'язані як із прямою фізичною й вербальною агресією, так і зі непрямою агресією;

- шкала соматизація тривоги (СТ) містить твердження, що стосуються загальної соматизації (голова - серце - шлунок, загальна заклопотаність здоров'ям);

- шкала фіксації на психотравмі (Ф) включає твердження, що свідчать про "застрягання" афективне і інтелектуальне на психічній травмі.

Шкали опитувальника є внутрішньо погодженими, функціонально незалежними.

1.1.15. «Вимірювання установок у сімейній парі» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.К. Дубовська)

Альошина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений / Ю. Е. Альошина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская. – М.: Изд-во Моск. Унив-та, 1987. – С. 78 – 90.

Шапарь В.Б. Практическая психология. Психодиагностика отношений между родителями и детьми. Ростов н/Д., 2006. – С.66-77.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/286-ustanovki>

Методика призначена для вивчення установок чоловіка й жінки по найбільш значимим у сімейній взаємодії сферам життя, визначення ступеня соціально-психологічної сумісності партнерів у шлюбі.

При створенні опитувальника автори керувалися уявленнями про те, які атитюди здійснюють найбільш сильний вплив на сімейні стосунки.

Методика складається з 40 суджень, що виражають ту або іншу позицію по десяти різним, значимим для людей, сферам:

- 1) ставлення до людей;
- 2) альтернатива між почуттям боргу й задоволенням;
- 3) ставлення до дітей;
- 4) ставлення до автономності або залежності чоловіка й жінки;
- 5) ставлення до розлучення;
- 6) ставлення до любові романтичного типу;
- 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
- 8) ставлення до "забороненого сексу";
- 9) ставлення до патріархального або егалітарного устрою родини;
- 10) ставлення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень.

1.1.16. «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» Е. Шафер (ПОР - Подростки о родителях) Модифікація: З. Матейчик и П. Ржичан

Опросник «Поведение родителей и отношение подростков к ним» (ПОР; Е. Шафер) / Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности. – СПб., 2004. С.169-178.

Психодиагностические методы изучения личности: Учебное пособие. / Ред. и сост.: Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта – М., 2000.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/208-por>

Опитувальник призначений для вивчення установок, поведінки та методів виховання батьків так, як бачать ці параметри їхні діти підліткового віку.

Основою служить опитувальник, що створив Е. Шафер в 1965 р. Ця методика базується на положенні Е. Шафер про те, що виховний вплив батьків (так, як це описують діти) можна охарактеризувати за допомогою трьох факторних змінних: "прийняття - емоційне відкидання," "психологічний контроль - психологічна автономія", "прихований контроль - відкритий контроль". При цьому прийняття тут має на увазі безумовно позитивне ставлення до дитини поза залежністю від вихідних очікувань батьків. Емоційне ж відкидання розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність до неї любові й поваги, а подекуди й просто ворожість. Поняття психологічного контролю розглядається і як певний тиск і навмисне керівництво дітьми, так і ступінь послідовності в здійсненні виховних принципів.

Модифікований варіант опитувальника був запропонований З. Матейчиком і П. Ржичаном в 1983 р.

У ході міжнародного наукового співробітництва лабораторії клінічної психології Інституту ім. В.М. Бехтерева з Інститутом психодіагностики (Братислава, Словаччина) ця методика була апробована на підлітках 13-18 років у Росії, як це передбачено авторами модифікації, і є досить корисною для

відбиття тих факторів сімейного виховання, які приховані від лікарів і психологів (педагогів), так і від самих батьків. Можливі такі варіанти: оцінка матері сином, оцінка батька сином, оцінка матері дочкою, оцінка батька дочкою.

Шкали:

1. позитивного інтересу;
2. директивності;
3. ворожості;
4. автономності;
5. непослідовності.

1.1.17. Тест-опитувальник батьківського ставлення (ОРО) (А.Я. Варга, В.В. Столін)

Тест родительского отношения (А.Я. Варга, В.В. Столин) // Психологические тесты. / Ред. А.А.Карелин – М., 2001, Т.2.- С.144-152.

Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3-х кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — 640 с.

<http://brunner.kgu.edu.ua/index.php/psy-metodiks/20/205-varga-stolin>

У методиці батьківське ставлення розглядається як система різноманітних почуттів і вчинків дорослих людей стосовно дітей. Із психологічної точки зору батьківське ставлення - це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Всі вони в тому або іншому ступені оцінюються за допомогою опитувальника.

Валідність опитувальника визначалася методом відомих груп. За Т-критерієм обчислювалася дискримінативність факторів експериментальної групи у всіх вибірках. З п'яти факторів чотири виявилися дискримінативними, тобто значимо розрізняли вибірки між собою. Таким чином, показано, що опитувальник дійсно враховує особливості батьківського ставлення в осіб, що відчувають труднощі у вихованні дітей. Крім того, була проведена факторизація даних по респондентам з наступним "Варімакс" обертанням значущих факторів. Вона показала збіг апріорних і емпіричних груп; у результаті факторизації виявилася група суб'єктивно благополучних батьків (контрольна група) і підвиборка людей, що звернулися за допомогою в психологічну консультацію. Ці дані також підтверджують валідність опитувальника.

Опитувальник включає 61 питання, кожне з яких орієнтоване на одну з п'яти шкал:

- "Прийняття/відкидання дитини".
- "Кооперація".
- "Симбіоз".
- "Контроль" ("Авторитарна гіперсоціалізація")
- "Ставлення до невдач дитини" ("Маленький невдаха")

1.2. Проективні та напівпроективні методи дослідження репродуктивної поведінки особистості.

Сфера репродуктивної поведінки є областю, у якій сильно виражена соціальна бажаність. Репродуктивні ролі мають добре прописані в культурі приписи, порушення яких веде до осуду й санкцій з боку найближчого оточення й суспільства. Тому вивчення установок щодо репродуктивної поведінки стикається з певними труднощами. Формалізовані опитувальники дозволяють дослідити думки людей по різних питанням, пов'язаним з репродуктивною поведінкою, але не можуть надати інформацію щодо неусвідомлюваних тенденцій, які впливають на репродуктивну й батьківську поведінку, не дозволяють зняти тиск соціальної бажаності відповіді і відповідно одержати достовірні результати. Емпіричне дослідження репродуктивної поведінки особистості бажано виконувати з використанням проективних та полу проективних методик і прийомів. Розглянемо основні типи проективних методик та принципи їх використання.

Аналіз проведених різними авторами досліджень, свідчить про те, що невербальна форма репрезентацій образної сфери відбиває глибинні слабо усвідомлені аспекти сприйняття об'єктів.

1.2.1. Методики закінчення речень

Методики «Завершення речень» (в англійському оригіналі – «Sentence-Completion Techniques») - група проективних методик дослідження особистості, що представляють собою варіант розвитку асоціативного експерименту. Існують різні варіанти методик, засновані на принципі вербального завершення. Вони призначені для виявлення мотивів, потреб, почуттів, системи ставлень, тощо. Достоїнством цієї групи методик є можливість пристосування їх до різноманітних дослідницьких завдань.

1.2.1.1. Незакінчені речення «Вивчення репродуктивних установок дітей» Т.В. Пальцевої

Пальцева Татьяна Васильевна. Психологические условия становления и развития репродуктивных установок в детско-юношеском возрасте: от 5 до 18 лет: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. - Москва: РГВ, 2007. – 156 с.

Т.В. Пальцевою була розроблена методика вивчення бажаної і ідеальної кількості дітей у сім'ї. Речення були сформульовані таким чином, щоб визначити ставлення респондентів-дітей до сімей різної структури, з тією або іншою кількістю дітей, тобто уявлення про ідеальне число дітей у сім'ї (когнітивний компонент репродуктивної установки).

Когнітивний компонент установки на число дітей у сім'ї характеризує пізнавальну сферу особистості й віддзеркалює поінформованість про репродуктивну поведінку інших людей і ідеальну кількість дітей у сім'ї ("Як Ви

думаєте, скільки людей найкраще мати в сім'ї?"). На думку В.В. Бойко когнітивний компонент репродуктивної установки пов'язаний з інформованістю про соціальний норматив, стандарт поведінки в репродуктивній сфері. На думку ж Т.В. Пальцевої таке визначення когнітивного компонента є не зовсім коректним. Когнітивний компонент вона пропонує визначати як інформованість не про фактичну народжуваність, як пропонує В.В. Бойко, а про реальну життєдіяльність сімей з різною кількістю дітей.

Хід проведення дослідження

В індивідуальній бесіді респондентам зачитуються речення, які вони повинні продовжити, а експериментатор записує відповіді дітей до протоколу (діти молодшого віку) або респонденти самі заносять відповіді до протоколу (діти старшого віку);

Сім'я без дитини - це...

Сім'я з однією дитиною - це...

Сім'я із двома дітьми - це...

Сім'я із трьома дітьми - це...

Сім'я із чотирма дітьми - це...

Отримані протоколи були мають бути оброблені за допомогою методу змістовного аналізу. Аналіз висловлень дозволяє розподілити всі відповіді на три підгрупи: позитивні, нейтральні й негативні.

До позитивних висловлень мають бути віднесли наступні закінчення речень - "весело", "добре", "краще", "щаслива", "нормальна", до негативних - "смутно", "погано", "страшно", "важко", до нейтральних, ті продовження речень, які важко віднести до позитивних або негативних - "не знаю", "сім'я", "маленька", "більша" або амбівалентні висловлення типу "добре, але важко", "це краще, але треба б ще". До нейтральних висловлень також відносяться висловлювання про грошову заможність сім'ї - "бідна", "багата", "багато грошей", "заможна", оскільки в таких реченнях важко оцінити, позитивну або негативну характеристику сім'ї.

Таблиця 1.12.

Типові закінчення незакінчених речень (юнацький вік)

Позитивне	Нейтральне	Негативні
Сім'я без дітей - це ...		
Жити із задоволенням	Маленька Яка не вирішила ще завести дітей або не може їх мати Просто шлюб, реєстрація стосунків, а діти будуть потім Паралельно Молода сім'я Безплідна	Неповноцінна Не сім'я Нещасні люди Морально уродливий осередок суспільства Нещаслива, нелюбляча й нелюбима Це погано

		Кінець продовження роду Не життя Погано Хреново Нещастя Хвороби в чоловіка й жінки Не дуже Порожнє життя Проблемна Клумби без квітів Жахливо У мене такого не буде Сім'я невдах Більша катастрофа Кошмар Неповністю сформована сім'я Невдахи Погана Небо без сонця Нездорова Пекло, а не життя
Сім'я з однією дитиною це...		
Повноцінна Ідеальна для мене Нормальна Добре Нормальна, де вистачає часу на всі й всіх Радісна Щастя для батьків Радість Щастя Уже добре Рай	Робить кар'єру Нормальна, але треба б другого Дитина буде забезпеченою, але нудно Сім'я Невпевнена, але любляча дитину Уже краще Не дуже добре Краще Звичайна Непогано Малозабезпечена	Вся любов одній дитині й вона виросте егоїстом Повна, але дитина завжди розпещена Егоїстична, не можна ростити одну дитину Егоїсти Великий ризик Дитина егоїст Не добре
Сім'я із двома дітьми - це...		
Повноцінна Нормальна Це класно й хлопчик, і дівчинка Це теж добре Щаслива Застава щастя люблячого чоловіка й жінки Весела сімейка Щаслива Це добре для дітей, їм не буде нудно	Більша Середня Радість, але менше уваги кожному Теж сім'я Нервування, але весело Повна Турбота Для тих, хто має Можливість навчити й прокормити Із середнім заробітком	Перебір Я б не хотів Невдача Уже насторожує Жах Затяжко Важко

Продовження Таблиці 1.12.

Якраз Пристойна Те, що треба Радість, добре Ще краще Дружна сім'я Радість подвійна Норма		
Сім'я із трьома дітьми - це...		
У якій буде ненудно Ще краще Нормальна Щаслива Гарна Більше високе спілкування в родині серед дітей Така сім'я ще краще Велике щастя Дуже добре Крута Потрійне щастя Чудово Супердружна Відмінно	Багатодітна Ті, хто поповнив країну на одну людину, тому що перші двоє за батьків Повинна бути заможна Складно, але можна Багатодітна Складніше чим дві дитини, але якщо ти забезпечений, то можна Теж сім'я Щаслива, дружна, але не без проблем Це багато Забагато Турбота Більш-менш Межа У статку	Перебір Труднощі у вихованні Тихий жах Постійне занепокоєння, недостача грошей, більше роботи Не дуже добре Мрачновато Проблема Невеликі труднощі Ненормальна Дуже важко
Сім'я із чотирма дітьми - це...		
Це в 4 рази краще Класна Дуже щаслива Дружна Чудово Добре Здорово Щаслива Радісна	Багатодітна Де дуже люблять дітей Добре забезпечена Щастя, але важке Здорово, але складно Навіщо так багато, але це щастя й радість Більша відповідальність Дуже багата Сім'я патріотів, що хоче підвищити рівень народжуваності Героїзм Героїня Залежить від благополуччя	Наслідування кроликам Перебір, жахливо У наш час нереально Жах і вже не тихий Фінансовий недолік у сім'ї; занадто Жах; зоопарк Кошмар - для мене це багато Отпад; неможливо Повне руйнування Занадто багато Катастрофа Гіркота; ненормально Більші труднощі як для батьків, так і для дітей

Ставлення в юнацькому віці (15-18 років) до сімей з різною кількістю дітей
(за даними Т.В.Пальцевої)

Кількість дітей у сім'ї	Ставлення до сім'ї	Дівчата		Юнаки		Всього	
		кіль.	%	кіль.	%	кіль.	%
Без дітей	Негативне	31	88,7	13	92,8	44	89,8
	Нейтральне	3	8,6	1	7,1	4	8,2
	Позитивне	1	2,9	-	-	1	2,0
1 дитина	Негативне	5	14,3	1	7,1	6	12,2
	Нейтральне	9	25,7	4	28,6	13	26,6
	Позитивне	21	60,0	9	64,3	30	61,2
2 дітей	Негативне	2	5,7	3	21,4	5	10,2
	Нейтральне	7	20,0	2	14,3	9	18,4
	Позитивне	26	74,3	9	64,3	35	71,4
3 дітей	Негативне	5	14,3	4	28,6	9	18,4
	Нейтральне	17	48,6	8	57,1	25	51,0
	Позитивне	13	37,1	2	14,3	15	30,6
4 дітей	Негативне	13	37,1	8	57,1	21	42,8
	Нейтральне	16	45,8	4	28,6	20	40,8
	Позитивне	6	17,1	2	14,3	8	16,4
Всього респондентів		35	100,0	14	100,0	49	100,0

1.2.1.2. Стандартизоване інтерв'ю для дослідження репродуктивних установок (розробка О.С. Каримової)

Карымова Оксана Сергеевна. Социально-психологические особенности репродуктивной установки бесплодных мужчин и женщин: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05 - Оренбург, 2010.- 241 с.: ил. РГБ ОД, 61 10-19/219

Метою стандартизованого інтерв'ю є дослідження репродуктивних установок як безплідних чоловіків і жінок, так жінок і чоловіків, що мають дітей.

Інтерв'ю складається з 4 блоків:

- 1) ставлення до дитини й факту її народження (афективний компонент установки);
- 2) знання про дитину та про факт її народження (когнітивний компонент установки);
- 3) поведінка з дитиною після її народження (конативний компонент установки);

4) дитина, Я й інші.

Процедура розробки інтерв'ю. О.С. Каримовою був складений перелік питань (50), спрямований на вивчення репродуктивної установки. За допомогою експертної оцінки кожне питання було оцінено й співвіднесене з певним блоком. У результаті в кожному блоці залишилося по 7-10 питань, які дозволяють виявити особливості репродуктивної установки респондента.

Блок 1 спрямований на виявлення:

- ставлення до дитини;
- емоцій і почуттів, які викликає дитина (факт її народження);
- оцінки дитини (факту її народження).

Респондента просили розповісти про дітей (своїх або знайомих), які почуття викликають перехожі з дітьми, діти в громадських місцях (у друзів і т.д.), у чому сенс життя, розповісти про народження власних дітей (або дати оцінку, на що це може бути схоже); розказати про своє ставлення до абортів.

Блок 2 виявляє:

- знання про дитину (факт її народження);
- думки, ідеї пов'язані з дитиною (фактом її народження);
- розуміння дитини.

Питання спрямовані на знання особливостей дитячого розвитку, виховання хлопчиків, дівчаток, на розуміння дитячих прохань, капризів, неправди.

Блок 3 дозволяє виявити:

- готовність до народження, взаємодії з дитиною;
- особливості поведінки з дитиною.

Питання дозволяють з'ясувати як респондент поводить себе з дітьми, особливості взаємодії, наявність прагнення спілкуватися з дитиною. Позицію респондента до жінок, що відмовляються від дітей.

Блок 4 виявляє:

- особистісні особливості;
- взаємини із дружиною (чоловіком);
- кар'єра й дитина.

Респондентів просили розповісти про себе, оцінити себе, описати свого(ю) дружина (чоловіка), уявлення про свою родину, про свою роль у родині. Визначити місце роботи у своєму житті.

Проведення дослідження.

Перед початком дослідження інтерв'юер проводить бесіду для установки довірчих стосунків з респондентом.

Відповіді респондента фіксуються на заздалегідь приготовлених бланках

У процесі аналізу результатів виділяються по кожному блоку базові значеннєві категорії й підраховується їхня кількість (частота).

Бланк для фіксації відповідей

Блок	Смысловые категории	Відповіді
Блок 1 Аффективный компонент	Ребенок для меня	
	Смысл жизни	
	Рождение ребенка можно сравнить	
	Мои чувства к ребенку	
	С детьми чувствую себя	
	Опасаюсь, что рождение ребенка	
	Аборт для меня	
Блок 2 Когнитивный компонент	Я понимаю, что рождение ребенка	
	Я знаю, что ребенок	
	Детей в семье должно быть	
	Женщины, отказывающиеся от детей	
	Дети нуждаются в	
	Я хочу ребенка потому, что	
	Идеальный родитель	
3.Блок: Конативный компонент	Ради ребенка, я готова отказаться	
	Игры детей	
	Если в компании, есть дети	
	Дети дают	
	Никогда не откажусь ради ребенка	
	Незапланированная беременность	
Блок 4 Я, ребенок и другие	Ребенок и карьера	
	Мой супруг.	
	Моя семья	
	Я женщина	
	Приемные дети	

1.2.1.3. Анкета «Моя сім'я» Г.В. Аكوпова

Акопов Г.В. Социальная психология образования. - М: Флинта, 2000. - 296 с.

Для дослідження структури батьківських виховних установок може бути використана анкета Г.В. Аكوпова «Моя сім'я», побудована за принципом проекції. Особливістю проективних процедур є те, що стимулююча ситуація набуває сенсу не в силу її об'єктивного змісту, але із причин, пов'язаним із суб'єктивними нахилами й потягами респондента, тобто внаслідок суб'єктивованого, особистісного значення, що приписується ситуації респондентом. Респондент немов би проектує свої властивості в ситуацію.

Анкета «Моя сім'я» є за формою методикою незакінчених речень. Містить дві серії незавершених речень, по 10 у кожній. Кожна із серій структурується в шість блоків суджень:

– у першому блоці визначаються бажані (небажані) форми поведінки дітей (батьківська індивідуально-психологічна інтенція "Я хочу, щоб мій син/дочка/...");

– у другому - цільові настанови в їхній соціально-психологічній інтенції ("Для мене, важливо, щоб син/дочка/...");

– у третьому, - емоційно значимі сфери взаємин дітей і батьків ("Я розстроений (радий), коли син/дочка/...");

– у четвертому - відтворюється реакція батьків на ситуації утруднень в дітей ("Якщо моєму синові буде важко, то я...");

– у п'ятому - моделюються ситуації незгоди дітей і виявляються відповідні форми зустрічної активності батьків ("Якщо мій син буде не згодний із мною, то я ...");

– у шостому блоці - моделюється реакція батьків на поведінку дітей, яка ними не схвалюється (Коли син/дочка/ зробить щось не так, то я...").

Таким чином, у вербальній проекції батьківських установок утримується всі три компоненти атияду.

Аналіз експериментального матеріалу проводиться як по змісту висловлень, так і за їх обсягом.

Класифікація схожих за змістом відповідей дозволяє визначити для кожного із шести блоків суджень його емпіричну структуру.

Відмінності між групами респондентів, а також відмінності у середині груп, пов'язані зі статтю дитини доцільно встановлювати за допомогою багатофункціонального критерію кутового перетворення Фішера.

Проведення дослідження

Інструкція для респондентів: Прочитайте запропоновані незавершені речення, представте, що ви їх висловлюєте про свою(їх) сина чи дочку (для респондентів, які не мають дітей про свою(їх) сина чи дочку).

Таблиця 1.15.

Анкета «Моя сім'я»

№	Сын	№	Дочь
1	Я бы хотел, чтобы мой сын...	1	Я бы хотел, чтобы моя дочь...
2	Я не хотел бы, чтобы мой сын...	2	Я не хотел бы, чтобы моя дочь...
3	Пожалуй, мне было бы приятно, если бы мой сын...	3	Пожалуй, мне было бы приятно, если бы моя дочь...
4	Скорей всего, если мне будет трудно, то мой сын...	4	Скорей всего, если мне будет трудно, то моя дочь...
5	Думаю, что для меня будет важно, чтобы сын...	5	Думаю, для меня будет важно, чтобы дочь...
6	Если сын будет не согласен со мной, то я...	6	Если дочь будет не согласна со мной, то я...
7	Когда сыну будет трудно, то я...	7	Когда дочери будет трудно, то я...
8	Я расстроюсь, если сын...	8	Я расстроюсь, если дочь...
9	Когда сын будет расстроен, то я...	9	Когда дочь будет расстроена, то я
10	Если сын сделает что-то не так...	10	Если дочь сделает что-то не так

1.2.1.4. Психологічна готовність до пологів (розробка О.А. Касьянової)

Касьянова Ольга Анатольевна. Социально-психологические факторы подготовки женщин к беременности, родам и материнству: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05: Ярославль, 2005. - 229 с.

Тест був створений О.А. Касьяновою спеціально для вагітних жінок з метою виявлення ступеню психологічної готовності до пологів. Незакінчених речення є стимульним матеріалом для жінки. Після обробки речення стають матеріалом для оцінки психологом внутрішніх установок на себе (особистісні), на дитину, на вагітність, на пологи. Кількісне співвідношення установок, залежить від спонтанного вибору жінкою співзвучних їй темі дозволяє з'ясувати особливості спрямованості вагітної жінки, готовність або неготовність на поведінковому рівні реалізувати материнські програми.

Проведення дослідження

Інструкція для респондентів: "Прочитайте запропоновані незавершені речення. Продовжить речення. Запишіть перше, що спадає на думку.

Таблиця 1.16.

Беременность – это...	
Я спокойна и расслаблена, мой ребёнок чувствует...	
Я предоставляю природе управлять...	
Я дышу полно, свободно и позволяю...	
Я достаточно...	
Я всё могу превратить в...	
У меня хватит сил, чтобы...	
Я готова открыться моим чувствам...	
Для меня безопасно иметь...	
Моё тело...	
По мере созревания нашего ребёнка...	
Моя любовь...	
Схватки – это...	
Дыхание и сильное чувство любви могут...	
Я могу получать наиболее радостные переживания родов, когда...	
Я спокойна и расслаблена, если...	
Ребёнок, естественно, делает только то, что...	
Его головка плавно опускается вниз и япотому что...	
Моя матка сокращается сама, потому что...	
Она легко и свободно раскрывается, так как...	
Ребёнок и я делаем всё замечательно, ведь мы знаем, что...	
Моё влагалище растягивается легко и свободно, потому что ...поэтому...	
Накапливает силу и энергию...	
Все мои органы здоровеют и крепнут, так как...	
Абсолютно легко и ритмично работает...	

Кажда схватка будет приближать...	
Я могу ускорять и замедлять дыхание...	
Я знаю, что моему малышу...	
Моё спокойствие и уверенность...	
И с каждым днём я становлюсь...	
Я продолжаю здороветь и крепнуть сквозь...	
Я прекрасно помню...	
И я твёрдо знаю, что получу в родах...	
Это будет чудесный...	
И я очень горда тем, что...	
Каждый прожитый мною день...	
Во время схваток следует...	
Там, где царит гармония...	
Наградой матери за её труд...	
Выплёскивание эмоций после рождения малыша...	
Соматические или физиологические изменения могут оказаться непосредственным результатом психологических состояний, следовательно, ощущения в матке зависят от...	
Характер родов зависит от...	
Полное расслабление ног, рук, лица...	
С каждой схваткой родовой канал...	
Естественное открытие матки более...	
Полезно применять задержку...	
Во время первого периода родов дышится...	
Если женщина спокойна, то...	

1.3. Асоціативний експеримент

Дослідити уявлення респондентів про свою роль (статеву, гендерну, батьківську, професійну тощо) можна за допомогою асоціативного експерименту.

Респондентам пропонується написати свої асоціації зі словом "жінка" для жінок, або "чоловік" – для чоловіків. Необхідно пояснити, що писати потрібно перше, що спадає на думку при слові "жінка (чоловік)".

Для аналізу асоціативного експерименту може бути використана процедура обробки, розроблена В.Е.Семеновим для методу контент-аналізу.

Параметри для оцінювання:

- Наявність слова "мати або батько" або слів синонімів: материнство/батьківство, батьки. Асоціація жінки (чоловіка) з матір'ю/батьком говорить про наявність позитивної установки на народження дитини.

- Місце у ряду асоціацій для слова "мати/батько" або синоніма. Перші асоціації (1-3 слова) респондент видає на підставі внутрішньої позиції жінки/чоловіка.

Підрахунок здійснюється кількісно у відсотках.

1.4. Проективні малюнки

Проективні малюнки традиційно застосовуються для вивчення взаємин між членами сім'ї та діагностики емоційного стану її членів і дозволяють виявити неусвідомлювані або приховані моменти, що стосуються відносин у сім'ї.

Розроблено та стандартизовано багато варіантів проективних малюнкових тестів, які дозволяють зробити акценти на тих або інших аспектах сімейних стосунків і можуть бути використані для обстеження різних вікових категорій, включаючи дітей дошкільного віку: «Моя сім'я», «Кінетичний малюнок сім'ї», «Я і моя дитина», «Я — дитина і моя мама», ""Моя майбутня дитина" (Г.Г. Філіппова); «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р.С. Берн, С.Х. Кауфман), «Малюнок матері», «Малюнок батька», «Мої майбутні пологи» (О.А. Касьянової) тощо.

Внаслідок привабливості й природності завдання проективні малюнки сприяє встановленню гарного емоційного контакту психолога з респондентом, знімає напругу, що виникає в ситуації обстеження. Особливо продуктивним є застосування проективних малюнків в старшому дошкільному й молодшому шкільному віці, тому що отримані результати мало залежать від здатності дитини вербалізувати свої переживання, від її здатності до інтроспекції, уміння вжитися в уявлювану ситуацію, тобто від тих особливостей психічної діяльності, які є істотними при виконанні вербальних завдань.

Історично використання методики «Малюнок сім'ї» пов'язане із загальним розвитком "проективної психології". Уважається, що ідея використання малюнка сім'ї для діагностики сімейних відносин виникла у кількох дослідників одночасно, серед яких згадують роботи В. Вульфа, І. Мінковського, М. Поро, Л. Кормана та ін. Сьогодні найбільш відома модифікація Р.С. Берне й С.Х. Кауфмана – «Кінетичний малюнок сім'ї» (КРС) (Берне Р.С, Кауфман С.Х. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки. М., 2000.)

У роботах російських і вітчизняних психологів також звертається увага на зв'язок між особливостями малюнка сім'ї й міжособистісних стосунків (Захаров А.І., 1988; Хоментаскас Г.Т., 1986; Романова Е.З, Потьомкіна О.Ф., 1991; Венгер А.Л., 2003 та ін.).

Проективна методика «Малюнок сім'ї» (як і «Кінетичний малюнок сім'ї») є поліфункціональною. Вона і її модифікації можуть бути використані, з одного боку, для вивчення структури сім'ї, особливостей взаємин між її членами ("сім'я очима дитини"), а з іншого боку - як процедура, що відбиває в першу чергу переживання й сприйняття дитиною себе ("Я-образ", стативна ідентифікація), свого місця в сім'ї, її ставлення до сім'ї в цілому й окремих її членів.

Дослідник може комбінувати різні проективні малюнки з опитувальниками, полу проективними методиками, анкетами в залежності від завдань власного дослідження. Процедура проведення проективних малюнкових методик широко представлена в літературі. Наведемо у якості

прикладу дві методики, які, поки що, не досить часто застосовуються у дослідженнях.

1.4.1. Проективний малюнок «Моя майбутня дитина» у модифікації Г.Г. Філіппової

Філіппова Г.Г. Психологія материнства: Учебное пособие. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. - 240 с.

Методика була розроблена для роботи з вагітними жінками, але може бути використана у роботі з жінками, може що не мають дітей.

Хід проведення.

Респондентці пропонується намалювати свою майбутню дитину на аркуші форматом Ф4 такою, як вона її уявляє.

Інтерпретація

В інтерпретації малюнків ураховуються змістовні ознаки (предметність, часова віднесеність) і формальні (якість лінії, композиція, розташування на аркуші, деталі малюнків).

Категорія "предметність" – визначення абстрактності-конкретності зображення, а також - якісний аналіз змісту предметних образів. Інтегрально-оцінна типологія "абстрактності-конкретності" зображення дитини:

- символічне (метафоричне) зображення - за допомогою знака, предмета, символу, образу;

- символічно-натуралістичне (схематичне) зображення – за допомогою знака, предмета, символу, образу та певних частин тіла дитини;

- натуралістичне (реалістичне) зображення – чітко виражені фізіологічні особливості етапу розвитку дитини (частіше зустрічається у вагітних, які зображують плід певного тижня (місяця розвитку));

- натурально-медичне (формальне) зображення - переважають анатомічні подробиці;

- реалістичне зображення – малюнок дитини (може варіювати кількість деталей).

Категорія "вік дитини" - часову віднесеність уявлення про майбутню дитину (зображення у вигляді немовляти, дитини дошкільного, шкільного віку). Розташування зображення на аркуші також є показником віднесеності до певного часового континууму суб'єктивного простору (ліворуч - минуле; праворуч - майбутнє), також є характеристикою ціннісного ставлення до об'єкта (зверху - висока значимість; унизу - значимість знижена).

Категорія "композиція" передбачає аналіз структури, взаємозв'язку окремих елементів, сформованості цілісного зображення, що відбивають ступінь сформованості й стійкості ставлення до об'єкта (наявність дитини на малюнку, дистанція, спільна діяльність із матір'ю). Характер ліній - дубляж лінії, недбалість, неакуратність з'єднання, закреслення частин малюнка - показник тривоги, непевності, конфліктності ставлення до дитини й материнства в цілому.

Після первинного опрацювання малюнки можуть бути виділені симптомокомплекси, що показниками особливостей переживання вагітності й ситуації майбутнього материнства:

- реалістичне сприйняття - цілісне сформоване ставлення до материнства;
- абстрактне, когнітивно не сформоване (схематичне, символічне, метафоричне) уявлення про материнство;
- афективно не сформоване конфліктне уявлення про материнство - емоційне не прийняття стану вагітності, не прийняття майбутньої дитини.

1.4.2. Дослідження репродуктивної установки – проєктивний малюнок «Моя сім'я» + «Моя майбутня сім'я» модифікація Т.В. Пальцевої

Пальцева Татьяна Васильевна. Психологические условия становления и развития репродуктивных установок в детско-юношеском возрасте: от 5 до 18 лет: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. - Москва: РГВ, 2007. – 156 с.

Методика була розроблена і апробована Т.В. Пальцевою з метою дослідження репродуктивної установки дітей та підлітків. Може бути застосована у роботі з дітьми від п'яти до 17(18) років.

Крім того, малюнок сім'ї дозволяє виявити особливості взаємин в батьківській сім'ї, а малюнок майбутньої сім'ї, передбачувану модель майбутньої сім'ї.

Т.В. Пальцева припускає, що, якщо в дитини існує образ майбутньої дорослої сім'ї – вона його представить на папері, відповідно, якщо в неї є уявлення про своїх майбутніх дітей, то вона їх зобразить на малюнку. Таким чином, можна визначити, коли вперше виникає уявлення про власних дітей, яке число дітей у сім'ї й характер відносин з ними є оптимальним для автора малюнку.

Те число дітей, яке респондент зображує на малюнках майбутньої сім'ї називається «бажаним числом дітей» (емоційно-оцінний компонент репродуктивної установки), оскільки припускається, що респонденти будуть малювати оптимальну для себе модель майбутньої сім'ї. Це той параметр, що у дослідженнях А.І. Антонова, В.В.Бойко вимірявся питанням: «Скільки б Вам хотілося мати дітей у сім'ї, якби для цього були всі умови?». На відмінну від такого формулювання питання, в інструкції до малюнку майбутньої сім'ї не робиться акцент на малюванні дітей, знижуючи ймовірність виконання очікуваного експериментатором малюнка.

Хід проведення.

На першому етапі дослідження респондентам пропонується намалювати 2 малюнки: класичний малюнок «Моя сім'я» і модифікацію малюнка «Моя майбутня сім'я». Кількість дітей, які респондент зображує на малюнку майбутньої сім'ї, Т.В. Пальцева пропонує називати «бажаним числом дітей» (емоційно-оцінний компонент репродуктивної установки).

Дітям перед малюванням другого малюнка пропонується наступна інструкція: «Представ, що пройшло багато років, ти став зовсім дорослий, і в тебе своя сім'я. Намалюй свою майбутню сім'ю.»

Інтерпретація малюнків.

Численні дослідження пов'язують формування батьківської поведінки із стосунками у своїй власній сім'ї, зокрема, з емоційним благополуччям матері й батька, з особливостями взаємин усередині сім'ї й власними незадоволеними дитячими потребами.

У зв'язку із цим, Т.В. Пальцева виділили параметри аналізу малюнків, які дозволили б провести порівняльний аналіз образу реальної батьківської сім'ї й образу майбутньої сім'ї та вплив взаємин у батьківській сім'ї на уявлення про майбутнє батьківство, на уявлення про оптимальну кількість майбутніх дітей і характер взаємин з ними.

У малюнку реальної сім'ї аналізуються наступні ознаки:

3. Ідентифікація з одним із батьків своєї статі.

Для дівчинок це ступінь подібності свого зображення з фігурою мами, для хлопчиків – тата: мінімальне значення – 0 балів, максимальне – 5 балів. По балу нараховується за однакову зачіску, колір (одягу, волосся або всієї фігури), однакове зображення одягу, фігури, інші ознаки (наприклад, однакові предмети в руках і т.п.). При відсутності на малюнку мами або автора малюнка виставлялася оцінка – 0.

2. Психологічна дистанція з мамою (мінімум 0, максимум 4 бали).

При наявності тілесного контакту виставлялася 0 балів, немає тілесного контакту, але дитина зображує себе поруч із мамою – 1 бал, фігура мами відділена від автора малюнка людьми – 2 бали, між мамою й дитиною об'єкти й (або) лінії – 3 бали, на малюнку відсутня мама або автор малюнка – 4 бали.

3. Психологічна дистанція з татом. Цей параметр оцінювався за тими ж критеріям, що й психологічна дистанція з мамою.

4. Емоційний комфорт мами – складається з оцінки адекватності розміру зображення (у порівнянні з іншими членами сім'ї – не більше і не \square олі), промальованості (відсутність схематизму, фігура зображена цілком, а не у вигляді портрета, наявність одягу або ознак одягу на більше примітивних малюнках), якості ліній (немає штрихування, натиску, стирань). Фігура не повинна була бути ізольована, повинна була мати статево ідентичність (натяк на полові ознаки, обриси фігури або відповідні статі одяг і зачіска). Додатково враховувалася відсутність ознак агресії й конфліктності (зубів, кулаків, виділення кольором), стійка позиція, промальованість всіх частин особи й всіх частин тіла. Максимально можлива оцінка за цією ознакою 9 балів, мінімальна – 0, у тому числі й у випадку відсутності персонажа на малюнку.

5. Емоційний комфорт тата (оцінювався так само, як попередня ознака).

У малюнках майбутньої сім'ї аналізуються: тип малюнку і характерні ознаки малюнку.

Основні типи малюнків:

3. Малюнок реальної батьківської сім'ї.

Представлений переважно у роботах дошкільників. На цих малюнках дитина як майбутню – малює свою батьківську сім'ю в сьогоденні й себе маленьким, але образ цієї сім'ї носить найчастіше компенсаторний характер, тобто дитина малює більш прийнятні для себе взаємини.

2. Майбутня сім'я як батьківська в майбутньому.

На малюнку такого типу дитина малює себе дорослим і поруч, із собою зображує батьків і інших члени сім'ї (наприклад, сестру або брата), іноді маму й тата називає бабусею й дідусем, а себе мамою (татом), але на таких малюнках немає ні фігури майбутнього чоловіка (дружини), ні фігур майбутніх дітей. Подібні малюнки також характерні для дошкільного віку (5-6 років), коли в дитини з'являється суб'єктивне уявлення про час, про мінливість людського життя.

3. Зображення себе (різного віку).

Інші члени сім'ї на таких малюнках відсутні, поруч із автором можуть бути зображені різні предмети або тварини. Малюнки такого типу зустрічаються в невеликій кількості на різних вікових етапах.

4. Я і чоловік (дружина).

Зображення подружньої пари з'являються у 5-літньому віці і зустрічаються у тій або іншій кількості у всіх вікових категоріях, але збільшення відносної частки таких малюнків припадає на початок підліткового віку – 11 років.

5. Я, чоловік і діти.

На малюнку присутнє зображення повної сім'ї з тією або іншою кількістю дітей, крім цього на малюнку можуть бути намальовані свої батьки або батьки свого подружнього партнера, інші родичі або друзі.

6 Я і дитина.

На малюнку зображено неповну сім'ю материнського або батьківського типу з різною кількістю дітей; можуть бути присутні на малюнку свої батьки, але відсутній інший з батьків майбутніх дітей.

7. Тільки майбутні діти.

На малюнку зображені тільки майбутні діти або діти з батьками іншої статі, а сам автор на малюнку відсутній.

8. Інші зображення.

Дитина замість майбутньої сім'ї малює машину, будинок, квіточки, тощо. У цьому випадку можна говорити про відсутність образу майбутньої сім'ї. такі малюнки переважають у дітей дошкільного віку.

9. Відмова малювати майбутню родину.

Як зазначає Т.В. Пальцева, всі діти, які відмовилися малювати майбутню родину, перед цим намальовали свою реальну сім'ю, тому відмова від виконання іншого малюнка не була пов'язана з невмінням малювати або зняквовілістю перед експериментатором. Такі випадки були зафіксовані як при роботі з дітьми різного віку, можна припустити, що існує, при наймі, дві причини. По-перше, відмова дітей дошкільного віку може бути обумовлена відсутністю образу майбутньої сім'ї (як і на малюнках попереднього типу), по-друге, ця тема може бути емоційно травмуючою для дитини, наприклад, у випадку негативних сімейних стосунків у батьківській сім'ї.

У малюнку майбутньої сім'ї аналізуються наступні ознаки:

3. Ідентифікація з одним з батьків своєї статі.

Оцінюється за тими ж критеріям, за якими оцінюється цей параметр у малюнку реальної сім'ї, але порівнюється фігура автора в позиції батька(матері) на малюнку майбутньої сім'ї й фігура одного з власних батьків (тієї ж статі, що автор) на малюнку реальної сім'ї (0 балів – відсутня, 5 – повна).

2. Психологічна дистанція зі своїми дітьми в позиції батька (матері).

Оцінка підраховується також, як психологічна дистанція з мамою й татом на малюнку сім'ї. (від 0 – тілесний контакт, до 4 – відсутність на малюнку себе або дітей)

3. Психологічний комфорт у позиції батька (матері)

Підраховується також як при аналізі реальної сім'ї. При відсутності себе на малюнку – оцінка 0.

Аналіз мотивів репродуктивних намірів

Емоційно-оцінний компонент репродуктивної установки тісно пов'язаний з мотиваційно-потребовою сферою людини, тому в ході обробки й аналізу малюнків майбутньої сім'ї виділяються ознаки, за яким можна спрогнозувати різні мотиви репродуктивних намірів.

Перша група – наміри, які не вступають у конфлікт із іншими мотивами:

– Реалізувати себе як батька (матір). У цьому випадку дитина малює власну фігуру дуже схожу на фігуру батька своєї статі на малюнку сім'ї, немов би ідентифікується з ним, а зображення майбутніх дітей повторює власне зображення в батьківській сім'ї або фігури братів (сестер). Діти найчастіше зображені ближче до себе, чим до іншого з батьків, часто є тілесний контакт зі своїми майбутніми дітьми.

– Зміцнення подружніх стосунків – діти потрібні для зміцнення шлюбу. Діти зображені між батьками, часто тримають батьків за руки, спілкування між подружжям немов би будується опосередковано через дітей, діти є центральною ланкою, що зв'язує чоловіка й жінку. При цьому може спостерігатися надцінність дитини (фігура дитини (дітей) більше фігур дорослих членів родини).

– Компенсаторні наміри. Малюнок майбутньої сім'ї немов би компенсує емоційне неблагополуччя в батьківській сім'ї. Зустрічається тоді, коли яскраво виражені ознаки неблагополуччя на малюнку реальної родини: члени сім'ї ізольовані один від одного, або хтось із проживаючих разом членів родини відсутній на малюнку; наявні ознаки ворожості й агресії, а малюнок майбутньої сім'ї демонструє близькість її членів і емоційне благополуччя. Наприклад, подружня пара сидить, обійнявшись, і в них на колінах дитина. Автор малюнка як би говорить, що в нього «буде всі по-іншому, все добре, не так, як у його сім'ї зараз».

Друга група – репродуктивні наміри, які перебувають у конкуренції або конфлікті з іншими установками:

– Одержати вигоду від батьківської ролі, причому вигода мається на увазі в широкому сенсі. Це може бути увага з боку інших людей (у малюнку

з'являються численні глядачі, родичі або сторонні люди, часто в таких малюнках число дітей може бути три й вище). Інший варіант вигоди – це одержання влади або підвищення власної значимості (у малюнку майбутньої сім'ї фігура автора значно перевищує інші фігури, причому в малюнку реальної сім'ї своє зображення може бути значно меншим за інші). У результаті народження може набувати статево рольової ідентичності – малюнку реальної сім'ї власна фігура позбавлена ознак статевої належності, а на малюнку майбутньої сім'ї автор зображує себе з яскравими ознаками статі. Ще один вид вигоди – набуття особистісної ідентифікації – на малюнку реальної сім'ї власна фігура або схематична, або не промальовані риси особи, а в малюнку майбутньої сім'ї всі частини тіла і деталі одягу, зачіски, тощо промальовані з особливою старанністю. Діти при цьому рисуються ближче до іншого з батьків або перебувають у колясці, тобто відгороджені людьми або об'єктами.

– Руйнування (або не набуття) статевої або особистісної ідентифікації. На малюнку майбутньої родини з'являється схематизм у зображенні власної фігури, вона може стати дуже маленькою, порівняно з іншими персонажами, або не зображені риси особи, хоча вони були у малюнку реальної сім'ї, або пропадають яскраві статеві ознаки, які були присутні у своїй фігури на малюнку батьківської сім'ї. Діти як би є в сім'ї, тому що так треба, але з народженням дітей губиться власна особистість, «життя закінчується». При цьому число дітей може бути різним, тілесний контакт з дітьми відсутній, вони часто намальовані на великій дистанції або на іншому рівні, зображення дітей може бути схематичними, стать дитини не визначається.

– Відсутність репродуктивних намірів. Дітей на малюнку майбутньої родини немає. Варто діагностувати на малюнках дітей старше 6 років, оскільки у дітей меншого відсутність дітей на малюнках майбутньої дитини є віковою нормою. Відсутність в образі майбутньої сім'ї дітей є свідченням конфлікту репродуктивної сфери, оскільки інші мотиви (наприклад, прагнення до свободи, незалежності, уваги й □ол.) є сильнішими.

– Формальні репродуктивні наміри. Частіше зустрічаються в малюнках хлопчиків, особливо в підлітковому віці. На малюнку майбутньої сім'ї дітей може бути зображено багато (до 10, а іноді і більше), але зображення дітей формальні, схематичні, іноді намальовані просто голови, фігури розташовані на суттєвій дистанції від автора малюнка. Можна припустити, що поява подібних малюнків у хлопців-підлітків швидше за все пов'язана з бажанням продемонструвати в такий спосіб статево активність, а не з потребою в батьківстві.

Цілком можливим є сполучення перерахованих вище мотивів репродуктивних намірів, оскільки репродуктивна поведінка може бути полі мотивована.

Показники, отримані при обробці малюнків з використанням перерахованих вище параметрів, були оброблені Т.В. Пальцевою з використанням факторного аналізу. Аналіз дозволив виділити три фактори: психологічний клімат у батьківській сім'ї, емоціональний комфорт мами, психологічна дистанція.

Т.В. Пальцева на основі проведеного дослідження зробила висновок, що на успішність формування майбутнього батьківства – емоційний комфорт і дистанцію зі своїми майбутніми дітьми – у першу чергу, незалежно від статі дитини впливає емоційний комфорт мами в родині й дистанція з нею дитини.

Перевірка впливу змінних на малюнку «Моя сім'я» на кількість майбутніх дітей на другому малюнку методом одномірного дисперсійного аналізу показала, що значущого впливу не має жодна ознака на малюнку сім'ї.

Т.В. Пальцева робить висновок, що взаємодія з мамою впливає на онтогенез батьківської поведінки, а перша батьківська ідентифікація виникає ще в діаді «мати-дитя».

1.5. Проективні тексти

Для дослідження параметрів репродуктивної поведінки особистості можуть бути застосовані проективні тексти. Традиційно усвідомлений зміст психічного розуміється як вербалізований, тому для вивчення усвідомлюваних установок стосовно репродуктивної поведінки (наприклад, майбутнього або актуального материнства (батьківства), ставлення до майбутньої або наявної дитини (дітей), ставлення до вагітності (майбутньої або реальної), взаємодії з майбутнім немовлям, взаємодії з майбутньою дитиною, тощо) можуть бути використані методики, що передбачають вербальний. Відповідно до сучасних уявлень, індивідуальне суб'єктивне ставлення до об'єкта не є незмінним поняттям, а є пластичною функціональною системою, що включає вербальні й невербальні компоненти, єдині на рівні глибинної семантики й відтворені "заново" залежно від завдання, що стоїть перед суб'єктом, що вимагає тієї або іншої глибини проникнення в зміст і усвідомлення.

Вибір для емпіричного дослідження написання або розповіді проективних текстів може бути обумовлений наступними моментами: мінімальним впливом дослідника на написання респондентом тексту; індивідуально-різноманітним характером матеріалу, що представляється, вираження мовою самого суб'єкта й не обмежується готовою експериментальною схемою. Проективні тексти можуть бути використані для виявлення мотивів, потреб, почуттів респондентів стосовно різних аспектів репродуктивної поведінки.

Метод "Твір". Суть даного методу полягає в тому, що респондентам пропонується написати твір на наступні теми: "Я як батько (мати)", "Портрет моєї дитини", "Ідеальна дитина", "Моя сім'я" і т. ін. (для дорослих); "Мої батьки", "Мій тато (мама)", "Моя сім'я" і т. ін.. Далі, тексти творів аналізуються й оцінюються за такими основними критеріями:

- загальне емоційне тло текстів (формальний, невиражений, позитивний або негативний);
- наявність позитивних або негативних оцінок дитини (у творах дорослих), батьків (у творах дітей);
- виділення часових планів у спілкуванні й взаємодії з дитиною (у творах дорослих), батьками (у творах дітей).

Метод "Незакінчене оповідання". У даному методі використовується проєктивне моделювання ситуації, у якій проявляються важливі компоненти взаємодії батьків і дитини. Завершуючи розповідь, батьки проєктують своє ставлення до дитини (або до майбутньої дитини).

Батькам і дітям даються різні інструкції. Процедура проведення методики така. Спочатку батькам читаються вголос три розповіді, де дитина є головним героєм сюжету. У розповіді описуються типові проблемні ситуації характерні для дітей віком, як дитина респондента. Герой розповіді опиняється перед вибором. Якщо в сім'ї є різностатеві діти, то зачитуються два варіанти розповіді ("для хлопчиків" і "для дівчинок").

Інструкція для батьків: "Зараз ви почуєте розповідь, у сюжеті якої будуть представлені проблеми, що часто зустрічаються в дітей. Закінчіть розповідь так, як вам здається, закінчила би його ваша дитина".

Інструкція для дітей: "Я прочитаю тобі розповідь, вона написана одним автором для дітей, який хотів, щоб розповідь закінчили самі діти. Слухай, а потім я тобі задам питання".

Питання батькам:

- Як би повелася у цій ситуації ваша дитина?
- Що б вона почувала?
- Чому ви вважаєте, що вона вчинила б саме так?
- А що відповіла би сама дитина?
- Що б ви порадили зробити дитині?
- Як ви поставитеся до такого вибору дитини?
- Як би ви самі повелися у цій ситуації?

Питання дітям:

- Як би ти повівся на місці героя в цій ситуації?
- Ти б став радитися з мамою (татом)?
- А що б мама (тато) порадив(а)?
- А як би мама (тато) повів(а) себе на місці героя?

При інтерпретації порівнюються відповіді батьків і дитини.

Підлягають аналізу такі параметри:

- адекватність передбачення батьками відповідей дитини (ступінь збігу);
- ставлення до недоліків дитини;
- емоційний відтінок ставлення до дитини;
- форма подачі поради;
- способи рішення проблемних ситуацій.

Метод наративного інтерв'ю. Продуктивним також є дослідження наративних текстів таких як - автобіографічний наратив, сімейний наратив, Я-концепти та Я-метафори. Найбільш детальну інформацію з приводу дослідження наративних текстів можна отримати із робіт О.Є.Сапогової (<http://esapogova.narod.ru/index.html>).

1.5.1. Методика «Батьківський твір» - В.В. Столін, адаптація А.І. Ташевої

Методика «Батьківський твір» призначена для дослідження ставлення до майбутнього батьківства у вагітних респонденток (може також бути застосований у респондентів, дружини, яких чекають дитину). Застосування методики "Батьківський твір" дає найбільший ефект у тих дослідженнях, де виникає необхідність виявлення суб'єктивного сприйняття людиною соціальної реальності батьківства, особистісного смислу материнства, стереотипів, образів, еталонів, ціннісних орієнтації стосунків дітей і батьків.

Хід проведення.

Респондентам пропонується інструкція: "Опишіть, будь ласка, якою ви представляєте вашу дитину зараз (внутрішньоутробну)"..

Інтерпретація і аналіз текстів.

Для обробки текстів творів використовується метод контент-аналізу. За одиницю контексту береться текст окремого твору. Згідно до на ідеї М.М. Бахтіна - при аналізі мови виділяти в якості її одиниці цілісну структуру, що представляє собою окреме висловлення в діалозі - за одиницю контент-аналізу береться висловлення жінки. Одиницею підрахунку (кількісна одиниця) виступає відносна частота категорій і підкатегорій у тексті.

Вербальні портрети можуть містити судження:

– що характеризують особистісні особливості матері і її близького оточення, модальність ставлень до себе як матері й майбутньої дитини (співвідношення "позитивних", "амбівалентних", "негативних" висловлювань);

– часові характеристики уявлень про актуальне материнство (співвідношення висловлень про дитину, що суб'єктивно відносяться жінкою до майбутнього, минулому й сьогоденню часам);

– описи дитини афективно-оцінного характеру (зовнішні, фізичні особливості), як об'єкта сприйняття (стереотипні формально-медичні, абстрактні, неживі характеристики), як суб'єкта діяльності й спілкування (атраактивні, емоційно-експресивні, інтелектуально-вольові якості).

На підставі об'єктної спрямованості висловлень жінки виділяються такі категорії контент-аналізу: "Про себе як про матір", "Про дитину". Підкатегорії визначаються відповідно до різних складових ставлення до себе як матері й до майбутньої дитини: когнітивно-змістові описи, афективно-оцінні описи (співвідношення "позитивних" і "негативних" висловлень про себе й про майбутню дитину).

Індикаторами категорії "Про себе як про матір" є висловлення, що описують думки, почуття й поведінку вагітної.

Індикаторами підкатегорії "когнітивно-змістові описи ставлення до себе, як до матері" є висловлювання, що характеризують розмаїтість усвідомлюваних мотивів і цілей материнства; сформованість/не сформованість базових уявлень про батьківську роль (відповідність загальнокультурним значенням); моральні риси особистості матері; усвідомленість; перспективу спільного з дитиною майбутнього.

Індикаторами категорії "Про дитину" є судження, що характеризують майбутню дитину. Індикаторами підкатегорії "когнітивно-змістові описи ставлення до майбутньої дитини" є висловлювання, що характеризують особистісні особливості майбутньої дитини (атрактивні, емоційно-експресивні, інтелектуально-вольові якості), зовнішні особливості, формально-медичні характеристики. Індикаторами підкатегорії "афективно-оцінні описи майбутньої дитини" є висловлювання, що характеризують модальність і емоційну насиченість ставлення до майбутнього батьківства.

Складався загальний список якостей і проводиться їх кількісний аналіз (підраховується, скільки всього якостей належать до певної категорії), частотний аналіз (вираховується частота вживання кожної з названих якостей) і якісний аналіз (підраховується кількість позитивних і негативних характеристик).

Кожен індикатор оцінюється за 10-бальною шкалою відповідно до можливості його віднесення до певної категорії (підкатегорії).

1.5.2. Вивчення уявлень про батьківство – твір «Бути батьками. Що це значить особисто для мене» С.Ю. Дев'ятих

Методика вивчення уявлень про батьківство С.Ю. Дев'ятих є поєднанням методів неформалізованого опитування й аналізу документів - контент-аналізу творів респондентів на тему: «Бути батьками. Що це значить особисто для мене». Методика може проводитися з респондентами 10 -18 років.

Хід проведення.

Респондентам пропонується написати твір на тему "Бути батьками. Що це значить особисто для мене". Жорстка схема викладу не задається, але обов'язково треба у своєму творі відповісти на запитання: "Які ознаки свідчать про те, що людина готова до батьківства?".

Інтерпретація й аналіз текстів.

Аналіз творів здійснюється за допомогою контент-аналізу. С.Ю. Дев'ятих в емпіричному дослідженні на вибірці 257 осіб – 127 юнаків (від 17 до 21 року) та 130 дівчат(від 16 до років) за допомогою контент-аналізу виділив чотири тематичні групи, кожна з яких складається з ряду суджень, об'єднаних загальною темою.

Представленість тієї або іншої теми в рамках тематичної групи визначалася числом респондентів, що використали її у своїх описах. Процентна структура тематичної групи визначалася обсягом висловлень кожної з її тем у загальному обсязі висловлювань, запропонованих по даній тематичній групі. Розходження в представленості тієї або іншої теми в рамках тематичної групи між групами юнаків і дівчат визначалися за допомогою багатфункціонального критерію Фішера. Тематичні групи, виділені С.Ю. Дев'ятих, беруться за основу при проведенні аналізу творів респондентів.

Тематичні групи

1. "Соціальний рівень" батьківства – до першого рівня входять судження, що представляють батьківство стосовно суспільства в цілому. Це соціальний рівень батьківства, на якому воно виступає як інститут соціалізації дитини, а батьки, як ті, хто передає дитині загальноприйнятні зразки поведінки, цінності культури, як ті, хто вводить її в світ соціальних статусів, як агенти первинної соціалізації. У першій групі виділяються три основні теми:

– виховувати - батьки як передавачі колективного досвіду (культури) – вихователі;

– навчати - батьки як ті, хто навчає дитину, тобто передає їй свої вміння та навички, свій індивідуальний досвід.

– уводити в світ соціальних статусів - батьки як посередни, із чією допомогою дитина включається в життя суспільства, здобуває в ньому певний соціальний статус.

2. "Соціально-психологічний рівень" батьківства – друга тематична група поєднує судження, що характеризують прояви батьківства на мікросоціальному рівні (рівні сім'ї). три основних теми. У другій групі виділяються три основні теми:

– забезпечувати, піклуватися - батьків як ті, хто піклується про дитину;

– пестити, розуміти, терпіти - розкриває батьківство й материнство як особливий тип міжособистісних стосунків. Це особливе ставлення, в основі якого лежить любов, розуміння, прощення, терпіння, небагато строгості, довіра, пещення, безумовне прийняття;

– захищати, оберігати - батьки як ті, хто захищає й оберігає дитину, коли та не може сама за себе постояти.

3. "Особистісно-смісловий" рівень батьківства - третя тематична група суджень розкриває прояв батьківства на індивідуально-значеннєвому рівні, у контексті потреби індивіда в особистій самореалізації й самоактуалізації. Тематична структура цього рівня представлена п'ятьма основними темами:

– батьківство як факт біологічного життя індивіда;

– батьківство як зміна соціального статусу;

– батьківство як особливий тип відповідальності;

– батьківство як самореалізація;

– батьківство як нова якість подружньої системи;

Таблиця 1.17.

Співвідношення тематичних груп висловлень про батьківство в юнаків і дівчат за даними С.Ю. Дев'ятих, %

Рівні батьківства	Юнаки	Дівчата
Соціальний	19,3	21,1
Соціально-психологічний	50,6	48,3
Особистісно-смісловий	30,1	30,6
Об'єм суджень	1004	1027

4. "Готовність до батьківства" - до четвертої тематичної групи входять судження, що характеризують уявлення юнаків і дівчат про готовність стати батьком або матір'ю. Тематична структура цього рівня представлена дев'ятьма основними темами:

- матеріальна забезпеченість;
- соціальна компетентність;
- потреба в батьківстві;
- моральна зрілість;
- соціально-психологічна компетентність;
- педагогічна компетентність;
- міцність стосунків з партнером;
- біологічна готовність;
- хронологічний вік.

ЧАСТИНА 2

ПРОГРАМИ ТА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ТА СКЛАДОВИХ РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Програма спецкурсу «Жіноча ідентичність і репродуктивна установка» (М.М. Родштейн)

Родштейн Марія Николаевна. Гендерно-ролевая идентичность как фактор репродуктивной установки женщин: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05. - Самара, 2006.- 222 с.

Мета програми: сформувати аналітичні навички в сфері репродуктивної свідомості жінок.

Теоретична частина

Тема 1. Значеннєвий і оцінний зміст материнства в традиційних культурах:

- соціальні уявлення жінок про репродуктивну норму суспільства й про розподіл батьківських ролей;
- феноменологія любові до дитини.

Тема 2. Проблема перебудови жіночої репродуктивної установки. "Відчуження" репродуктивних і материнських цінностей у самосвідомості жінок:

- консьюмеризм і генофілія;
- домінантність, егофілія й генофобія.

Тема 3. Роль соціалізованості у розвитку репродуктивної установки:

- психотизм і супер-его;
- статєва типологізація жінки і її інверсії.

Тема 4. Гендерна варіативність установок. Типологія репродуктивних установок жінок з різною гендерно-рольовою ідентичністю.

Маскулінізована ідентичність:

- домінантно-егофільна установка;
- егофільна установка;
- егофільно-генофобна установка.

Андрогіна ідентичність:

- лібертофільна установка;
- лібертофільно-егофільна установка;
- егофільно-домінантна установка.

Фемінна ідентичність:

- генофільна установка;
- генофільно-альтруїстична установка;
- генофільно-егофільна установка.

Тема 5. Роль дитинства в становленні репродуктивної мотивації:

- сімейний ґештальт;
- материнський ґештальт.

Тема 6. Егофілія й егоцентризм самосвідомості жінки:

- вікова динаміка;
- соціальні ролі;
- соціальна ситуація розвитку.

Тема 7. Корекція гендерної ідентичності й розвиток репродуктивного мислення жінок.

Практичні завдання:

1. Самоаналіз нарративного інтерв'ю.

Структура питань:

Яке материнство пропонує жінці природа, а яке - суспільство? Якщо приписи не відповідають один одному, то які приписи оберете ви й чому?

На які зразки репродуктивної поведінки орієнтовані ви й чому?

Чи розглядаєте ви материнство як норму соціальної участі або як приватну сферу жінки?

Образ матері для вас - це, переважно, образ побутовий, естетичний, моральний, психологічний, соматичний?

(Допишіть свої характеристики й аргументуйте їх).

2. За допомогою опитувальника Сандри Бем по вивченню маскуліності - феміності (Bern Sex Role Inventory) визначите тип власної ідентичності.

3. Заповніть опитувальник рольових орієнтації дітородіння (РОД) і опишіть власну репродуктивну установку. Чи збігається ваша ідентичність із типом репродуктивної установки по гендерній ідентичності? Поясніть збіг або розбіжність з позицій концепції впливу гендерно-рольової ідентичності на характер репродуктивної установки.

2.2. Рекомендації по оптимізації психолого-педагогічних умов формування репродуктивних установок (Т.В. Пальцева)

Пальцева, Татьяна Васильевна Психологические условия становления и развития репродуктивных установок в детско-юношеском возрасте (от 5 до 18 лет) : дис. канд. психол. наук: 19.00.07, Москва, 2006. - 156 с.

Сьогоднішня демографічна ситуація, загострює питання про цілеспрямоване формування репродуктивних установок, оптимальних для суспільства й гармонічних для конкретної людини. Стихійно утворені установки на народження певної кількості дітей у сім'ї на сьогоднішній день не відповідають потребам суспільства в підтримці злегка розширеного відтворення населення (для цього необхідно прагнення людей мати не менш трьох-чотирьох дітей). Крім того, переважання малодітних сімей, з одним-двома дітьми, веде до негативних психологічних наслідків: сімейні зв'язки стають більше вбогими, у дітей не формується досвід різновікової взаємодії з іншими дітьми в сім'ї, переривається передача дитячої субкультури з покоління в покоління, у тому числі ігровий, діти не вчаться піклуватися про молодших, що є важливим для майбутнього батьківства, батьки надто опікуються єдиною дитиною.

Оскільки нами було встановлено, що репродуктивні установки з'являються в старшому дошкільному віці й розвиваються на всьому протязі шкільного віку, тому доцільно планомірно роботу з їхнього формування починати в дитинстві. Ця робота може проводитися в дитячих дошкільних і шкільних установах і може бути одним з компонентів програми підготовки до майбутнього батьківства.

Розвиваючи роботу необхідно будувати виходячи з урахуванням загально вікових особливостей дітей і уявлень про онтогенез батьківської сфери, у тому числі етапів і факторів розвитку репродуктивних установок.

У дошкільному й молодшому шкільному віці величезну роль у розвитку уявлень про бажану у майбутньому кількість дітей, характері відносин з ними й передбачуваний психологічний комфорт у позиції батька(матері) (емоційно-оцінний компонент репродуктивної установки) грає батьківська сім'я: кількість дітей у ній, повна вона або неповна, емоційне благополуччя мами й близькість стосунків з нею. Основна мета роботи в цьому віці полягає в наданні дитині можливості одержати досвід взаємодії в різних сімейних позиціях і емоційному реагуванні в різноманітних сімейних ситуаціях.

Ми не можемо втручатися в сімейні взаємини, навіть якщо вони не є оптимальними для дитини, але оскільки освоєння світу соціальних стосунків дитиною відбувається в грі, то одним із завдань психолого-педагогічного впливу може бути створення умов і (якщо це необхідно) організація сюжетно-рольової гри з використанням сімейних сюжетів, у яких можна моделювати різні типи сім'ї (повна-неповна) і кількість дітей у сім'ї. Дитина, що грає в гру типу "Дочки-матері", одержує досвід взаємодії в різних сімейних позиціях, дитячих і дорослих, і досвід емоційного реагування в різноманітних сімейних ситуаціях, які можуть навіть не виникати в її реальній сім'ї, наприклад у силу її малодітності або відсутності тата в родині.

Інший досвід, що дитина може одержати в грі, це взаємодія з дитиною й первинне знайомство з операціями по догляду за маленькою дитиною (сповивання, годівля, особливий спосіб тримання на руках). У такій грі дитина одержує особливий тактильний досвід, учитья обережно й дбайливо обходитися з лялькою-дитиною, програє особливу інтонацію при розмові з дитиною. Таку гру, на наш погляд, корисно включати не тільки для дівчаток, але й для хлопчиків, тому що в реальному житті чоловіки теж здійснюють догляд за дітьми й часто роблять це не менш уміло, ніж жінки.

Старші дошкільники й молодші школярі із задоволенням займаються малюванням. Малювання сім'ї й наступне обговорення емоцій, що виникли в ході заняття, можна використовувати для відреагування почуттів, пов'язаних із сімейними стосунками, і для кращого усвідомлення дитиною себе й своїх бажань. Можна використовувати різні способи малювання сім'ї: малюнок сім'ї, малюнок сім'ї у вигляді символів або тварин, малюнок ідеальної сім'ї, малюнок майбутньої сім'ї, портрети окремих членів сім'ї, малюнок сім'ї з якої-небудь казки.

Дошкільний вік часто називають "віком казок". Казка - це доступний дитині спосіб передачі знань про людину, його відносин із навколишніми, це

виховна система, відповідна духовній природі людини. Більшість російських народних казок демонструють середньодітну модель родин сім'ї ("І було в царя три сини...") і різні взаємини в сім'ї. Тема взаємин у сім'ї проявляється в різних варіантах у кожній другій казці. Це природно, тому що сім'ї - найбільша цінність поза залежністю від віку. Різноманітні казки можна використовувати для аналізу, розповідання, твору, виготовлення ляльок, драматизації, малювання, гри, медитації й т.п.

У підлітковому віці (переважає розвиток когнітивного компонента) найважливішою метою психолого-педагогічної роботи з формування репродуктивних установок повинно стати знайомство дітей з реальною життєдіяльністю сім'ї різної структури. Особлива роль у створенні позитивного образу середньодітної сім'ї тут належить засобам масової інформації.

Розвиваючу роботу можна проводити у вигляді групової гри, спрямованої на дослідження дитячо-батьківських стосунків (наприклад, "Царство-держава"), тому що для підлітків необхідно, з одного боку, спілкування з однолітками, а з іншого боку - рухова активність. Гра проводиться в такий спосіб: клас ділиться на 3 групи: тата, мами, діти. Кожній групі видається аркуш ватману. Аркуші можуть бути склеєні в процесі або наприкінці гри, але тільки після облаштування кожної держави окремо. Психолог може внести пропозиції про об'єднання держав, але рішення приймають самі діти. У ході облаштування держав учасникам пропонується:

- побудувати державу з урахуванням того, що там живуть саме мами (тата/діти): що подобається мамам (татам/дітям), що цікаво саме їм, як може виглядати держава мам (тат/дітей);

- перелічити особливості й достоїнства своєї держави, а потім звернути увагу дітей на особливості й достоїнства іншої держави, перелічити, що в них подобається, що не подобається, що здається незрозумілим.

Підлітки можуть брати участь у різних заходах і брати на себе дорослі функції, опікуватися молодшими дітьми, що буде стимулювати почуття дорослості, що з'явилося в підлітковому віці.

У ранній юності корисно проводити розвиваючу роботу по формуванню і розвитку цілепокладання, умінню правильно планувати життєві події. Старшокласники дуже стурбовані своїми життєвими планами, з одного боку, а з іншого зазнають значних труднощів у визначенні своїх життєвих цілей і перспектив. Життєві плани, устремління формуються стихійно протягом усього дитинства через присвоєння ціннісних орієнтації батьків, засвоєння загальнокультурних соціальних норм. До юнацького віку людина здобуває власну здатність будувати життєву перспективу, замислюється над тим, ким і яким хотілося б бути в майбутньому. Найчастіше ці плани пов'язані із прагненням до досягнення успіху, з конкретними подіями. Діти ж у цій шкалі цінностей не мають ваги. Тому важливо, щоб старшокласники змогли усвідомити, для чого їм дійсно необхідне досягнення тих або інших цілей, у чому їхній екзистенціальний зміст. Прагнення до успіху або накопичення матеріальних благ, в остаточному підсумку, потрібне для задоволення базових потреб у любові, визнанні й самоактуалізації, але досягнення цих цілей не завжди в результаті задовольняє ці потреби. У той час

як у народженні й вихованні дітей людина одержує задоволення саме цих базових потреб. Кращою формою роботи в цьому випадку є тренінгові групові заняття.

У старших класах потрібно прояснити ціннісні орієнтації учнів, улаштувати обговорення із приводу сімейних цінностей. Юнаки в ході диспутів зіштовхуються з різними думками про наслідки тієї або іншої репродуктивної поведінки.

Таким чином, включаючи дітей у різноманітну ігрову й навчальну діяльність, у процес спілкування із приводу ролі народження дітей для людини, ми можемо впливати на процес формування репродуктивних установок необхідних для суспільства й оптимальних для самої людини.

2.3. Комплексна програми розвитку у дівчат сімейної й материнської спрямованості (Н.В. Нозікова)

Нозікова Наталья Валентиновна. Материнская и семейно-ориентированная направленность девушек 15-22 лет: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05. - Хабаровск, 2005. - 188 с.

Актуальність проблем формування сімейної й материнської спрямованості особистості обумовлена зміною традиційних соціально-психологічних і економічних умов у суспільстві. Культурна модель сучасного євро-американського суспільства характеризується розширенням соціально-комфортного простору особистості не обмеженого рамками сім'ї, зміною розвитку сімейних і батьківських форм поведінки. Тенденція збільшення суспільного запиту на соціально-психологічний розвиток особистості підлітків, підготовку до сімейного життя й материнства відзначається в роботах М.М. Кашапова, Н.В. Ключєвої, В.В. Козлова, В.В. Новікова, Г.Г. Філіппової, Е.Г. Ейдемільера, В.В. Юстіцкіса й ін.

У дослідженні Н.В. Нозікової установлені динамічні процеси формування мотиваційних структур, що визначають сімейно-орієнтовану й материнську спрямованість в онтогенезі, залежно від особистісних якостей, віку й умов розвитку дівчат. Було встановлено, що процес формування адекватного материнства пов'язаний з такими якостями як, екстраверсія, стабільний нейротизм, рівень інтелекту, соціальна зрілість й домінуюче прагнення до створення своєї сім'ї. Високий рейтинг сімейної мотивації може стати основою як для прогнозу успішної реалізації подружніх і батьківських функцій, так і для характеристики особистісних якостей.

Результати дослідження Н.В. Нозікової свідчать про необхідність проведення програм психотерапії, психолого-педагогічної корекції й особистісного розвитку в підлітковому віці з метою створення мотиваційних основ успішної сімейно-орієнтованої спрямованості, яку можна вважати головною метою соціально-психологічного розвитку для дівчат (особливо важливою є застосування цієї програми для дівчат із соціально неблагополучних сімей і, для дівчат що виховуються в установах інтернатного типу й дитячих будинках).

Н.В. Нозікова на підставі результатів дослідження розробила комплексну програму розвитку сімейної й материнської спрямованості за допомогою особистісного розвитку, що включає два блоки.

Перший блок - програма й методичні рекомендації учбово-практичного курсу "Психологія материнства й сімейної спрямованості особистості" для студентів, що навчаються за фахом "Психологія" і "Соціальна робота".

Другий блок "Програма розвитку особистості, сімейно-орієнтованої і материнської спрямованості в підлітковому і юнацькому віці".

Навчально-практичний курс «Психологія материнства та сімейної спрямованості особистості»

Учбово-практичний курс включає два розділи.

Лекційний курс "Психологічні основи формування материнської й сімейно-орієнтованої спрямованості особистості" (20 годин).

Курс лекцій: "Психологічні основи формування материнської й сімейно-орієнтованої спрямованості особистості" (20 годин).

1. Поняття материнства в природно-гуманітарних науках. (2 години).
 2. Теорія об'єктних відносин і еґо-психологія про закономірності розвитку базових детермінант особистості. (4 години).
 3. Спрямованість і її мотивація в структурі особистості. (2 години).
 4. Сімейна й материнська спрямованість у структурі особистості. (6 годин).
 5. Динаміка сімейної й материнської спрямованості в підлітковому і юнацькому віці. (2 години).
 6. Материнська й сімейна спрямованість у юнацькому віці залежно від психологічних характеристик особистості. (2 години).
 7. Особливості сімейної й материнської спрямованості дівчат, що виховуються в суспільних установах. (2 години).
- Практикум* по діагностиці й методам психолого-педагогічної корекції материнської й сімейної спрямованості особистості. (10 годин).

«Програма розвитку сімейно-орієнтованої та материнської спрямованості в підлітковому і юнацькому віці»

Програма включає психологічний і педагогічний компоненти.

Мета програми - гармонізація розвитку особистості й мотиваційних основ сімейної й материнської спрямованості дівчат підліткового і юнацького віку за допомогою розвитку основних сфер особистості.

Критерієм диференціації психолого-педагогічної допомоги можуть бути: вік, період розвитку особистості, соціальна група ризику й сімейна ситуація розвитку. Методи психолого-педагогічного впливу адекватні завданням програми й включають тренінги розвитку емоційної, комунікативної сфери, самосвідомості особистості і її здатності до формування часової перспективи й цілепокладання. Програма включає чотири тренінги, пов'язані єдиною метою й завданнями по 8-10 занять тривалістю по 2 години.

Тренінг емоційної регуляції особистості.

Мета тренінгу - розвиток емоційного інтелекту особистості на прикладах сімейних стосунків і материнства.

Технологія тренінгу. Заняття розвивають здатності розуміти й передавати почуття партнерові по спілкуванню в різних життєвих ситуаціях, через малюнок, предмети мистецтва й дизайну. Програма будується виходячи з конкретної специфіки групи на методах бесіди, демонстрації предметів мистецтва, арт-терапії, іграх і вправах, що моделюють життєві ситуації сімей і материнства.

Завдання тренінгу: розвиток уміння сприймати, оцінювати й виражати емоції; розуміти, аналізувати й застосовувати емоційні знання; оволодіння рефлексивною регуляцією емоцій.

Тренінг комунікативної компетентності.

Мета тренінгу - розвиток комунікативної компетентності, що включають знання, уміння й навички, які забезпечують ефективність спілкування в сім'ї.

Технологія тренінгу заснована на методах соціально-психологічного тренінгу. Теми вправ і ігор моделюють ситуації спілкування, конфлікту й виходу з нього в сім'ї та стосунках дітей і батьків.

Завдання тренінгу: розвиток системи навичок і вмінь спілкування; корекція діючої системи міжособистісного спілкування; створення особистісних передумов для успішного спілкування.

Тренінг спрямованості на створення сім'ї та материнства.

Мета тренінгу - розвиток значеннєвого змісту сімейної й материнської спрямованості.

Технологія занять заснована на використанні методів дискусії, психодрами.

Завдання тренінгу: розглянути й усвідомити особливості взаємин у сім'ї, себе й своєї позиції в системі сімейних стосунків; розвиток системи навичок і вмінь спілкування в системі дитина - батьки; усвідомлення рольових позицій і стосунків членів своєї сім'ї, їхня типовість і характерні відмінності.

Тренінг формування життєвої перспективи.

Мета тренінгу - формування часової перспективи майбутнього, що є ментальною проєкцією мотиваційної сфери людини й представляє різною мірою усвідомлені надії, плани, прагнення й домагання.

Технологія тренінгу включає психотехніки розвитку часової перспективи й здатності до цілепокладання, малюнок, колаж, ведення щоденникових записів, техніку аутотренінгу.

Завдання тренінгу: визначення власних життєвих цілей; за допомогою самоаналізу й рефлексії, розвиток усвідомленої особистісної спрямованості в життєвій перспективі; особистісний розвиток, самовизначення й знаходження власної ідентичності.

2.4. Програма психотерапевтичних занять з підготовки до пологів неповнолітніх вагітних «Маленька мама» В.В. Волкової

Волкова В.В. Психологические особенности отношения к материнству матерей-подростков: дис. канд. психол. наук / В.В. Волкова. – Петропавловск-Камчатский, 2005. – 243 с.

Програма орієнтована на надання допомоги неповнолітнім вагітним та породіллям з урахуванням психосоціальних і індивідуально-психологічних особливостей юних пацієнток. Програма покликана надати матерям-підліткам кваліфіковану психологічну допомогу, тому що від її адекватності залежить плин вагітності (зниження ваги афективних розладів, кримінальних втручань), поведінка юної жінки в родах (зниження родового травматизму), прийняття дитини в післяпологовому періоді (зменшення кількості післяпологових депресій, соціального сирітства).

Ведення неповнолітніх вагітних повинне в обов'язковому порядку включати комплекс клініко-психологічної й психосоціальної підготовки до родів.

Мета комплексної дородової підготовки:

- усунення патогенного характеру емоційної складової "небажаної вагітності";
- оптимізація самооцінки, позитивна генералізація ауто- і гетеросприйняття;
- формування адекватної статево-рольової та гендерної ідентичності;
- творення нового уявлення про материнство, як про позитивне явище в житті жінки;
- створення адекватного диференційованого уявлення про майбутню дитину;
- установлення діалогічного спілкування з майбутньою дитиною;
- підвищення когнітивно-афективної компетентності у взаємодії з майбутньою дитиною;
- формування психологічної готовності до прийняття дитини.

Існуюча практика проведення психокорекційних занять у жіночих консультаціях і пологових будинках з дорослими жінками фертильного віку не цілком прийнятна для неповнолітніх вагітних.

По-перше, через недисциплінованість, знижену мотивації до дітородіння, низьку зацікавленість в збереженні вагітності, а частіше й важкого психоемоційного стану відвідування цих занять юними вагітними бувають нерегулярними.

По-друге, неповнолітні вагітні мають потребу в спеціальних заняттях за особливим планом, відмінним від плану для дорослих жінок, оскільки їхній базовий рівень знань по обговорюваних питаннях є вкрай низьким.

По-третє, організація роботи повинна включати не тільки групові методи, але й індивідуальну роботу із психологом, роботу зі членами родини неповнолітньої.

По-четверте, крім загальної підготовки до родів, психоемоційний стан вагітних підлітків, як правило, вимагає психокорекції й психотерапії (індивідуальної, групової, сімейної).

По-п'яте, особливості особистісного реагування матерів-підлітків - "закритість" та "застрягання" на власних переживаннях утруднюють співробітництво й проведення психокорекційної роботи.

Небажана вагітність або амбівалентне ставлення до неї, вагітність із метою маніпуляцій, конфліктні стосунки з партнером або батьками є факторами ризику при формуванні психологічного й фізіологічного компонентів гестаційної домінанти. З огляду на психологічні особливості неповнолітніх вагітних для формування контакту на основі співчуття й зацікавленості психопрофілактична й психокорекційна робота повинна починатися зі створення атмосфери довіри. Тому з найперших кроків повинні застосовуватися механізми емоційного відреагування й створення позитивної установки на подальшу психотерапевтичну роботу.

У психодіагностичних цілях проводиться дослідження особистісних і соціально-психологічних особливостей вагітної жінки:

- рівня особистісної зрілості;
- самооцінки, самоствавлення;
- особливостей сприйняття й взаємодії жінки з найближчим оточенням (батьком майбутньої дитини, батьками вагітної);
- особливостей ставлення до сімейної ролі й батьківських установок;
- ступеня диференційованості образу майбутньої дитини від уявлень вагітної жінки про себе й близьких;
- модальності ставлення до майбутнього материнства;
- рівня компетентності в питаннях уходу й виховання.

Зміст психопрофілактичної роботи різниться залежно від конкретних завдань. Вибір найбільш адекватного методу обумовлений особливостями особистості неповнолітніх вагітних, характером внутрішньособистісних психічних порушень або міжособистісних конфліктів і строком вагітності. Раціонально розбити завдання психопрофілактики на етапи, що відповідають етапам вагітності.

1 етап - ідентифікація вагітності

Завдання психопрофілактичної роботи:

- надання підтримки неповнолітній в кризовій ситуації незапланованої вагітності;
- усвідомлення ситуації й узяття відповідальності на себе;
- "прийняття себе" у даній ситуації;
- розвиток позитивного сприйняття вагітності;
- формування адекватного й гнучкого ставлення до свого майбутнього, розвиток різноманітних і змістовних орієнтацій на власне майбутнє у зв'язку з вагітністю;
- подолання побоювань і страхів, освоєння методів психологічного самозахисту;

- підтримка сприятливого психоемоційного стану протягом всієї вагітності;

- психологічна корекція й психотерапія дискомфортних емоційних станів неповнолітньої вагітної, партнера, батьків;

- ознайомлення з емоційно-психологічними аспектами вагітності.

Особливість даного етапу полягає в тому, що юні вагітні ще до кінця не усвідомлюють свій новий стан. У практиці зустрічаються визнання жінок про те, що перший час вони "покладаються на волю случаю", підсвідомо бажаючи, щоб усе розв'язалося "само собою" (наприклад, викидень, необхідність штучного переривання вагітності за медичними показниками). У більшості випадків жінка звертається в консультацію із запізненням, коли вагітність уже стає очевидною для неї самої і їй не залишається нічого іншого, крім прийняття себе в новій якості. На першому етапі найчастіше виникає афект усвідомлення себе вагітною. Для даного симптому характерно підсвідоме відсторонення жінкою себе від факту власної вагітності; існують два полюси: "Я і вагітність". У цей період у самовідчуттях акцент перебуває на своєму "Я", а аж ніяк не на материнстві й майбутній дитині. Крім індивідуальної роботи із психологом, дуже продуктивними є заняття в групі таких же юних вагітних. Усвідомлення схожості ситуацій і основних проблем знижує гостроту внутрішніх переживань. Прагнення допомогти вирішити чужу життєву ситуацію знімає відчуття безвихідності власної.

Велика увага повинна приділятися оцінці власного настрою, емоційного стану, навчанню прийомам релаксації, зняття стресу, методам психологічного самозахисту. Інформація про вікові етапи розвитку плода допомагає неповнолітній вагітній переключити увагу із себе на майбутню дитину.

Мети для учасників: навчитися почувати й усвідомлювати проблеми таким чином, щоб усвідомлювалася власна відповідальність за їхнє прийняття, оскільки на цьому етапі адаптації до вагітності дівчинка-підліток переживає найбільші труднощі в рішенні стати матір'ю.

Плануючи й організовуючи роботу із психопрофілактичної підготовки неповнолітніх до родів, варто враховувати найбільш продуктивні прийоми й принципи:

- правило іменної картки (вигадані позначення себе виступають як експрес-діагностика найбільш яскравих проблем періоду вагітності: жінки з пасивною стратегією адаптації воліють називати себе Попелюшкою, Просто-Марією, Лаурою, казковими персонажами, що живуть чекаючи чуда; натомість дівчата з активною стратегією адаптації описували своє Я, називаючи такі персонажі як Василиса Прекрасна, Герда);

- правило присутності на тренінгу (протягом усього часу роботи);

- правило розмови на тренінгу (одномоментно тільки один учасник, навчання слухати й чути інших);

- виконання вимог тренера (всі вправи й домашні завдання, передбачені програмою);

- правило щоденника (необхідність вести "Щоденник вагітності");

- тілесно-орієнтовані вправи: "Абетка тіла", "Тепло мого тіла", "Життя, дай мені повітря глоток", "Йога для вагітних";
- вправи на розвиток ауто- і гетеро- сприйняття: "Мідні труби", "Гіпербола", "Ізюминка", "Луна", "Ламбада", "Всесвіт", "10 компліментів";
- вправи на саморефлексію: адаптована методика Р. Ассаджолі, "Нарцис", "Реінкарнація".

II етап - II триместр вагітності

Завдання психопрофілактичної роботи:

- розвиток у неповнолітньої вагітної думки про радості материнства;
- пробудження любові до своєї дитини;
- спілкування з дитиною до пологів;
- ознайомлення із психофізіологією вагітності;
- створення позитивного простору для спілкування вагітних жінок;
- активація творчого потенціалу юної вагітної.

На даному етапі основним завданням є зміцнення інтуїтивного й емоційного зв'язку з дитиною, а також розкриття творчого й духовного потенціалу майбутньої матері. Вагітна одержує інформацію про сенсорні здатності плода, деякі відомості з перинатальної психології, у результаті чого усвідомлює свою відповідальність не тільки за здоров'я своєї дитини, але й її емоційний стан, виховання певних здатностей і рис характеру.

Індивідуальні й групові заняття допомагають юній жінці краще пізнати себе, свої можливості. Крім того, вагітна вчиться адекватно реагувати на негативні життєві ситуації, розслаблюватися, знімати стресові стани.

Вправи:

- діалог із внутрішньоутробною дитиною (щодня здороватися й бажати спокійної ночі);
- розвиток творчого потенціалу (звертання до дитини й опис побаченого);
- навчання видам дихання в родах ("Зв'язний подих", "Затримка подиху")

III етап – Передпологовий період

Завдання психопрофілактичної роботи:

- закріплення у свідомості вагітної думки про сприятливий результат пологів і народження здорової, повноцінної дитини;
- ознайомлення з емоційно-психологічними аспектами пологів і післяпологового періоду;
- освоєння прийомів самознеболювання в родах, включаючи різні види масажу й прийоми дихання;
- розвиток сензитивності, емпатії, емоційної спільності з дитиною;
- обговорення психологічних труднощів післяпологового періоду;
- усвідомлення неповнолітніми вагітними специфічних турбот, проблем юного материнства й підготовка до них;
- розвиток самостійності й компетентності в питаннях розвитку й виховання дитини;
- психологічна допомога молодій сім'ї;

– адаптація до нових умов.

Основне завдання цього етапу - зняття страху й напруженості у зв'язку з майбутніми родами. Жінки одержують інформацію (з використанням наочних засобів й відеоматеріалів) про природний плин пологів, активною участі породіллі. Особлива увага приділяється критеріям початку родової діяльності, суб'єктивним відчуттям, пов'язаним із переймами. Варто звернути увагу майбутньої матері на психологічні аспекти грудного вигодовування й максимального спільного перебування з дитиною після пологів.

Вправи:

- тренінг на зняття страхів (робота з поверхневими страхами, усвідомлення страхів, колективна сугестія на усунення страхів);
- розвиток спільності з дитиною ("Представимо себе дитиною", "Неваляшка");
- розвиток візуального контакту ("Учимося дивитися в очі", "Очі в очі", "Дзеркало");
- розвиток тактильного контакту ("Кенгуру", "Різні руки");
- розвиток голосової взаємодії - "baby talk" ("10 інтонацій", "Поговоримо з малям").

Підсумком психопрофілактичної і корекційної роботи є значне підвищення компетентності матерів-підлітків, що проявлялося в умінні адекватно оцінювати актуальний емоційний стан, потреби дитини, швидко знаходити прийнятні способи вирішення ситуації.

2.5. Програма усвідомлення гендерних установок студентами «12 кроків» О.І. Болдирєвої

Болдырева Ольга Ивановна. Влияние гендерных установок на выбор студентами модели семьи: диссертация кандидата психологических наук: 19.00.05. - Курск, 2006. - 184 с.

Цикл практичних занять, розроблений О.І. Болдирєвою з використанням тренінгових вправ, спрямована на формування й розвиток почуття батьківської любові. Теоретичною основою курсує роботи Г.Г. Філіппової, Р.В. Овчарової, Л.П. Репіної, О.А. Лопатіної та М. В. Скребцової.

З огляду на наявність емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів гендерних сімейних установок, авторкою була розроблена "Програма дванадцяти кроків", метою якої є усвідомлення й корекція власних гендерних установок студентів щодо себе, своєї сім'ї сьогодні й у майбутньому. Послідовна "програма 12 кроків" ураховує особливості психологічного усвідомлення гендерних установок і може бути ефективною при вивченні й корекції гендерних установок щодо сім'ї.

Програма "Дванадцять кроків" може використовуватися як у вигляді самостійного тренінгу, так і у вигляді практичних занять по гендерній освіті, підготовці молоді до сімейного життя.

Тематика занять

1. "Хто Я"?
2. "Темоцентрація".
3. "Ми".
4. "Історія".
5. "Казки".
6. "Уявлення".
7. "Чуттєвість" (емоційний компонент).
8. "Правила" (когнітивний компонент).
9. "Стратегія" (поведінковий компонент).
10. "Ідентифікація контрактів".
11. "Психологічний аналіз".
12. "Групова рефлексія".

Перший крок - заповнення опитувальників "Хто Я?", "Я - жінка/чоловік", написання студентами есе "Якби я прокинулася чоловіком/жінкою". Приблизний час проведення - 3 години.

Методики "Хто Я?" і "Я - жінка/чоловік" дозволяють виявити роль гендерних характеристик у структурі Я-концепції особистості, а також вивчити змістові характеристики ідентичності особистості, ступінь усвідомлення особистістю власних гендерних установок і стереотипів.

Потім кожний учасник (як юнак, так і дівчина) повинні написати есе на тему "Якби я прокинулася чоловіком/жінкою". Це може бути щось таке, що є типовим варіантом повсякденного життя, як чоловіка, так і жінки, або учасники передадуть свої відчуття, думки й переживання про те, як стали раптом людиною іншої статі. Під час обговорення відзначається виразність позитивних і негативних гендерних установок стосовно протилежної статі, обговорюється також і моделі поведінки, що презентуються учасниками від імені протилежної підлоги.

Другий крок "Темоцентрація" передбачає усвідомлення учасниками спільності їхніх цілей і концентрацію уваги на гендерних сімейних установках. Приблизний час проведення - 4 години. Крок містить у собі 5 вправ:

- "*Двухстадійне мовчання*". Вправа запозичена в Бредфорда Уілсона. Вона показує, як застосовувати в групі мовчання для міркувань і особистісного росту. Ця вправа є корисною для того, щоб учасники групи змогли вжитися в тему у випадку невміння реагувати на неї спонтанно.

Необхідний час - 5 хвилин.

Інструкція. Спочатку посидьте мовчки й зверніться до ваших думок і почуттів із приводу теми "Моя сім'я сьогодні та в майбутньому". Через пару хвилин, продовжуючи так само сидіти мовчки, на підставі тих думок і почуттів, до яких тільки що зверталися, подумайте, що ви можете зробити у зв'язку із цією темою.

- "*Свіча*". Учасники сідають по колу, усередині якого розташована запалена свіча, і виконують наступну інструкцію: "Закрийте очі, розслабтеся й увійдіть кожний у свій внутрішній простір. Представте, що ви дорослий

одружений/заміжня людина. От ви йдете по вулиці, підходите до свого будинку, піднімаєтеся сходами, відкриваєте двері своїм ключем. Що ви бачите, що чуєте, які відчуваєтеся? Ваша сім'я радісно зустрічає вас, або кожний зайнятий своєю справою? Озирніться уважно, що ви бачите у своїй квартирі, хто в ній перебуває?

Потім кожен учасник розповідає про те, що він бачив, передаючи після своєї розповіді свічу іншому учасникові.

"Асоціації". Тренер пропонує групі пограти в асоціації. Для цього потрібно слухати завдання й записувати перші ж образи, що прийшли в голову. Питання-завдання можуть бути такими:

Якщо сім'я - це колір, то вона...(ніжно-рожева, чорно-біла, як зебра, криваво червона, сіро-буро-малинова...);

Якщо сім'я - це настрій, то вона...(туга смертна, постійний стрес, тривога, свято зі слізьми на очах, блаженство...);

Якщо сім'я - це будівля, то вона...(міцність, кооперативна квартира, комуналка, гуртожиток, курінь на двох...);

Якщо сім'я - це музика, то вона...(фуга Баха, рок-оперета, какафонія, мелодія, що ніколи не кінчається, циганщина...);

Якщо сім'я - це геометрична фігура, то вона...(коло, трикутник, спіраль, зигзаг удачі...);

Якщо сім'я - це назва фільму, то вона...("Красуня й чудовисько", "Розіграш", "Багаті теж плачуть", "Знедолені", "Троє в човні, не вважаючи собаки"...).

"Коронна поза". Вправа використовується для того, щоб учасники могли зрозуміти особливості сімейних взаємин.

Процедура: група розбивається на підгрупи по 5-6 чоловік. У кожній підгрупі один-два гравця призначаються консультантами. Інші члени команди включаються в роботу скульпторів. Кожний з них думає про те, у якому складі він хоче побачити свою сім'ю. Розібравшись із діючими особами, представляє їхні коронні пози, жести, міміку, які, як правило, характеризують ставлення цих людей до нього.

Кожен з учасників по черзі бере в руки режисерську функцію й вишиковує з товаришів картини своєї сім'ї. Її членів в "коронних позах". Останнім місце в "живій картині" займає сам герой. Після чого до роботи підключається "консультант". Він звертається до кожного з "членів сім'ї з розпитами про те, чому той зайняв саме таку позицію, що означає його "коронна поза" що до головного героя. Потім "консультант" звертається вже не до персонажів, а до акторів із проханням прокоментувати, які почуття й думки з'явилися у них у зв'язку із заданими позами. Далі герой -"скульптор" ділиться з партнерами по групі своїми враженнями про те, які сховані в метафорі "скульптури" підтексти, як він відчуває себе що до інших учасників композиції, чи задовольняє його власна роль. "Консультант" пропонує герою вибудувати ідеальну або бажану скульптуру, у якій він знову повинен знайти положення для себе. Результат обговорюють. Герой ще раз дивиться на свій утвір і при бажанні говорить про те, що, на його погляд, допоможе реалізувати цей уявлюваний проект у

дійсності. Потім роль "скульптора" переходить до наступного учасника.

"Моя сім'я зараз і в майбутньому". Учасникам пропонується створити два колажі на теми "Моя сім'я зараз" і "Моя сім'я в майбутньому", або один колаж на одну із цих тем за бажанням. Для роботи знадобляться великі аркуші ватману або картону, різні види паперу (кольоровий, гофрований, обгортковий), можна використовувати газети, журнали, листівки, рекламні проспекти. Після створення колажів учасники розповідають про свої роботи, що вони думали й почували, коли створювали колажі, діляться враженнями від інших робіт, що їм у них здається особливо привабливим, а що викликає внутрішній опір.

Третій крок - "Ми" спрямований на формування позитивних практик гендерної взаємодії. Орієнтовний час проведення - 2-3 години. Цей крок містить 6 вправ:

"Враження". У цій вправі члени групи діляться своїми враженнями про те, як вони один одного сприймають відповідно до їх статі і які почуття при цьому відчувають.

"Прорвися в коло". Жінки, взявшись за руки, стають у коло. Чоловіки залишаються поза колом і намагаються пробратися в нього, а жінки роблять все, щоб утримувати їх поза колом. Можна повторити цю вправу, помінявши учасників місцями, у деяких групах краще, якщо першими стоятимуть колом чоловіки, а жінки прориватимуться в коло. Ця вправа допомагає стикнутися з почуттями причетності й відкинутості й підвищити згуртованість групи.

"Три ступені довіри". Учасники розділяються на 2 підгрупи, які повинні складатися із чоловіків і жінок. Одна половина учасників стає в коло, закриває очі й бере один одного за руки. Учасники із другої підгрупи розташовуються в них за спинами. Перший ступінь довіри: ті, хто перебуває усередині, падають назовні. Ті, хто зовні, утримують їх на якійсь відстані. Другий ступінь довіри: те ж саме, але, не тримаючись за руки. Третій ступінь довіри: учасники у внутрішнім колі із закритими очами повертаються на 180 градусів і падають обличчям назовні. При кожній пробі учасники в зовнішнім колі міняються місцями. Ця вправа дозволяє відчути довіру чоловіків і жінок один до одного.

"Довірча прогулянка". Вправа застосовується з метою розширення усвідомлення учасниками своїх відчуттів і поглиблення довіри між ними. Матеріали: пов'язки для очей і досить просторе приміщення.

Процедура. Учасники розбиваються на пари – чоловік-жінка, вибираючи в партнери найменш знайомих осіб. Обирається один - поводитирем, а іншому зав'язуються очі). Протягом 20 - 30 хвилин поводитирем мовчки направляє партнера так, щоб він уникав перешкод і міг доторкнутися до цікавого на дотик предметам. Після закінчення часу партнери міняються місцями, потім відбувається обмін враженнями.

"Живі руки". Вправа пробуджує або почуття ворожості (суперництва), або почуття близькості. Вона підходить для дослідження проблем конкуренції й близькості у стосунках між чоловіками й жінками. Матеріали: стільці й пов'язки на очі.

Процедура: стільці в приміщенні повинні стояти друг проти друга на відстані пів метри. Керівник групи розсаджує учасників так, щоб ніхто не знав,

хто сидить навпроти. Інструкція. Направте свою енергію собі в руки й "протягніться" до партнера навпроти, щоб познайомитися з ним через його руки. Пам'ятайте, що це треба робити мовчки. Потім нехай ваші руки: познайомляться; виявлять симпатію; потанцюють; поб'ються; помиряться; попрощаються.

Потім учасники обговорюють почуття, що виникли на різних етапах.

"Комплімент". Мета вправи - формування вміння бачити сильні сторони, позитивні якості іншої людини протилежної статі.

Методика проведення; учасники сідають у велике коло, кожен повинен уважно подивитися на партнера іншої статі, що сидить ліворуч, подумати про те, яка риса характеру, яка звичка цієї людини йому подобається, і що він хоче сказати про це, тобто зробити йому комплімент. Потім по колу учасники роблять компліменти партнеру, що сидить ліворуч. Під час висловлення всі інші учасники повинні уважно слухати виступаючого.

Четвертий крок - "Історія". Тренування навичок критичного аналізу текстів, прислів'їв і приказок, висловлень великих людей, присвячених гендерним установкам. Орієнтовний час проведення - 6 годин.

Етап 1. Учасникам пропонуються зразки текстів для обговорення:

– Вінсент із Воуе (1190-і рр. - ок. 1264) Трактат "Про наставляння знатних громадян"[5, С.320-322]

– Августин Аврелій (354-430) "Про шлюб і похоть". Глава ІХ. "Чому дозволено чоловікові мати багато дружин, у той час як жінці ніколи не дозволено мати багато чоловіків", "Природа прагне до єдності першооснов" [5, С. 161-167].

– Я. Шпренгер, Г. Інститоріс. Молот відьом (1487р.) [5, С.199-206]

Прислів'я

Перед одруженням тримай очі широко відкритими, після - наполовину закритими. (Прислів'я Північноамериканських індіанців).

Квапливий наречений дружині не зрадіє. (Чуваське прислів'я).

Чоловік будинок побудує - жінка може зруйнувати, а жінка побудує й дияволі не зруйнувати. (Грузинське прислів'я).

По тому, як виглядає жінка, можна сказати, який у неї чоловік. (Італійське прислів'я).

Якщо женяться двоє хороших - буде щастя, якщо женяться хороший і дурний - буде правильно, якщо женяться двоє дурних - буде війна щодня. (Киргизьке прислів'я).

Коли чоловік розумний, так і дружина слухняна. (В'єтнамське прислів'я).

Обіймаєш двох - одного втрапиш. (Прислів'я Суахілі).

Із дружиною радься, але роби навпаки. (Чеченське прислів'я).

Чоловік для сім'ї - підмайстер, а дружина - майстер. (Лезгинське прислів'я).

Дружина будинок створює, дружина його й руйнує. (Турецьке прислів'я).

Російські прислів'я:

Нехай нерідко й дурка, тільки б вогонь вранці роздула.

Бабі дорога - від печі до порога.

Дружина верховодить, так чоловік по сусідах бродить.
 Баба так кішка завжди в хаті, мужик так собака у дворі.
 Без батька - пів сироти, а без матері - і вся сирота.
 Любиш дружину, люби й дітей годувати.
 У гарної дружини й чоловікові немає ціни.
 Люби дружину, як душу, а тряси її як грушу.
 У кого дівка гарна? - У матки. - У кого син розумний? - У батьки.
 Хто батьків почитає, той вовіки не гине.

Думки знаменитих людей

Жоден чоловік не вартує жінки, якщо вона по-справжньому гарна жінка. Б. Шоу

Щастя чоловіка називається: "Я хочу", щастя жінки називається: "Він хоче". Ф. Ніцше

Призначення жінки не в тому, щоб судити нас, а в тому, щоб прощати, коли ми маємо потребу в прощенні. О. Уайльд

Найдурніша жінка може подолати розумного чоловіка, але з дурнем справиться лише розумна. Р. Кіплінг

Тому що писати вміли в основному чоловіки, всі нещастя на світі були приписані жінкам. С. Джонсон

Хто здатний управляти жінкою, здатний управляти й державою. О. де Бальзак

Чоловік стає корисливим тільки через капризи жінки. Не будь жінок, не було б і грошей, і чоловіки були б плем'ям героїв. Э. Ремарк

Ти йдеш до жінок? Не забудь батіг. Ф. Ніцше

Шлюб - занадто зроблений стан для недосконалої людини. Н. де Щамфор

Чоловіки женяться від утоми, жінки виходять заміж із цікавості. О. Уайльд

Женитися - це значить наполовину зменшити свої права й удвічі збільшити свої обов'язки. А. Шопенгауер

Женися. Якщо попадеться гарна дружина, будеш виключенням, якщо погана - станеш філософом. Сократ

Не відкривайся дружині, і не ділися з нею ніякими таємницями: у подружнім житті дружина твій супротивник, що завжди при зброї й увесь час вигадує, як би тебе підкорити. Езоп

Гарна дружина, виходячи заміж, обіцяє щастя, дурна - чекає його. В. Ключевський

Справедливий чоловік велить женою не як хазяїн власністю, але як душу тілом, зважаючи на її почуття й незмінно доброзичливо. Плутарх

Потрібно, щоб чоловік твій корився розуму, а ти чоловікові, і будете обоє зовсім благополучні. Д. Фонвізін

Більша частина чоловіків жадає від своїх дружин достоїнств, яких самі вони не мають. Л. Толстой

Замужество - це хабар, що дають економі, щоб вона вважала себе господаркою будинку. Т. Уайдлер

Якби Бог призначив жінці бути пані чоловіка, він створив би її з голови,

якби рабою, то створив би її з ноги; але тому що він призначив їй бути подругою й рівною чоловікові, то створив її з ребра. Св. Августин

Етап 2. Робота в малих групах по 3-4 чоловіка, завдання учасників - прокоментувати прочитані тексти. Дати відповіді на питання - що змусило їх задуматися, що викликало згоду або, навпаки, незгоду. Учасники повинні витлумачити зміст прислів'їв і висловлень. На закінчення малі групи поєднуються, приводять свої інтерпретації, пояснюють, що мали на увазі наші предки й наскільки це актуально сьогодні.

П'ятий крок "Казки". Роль батька й матері в житті дитини.

Етап 1. Учасникам пропонується для ознайомлення кілька казок, присвячених ролі батька в житті дитини

Мудрий батько. Російська казка [1, С.27-29]

Батько й син. Курдська казка [1, С.31-33]

Сімейна коштовність. Китайська казка [1, С.35-38]

Етап 2. Групова рефлексія "Які думки й почуття виникли у вас після прочитання кожної казки"

Етап 3. Групова міні-дискусія на тему "Один батько значить більше, ніж сто вчителів", гра "Яким повинен бути батько", вправи "Мій лист батькові", "Поради батькові". Групова міні-дискусія на тему "Один батько значить більше, ніж сто вчителів".

Учасники діляться на 2 групи за статевою ознакою. Кожна група повинна довести, що батько – справжній учитель, і що є знання, які може передати дітям тільки батько.

Учасники укладають список умінь, знань, чому навчили їхні батьки й чому б вони самі хотіли б навчитися них. Міркують, чи можуть вони назвати свого батька своїм учителем. Їм пропонується згадати яку-небудь пораду батька, що допомогла їм у житті.

Гра "Яким повинен бути батько"

Учасники по черзі кидають м'яч іншим учасникам й запитують: "чи належить батькові бути строгим (добрим, розумним, сердитим, сильним)? Якщо інший учасник вважає, що батько повинен бути, наприклад, строгим, він ловить м'яч; якщо він вважає по-іншому, то пропускає м'яч. Коли учасники не згодні з думкою тієї або іншої людини, гра зупиняється, і всі обговорюють це питання.

"Мій лист батькові"

Студентам пропонується закрити очі й представити свого батька, написати все, чим вони могли б його обрадувати. Бажаючі можуть прочитати свій лист перед всіма учасниками, тут варто враховувати, що не повинне бути ніякого цього примуса.

"Поради батькові"

Учасники діляться на трійки, і кожна трійка формулює три найважливіші поради, які допоможуть батькам навчитися любити своїх дітей. Потім групове обговорення й група вибирає три найважливіших, на її погляд, поради.

Етап 4. Учасникам пропонується для ознайомлення кілька казок, присвячених ролі матері в житті дитини.

Крила матері. В. Сухомлинский [1, С.9-11]

Серце матері. М. Скребцова [1, С.13-14]

Сльози матері. А. Каралійчев [1, С.22-26]

Етап 5. Групова рефлексія "Які думки й почуття виникли у вас після прочитання кожної казки".

Етап 6. Групове обговорення "Любов матері", вправи "Мамине серце", "Букет любові", "Чарівні мамині очі", "Лист мамі". Групове обговорення "Любов матері"

Питання для обговорення:

Розкажіть про те, як крила маминої любові огороджують і захищають вас від лих і небезпек.

Як ви думаєте, що потрібно для того, щоб виростити крила материнської й батьківської любові? Чим, на вашу думку, крила батьківської любові відрізняються від крил материнської любові?

Що ви відчуваєте, коли довго не бачите маму?

Чи пишете ви листи своїй мамі? Що ви відчуваєте, коли одержуєте листа від мами? Чи зберігся у вас який-небудь лист від вашої мами, що особливо дорогий вам?

Чи є у вас яка-небудь річ, подарована вам мамою, з якої ви ніколи не розстаєтесь?

Часто матері, перебуваючи вдалечині від своїх дітей, відчувають, що з ними щось трапилося. Як ви думаєте, чому це відбувається? Чи були в житті вашої сім'ї подібні випадки?

Чи почували ви коли-небудь, перебуваючи вдалечині від мами, що їй погано, що вона хворіє?

Розкажіть про різні моменти у своєму житті, коли вам було нелегко, але ви згадували маму, і вам легшало .

"Мамине серце"

На дошці рисується велике серце. Це материнське серце, куди учасники повинні вписати скарби, які зберігаються в материнському серці. Наприклад: любов, доброта, жертівність, віра, працьовитість.

Потім учасники діляться на групи. Кожна група вибирає собі один який-небудь скарб і складає казку про маму, що подарувала своїм дітям цей скарб.

"Чарівні мамині очі"

Учасники перераховують, якими бувають очі в мами, коли вона дивиться на своїх дітей. Все перераховане записується на дошці, потім пропонується студентам подивитися один на одного очами мами й описати все, що вони побачили.

"Букет любові"

Учасники під музику закривають очі й представляють букет любові, який вони хотіли б подарувати своїй мамі. Потім вони розповідають, з яких квітів складається їхній букет любові, і малюють його. Потім пропонується подарувати ці малюнки своїм мамам.

"Лист мамі"

Учасникам пропонується подумати, за що вони вдячні своїй мамі, і

написати їй лист любові.

Шостий крок "Уявлення".

Орієнтовний час проведення - 6 годин

Етап 1. "Батьківський твір" Для аналізу власних уявлень учасникам пропонується написати невеликий "Батьківський твір" за планом:

1. Яке ваше розуміння патріархальної й егалітарної моделі сім'ї. Якою була сім'я, де ви виховувалися?

2. У чому, на вашу думку, полягають відмінності виховного впливу чоловіка й жінки на дитину. Перелічіть характеристики чоловічого й жіночого виховання.

3. У чому полягає педагогічна роль матері у вихованні дочки? Сина?

4. У чому полягає педагогічна роль батька у вихованні дочки? Сина?

5. Що мені подобається, і що ні, у моїй мамі, як мамі.

6. Що мені подобається, і що ні, у моєму татові, як батьку.

7. Які ваші власні уявлення про ідеальних батьків. Назвіть основні якості ідеальної матері й ідеального батька, наприклад, як вони повинні виглядати? Що повинні вміти робити? Чому повинні учити своїх дітей? Як повинні ставитися до своєї дружини? Який у них повинен бути характер? Як, з ким і де вони повинні проводити свій вільний час?

8. У чому різниця між материнською й батьківською любов'ю?

Етап 2. Робота в малих групах

Студенти створюють малі групи по 3-5 чоловік і порівнюють свої твори, виявляючи максимальні збіги й відмінності. Кожна мала група представляє висновки всій групі. Вони порівнюються й узагальнюються.

Етап 3. Кінолекторій

Для кращого засвоєння й взаємодії учасникам пропонується подивитися фільм "Мачуха". Фільм дозволяє використати різні методичні прийоми аналізу батьківських стосунків, що формуються, дає можливість побачити патріархальну російську модель сім'ї, її недоліки й переваги, дослідити феномен "мачухи".

Тривалість фільму 90 хв. Режисер О. Бондарьов. У головних ролях: Т. Дороніна, Л. Неведомський, Н. Фєдосова, В. Самойлов, Е. Костєрева. Фільм присвячений проблемам взаємин у сім'ї, між матір'ю й дочкою, чоловіком і дружиною, і саме головне - між дівчинкою, мати якої вмерла, і новими батьками, особливо мачухою.

Фабула фільму. Чоловік головної героїні Петро одержує листа від свого давнього друга, де той повідомляє, що жінка, яку Петро колись любив, умерла, але, виявляється, що в нього є 8 літня дочка і якщо він не забере її, то її направлять у дитячий будинок. Разом зі своєю дружиною Шурою вони забирають дівчинку й намагаються налагодити з нею взаємини, але мати дівчинки вселила тій, що тільки мати може любити дитину, і тому мачусі доводиться дуже й дуже важко.

Обговорення фільму. Стоп кадри для обговорення:

- Сцена читання листа матір'ю Шури, у якому повідомляється, що в Оливанцева є дочка, порада друга - "вирішуй, як тобі серце підказує", порада

матері - " прочитала, сунула в піч - і немає нічого".

- Розмова Шури з Павлом, коли він зібрався забрати дівчинку - "Нікуди не пойдеш, я її однаково не прийму.. Любив, кажеш, а зараз дівку її пригульну на шию мені хочеш посадити? Не буде, Паша, цього...".

- Реакція Шури на слова чоловіка "Моїй дочці не мачуха потрібна, а мати. Дочку свою я до вас не привезу, не турбуйтеся, так що мушу зі своїм лихом до чужих людей піти".

- Приїзд головних героїв за дівчинкою. Мама Світлани залякала її, вселивши, що нікому вона не буде потрібна крім неї, дитину тільки рідна мати любити може.

- Розмова Шури з Павлом, коли він прийшов з роботи: "Як вона?"-"Нічого, звикає помаленьку... Я їй ляльку купила, а начебто ти купив, піди, поклади".- "Що?" - "Ляльку" -"Куди" - " У постіль. Начебто ти купив". -"Яка ж різниця, хто з нас покладе?"- " Поклади, тобі говорять".- "Дурка ти, Шура".

- Сцена, де Шура виховує сина: " От ти злодійствуєш, кривдиш Свету, от того ти не розумієш,. вона дівчинка, ти хлопець, ти повинен її захищати, ...от коли Светіна мама вмерла, а Света все плакала, а тато наш і говорить: "Не плач, Світлана, я твій рідний тато, і є в тебе сестра й брат Юра, що тебе в образі не дасть".

- Нервовий зрив у головної героїні, коли вона ридає на колінах перед пасербицею "Уродушка ти моя нещасна, ну що ти з від мене хочеш, чого тобі не вистачає, ну скажи ти мені"

- Сварка головних героїв увечері, після спроби батька строго поговорити з дівчинкою: - "Вона тебе визнавати не бажає, а ти знай посміюєшся...".

"Чогось я не зрозумію... може, це я вам її в дівках прижила, на шию посадила, ви її ростіть, а я подивлюся. Ти сам хто, батько або дядько чужий? Ти мене запитав, як мені з нею, порадив мені що-небудь, сказав що-небудь?...Ти сам що зробив, щоб вона в тобі батька визнала?- Я працюю, працюю, можна сказати цілодобово вдома не буваю....Додому йдеш, начебто все, квартира своя, меблі купили, теці немає... так ця так скособочиться, хоч із будинку біжи.... Не можу більше. Іду". - Обіг головної героїні за радою після сварки із чоловіком до вчительки, що дала таку раду: " жінка добрий друг сім'ї, стримуй себе, розтріпаною не ходи, у сільпо гарні халати привезли, купи собі. З любов не так то просто".

- Сцена, коли Павло приходять додому, спочатку навіть не пізнає її в новому халаті, "Ти чого вирядилася?" "...Все, Паша, усе.... От так тепер завжди буде...".

- Розмова головних героїв на кухні після приходу вчительки, Шура зі слова вчительки "Важливо не те, як вона їх називає, важливо те, що вона до них чуває... А що дитина важка, ото ж коли я рослину пересаджую, що потрібно, щоб воно росла? - Час і тепло, щоб прижилася, а тут жива дитина. Ти повинен її ...це... полюбити, дивися, як вона на тебе походить..."

- Заключний епізод фільму, коли Шура приїжджає з міста з ліками для хворого Павла й Света називає її мамою. "Ти моя дівчинка, ти моя. Ну, як тобі тепер? Нічого, а? Не страшно, а?"

Питання для обговорення:

1. Яким у фільмі показаний чоловік, батько, яка його роль у вихованні дівчинки (почніть із того, що спробуйте згадати час його спілкування з дочкою).

2. Якою у фільмі показана жінка, мати, яка її роль у вихованні дітей, пасербиці? Як, по-вашому, чи правильну стратегію поведінки зі Светою обрала головна героїня? Які почуття викликало у вас прагнення головної героїні всіляко сприяти зближенню дівчинки з батьком?

3. Ваша точка зору на строгий поділ у фільмі гендерних ролей: чоловік - працівник, годувальник? (головний герой - комбайнер, показується поетика його нелегкої праці, важливість і значимість його роботи). Жінка - хатня господарка, її справа - обслуговування й турбота, (показово - майже весь фільм Шура у фартуху!).

4. Коли головну героїню зустрічає голова колгоспу, він запитує її: "Не набридло дома сидіти? Здавай улітку дочку в садок і вертайся на ферму". Спробуйте проаналізувати лінгвістичну конструкцію, що значить жінка "сидить дома"?

5. Чи згодні ви з висловлюванням "жінка - добрий дух сім'ї"? Чим, по-вашому, поведінка жінки в сім'ї повинна відрізнятися від поведінки чоловіка.

6. Мати й мачуха - стереотипи й реальність.

Домашнє завдання. Складіть схему аналізу американського фільму "Мачуха" (у головній ролі Д.Робертс), використовуючи отримані на практичному занятті навички, порівняйте моделі взаємин у російській і американській сім'ї, виділіть подібність і розходження гендерних моделей поведінки, стилів виховання.

Етап 4. Обговорення домашнього завдання, порівняльний аналіз російської й американської моделі сім'ї, гендерних установок чоловіка і жінки.

Сьомий крок - "Чуттєвість". Містить 6 вправ, спрямованих на розвиток позитивних елементів емоційного компонента гендерних сімейних установок і контроль над негативними проявами.

"Злість"

Мета: відреагування негативних емоцій, усвідомлення міжособистісних стосунків у сім'ї. Методика проведення. Учасникам пропонується сісти зручніше, розслабитися, глибоко вдихнути 3-4 рази й, закривши очі представити, що вони потрапили на невелику виставку. На ній представлені фотографії людей, на яких ви ображені (серед них і ваших батьки). Походіть по виставці, постарайтеся згадати яку-небудь конфліктну ситуацію, пов'язану із цими людьми, нехай це будуть і ваші батьки. Постарайтеся побачити самого себе в цій ситуації. Представте, що виражаєте почуття своїм батькам, на яких розгнівані. Не стримуйте свої почуття, не соромтеся у висловлюваннях, говоріть все, що хочете".

"Інтенсифікація".

Під інтенсифікацією варто розуміти досягнення глибинних почуттів за допомогою фізичних вправ, які виконуються за допомогою групи. Матеріали: матраци, коври або м'які циновки.

Процедура: вправа виконується в парах, що складаються із чоловіка й жінки. Партнери виконують ролі того хто переживає й помічника. Керівник інструктує, які випадки з дитинства повинні знову пережити учасники, що перебувають у ролі того хто переживає, акцентувати увагу на тому, щоб очі залишалися закритими, подих був глибоким і при цьому не стримувалися звуки. Роль помічника полягає в тому, щоб сприяти проведенню вправи.

"Асоціація"

Мета: поліпшення соціальної адаптації, розвиток уміння розуміти емоційний стан людини іншої статі. Методика проведення: учасники сідають у крісло так, щоб кожний міг бачити всіх інших. Після цього вони починають описувати стан один одного, використовуючи різні асоціації, залучаючи художні образи, метафори. Учасник, якого описують, може або погодитися з тим, як його описали, або виразити незгоду, але в кожному разі повинен прокоментувати сказане.

"Маленькому - захист"

Мета: навчання прийомам релаксації, розвиток емоційної компетентності. Методика проведення. Тренер: "Представте себе маленькою дитиною (5-6 років). Загляньте глибоко в очі цьому маляті. Постарайтеся побачити його глибоку тугу й зрозуміти, що це туга за любов'ю. Протягніть руки й обійміть це маля, пригорніть його до своїх грудей. Скажіть, як сильно ви його любите. Скажіть, що ви захоплюєтеся його розумом, а якщо він робить помилки, то це нічого, всі їх роблять... Пообіцяйте йому, що ви завжди прийдете йому на допомогу, якщо це буде необхідно. Тепер нехай дитина зробиться маленькою, завбільшки з горошину. Покладіть її до себе в серце. Нехай вона оселиться там у самому захищеному й самому затишному куточку. Зробіть це ніжно й ласкаво. Наповніть цей куточок блакитним світлом і квітами. Відчуйте себе улюбленим. Щораз, заглядаючи у своє серце й бачачи маленьке личко своєї дитини, віддавайте їй всю вашу любов, настільки важливу для неї.

Говорять, у людському серці досить любові, щоб вилікувати всю нашу планету. Але давайте вилікуємо спочатку самих себе. Відчуйте тепло, що розливається по вашому тілу, м'якість і ніжність. Нехай це дороге почуття почне міняти ваше життя".

"Характер сімейних впливів"

Завдання цієї вправи - підсилити усвідомлення того, як сімейні впливи підкріплюють відчуття довіри й безпеки або навпаки й у результаті підвищити контроль над проявом негативних емоцій.

Інструкція. Прийміть зручне положення й закрийте очі. Представте, як ви стоїте біля будинку, де жили, коли були маленькими. Тепер представте, що ви перелізли через забір, упали й розбили коліно. Ви з риданнями біжите в будинок, а по нозі у вас стікає кров. Подивіться на вираження облич членів вашої сім'ї. Як поведуться батько й мати: що вони говорять вам, які почуття вони відчують, що вони роблять?

Вправа повторюється в різних уявлених ситуаціях, відслідковується поведінка батьків, бабусь і дідусів, значимих дорослих, які вимоги вони пред'являли до вас, як до хлопчика або дівчинки, за що хвалили, за що лаяли,

ваша емоційна реакція на їхні слова: із чим ви внутрішньо були згодні, що викликало протест, образу. Потім відбувається обмін враженнями.

"Танець сім'ї"

Матеріали: магнітофон і відповідна музика. Група розбивається довільно на команди приблизно по 7-8 чоловік. Інструкція: "Зараз почне звучати музика, що запросить всіх гравців взяти участь в особливому "сімейному танці". Якщо танцює одинак - це метафора його рішення залишитися неодруженим або незаміжньою. Вибравши собі пару для танцю, ви заявляєте про те, що саме цей партнер відповідає вашим смакам. Танець у групі так само означає готовність до сімейного життя. Питання тільки в тому, чи залишиться ця група цілісним колективом, або в ході танцю усередині її постійно переміняються партнери. Якщо ви з партнером - "самодостатній союз", то протягом танцю надавайте один одному знаки уваги й не звертайтеся ні до кого з членів вашої групи. Якщо ж відносини у вашій сім'ї дозволяють продовжити пошук партнера, то по ходу танцю ви можете махати рукою людям, що сподобалися або перейти до них, щоб продовжити танець у зміненому складі. Можливостей багато. Осмисліть завдання, і через п'ять хвилин команда за командою стануть перед нами у своєму "Танці сім'ї".

Питання для обговорення:

1. Прокоментуйте свої враження від гри.
2. Наскільки таке метафорична вправа дозволила виразити себе, своє емоційне ставлення, з одного боку, і зрозуміти товаришів - з іншого.
3. Давайте подумаємо, які способи організації сімейного союзу були представлені в ході гри.
4. Чи не було чогось, що викликало внутрішній опір, протест? Що, навпроти, обрадувало вас у власній поведінці або реакціях партнерів?

Восьмий крок - "Правила". Цей крок спрямовано на розвиток когнітивного компонента гендерних установок. Орієнтовний час проведення - 6 годин. Містить 8 вправ:

"Контакти"

Мета: розширення знань про психологію сімейних стосунків, закріплення нових способів гендерної взаємодії в сім'ї.

Методика проведення: тренер задає тему для дискусії, наприклад, "Чи потрібна людині сім'я?". Учасники поділені на дві групи. Члени першої групи виступають у ролі членів сім'ї, їхнє завдання - довести, що без сім'ї людина просто не в змозі бути щасливою. Члени другої групи виступають у ролі супротивників сім'ї, їхнє завдання - знайти серйозні аргументи й обґрунтувати, що й поза сім'єю можна бути щасливим. Полеміка однієї пари триває 5 хвилин, потім треба зміна партнера й розпочати нову дискусію.

Щораз члени групи повинні уважно вислухати доводи співрозмовника й знайти додаткові аргументи, підсилюючи свою позицію. Доцільно відводити досить часу на обговорення результатів проведеної дискусії.

"Шлюбне оголошення"

Мета: розвиток прагнення до усвідомлення й критичного аналізу своїх гендерних установок. Методика проведення: представити текст шлюбного

оголошення, у якому потрібно вказати, насамперед, свої основні достоїнства, а також кількома словами охарактеризувати свій ідеал.

Під час обговорення увага учасників звертається на те, які характеристики найчастіше вказують в оголошеннях чоловіки, які - жінки, наприклад, при складанні жіночих оголошень підкреслюються в першу чергу зовнішні дані (фігура, обличчя, зовнішній вигляд у цілому), а при складанні чоловічих - соціальні й людські якості (забезпечений, надійний, розумний).

"Мої обов'язки"

Мета: усвідомлення внутрісімейних проблем, підвищення самоцінності особистості.

Методика проведення: кожному учасникові необхідно представити всіх людей, про яких він повинен піклуватися, за яких він несе відповідальність. Варто звернути увагу, чи включили вони себе в даний список, і якщо так, то яким в черзі. Потім потрібно написати відповідь на наступне питання: "У чому полягають мої обов'язки що до партнера?". Після цього написати відповідь на таке питання: "У чому полягають обов'язки мого партнера що до мене?" Після цього проводиться групове обговорення.

"Прохання й вимоги"

Мета: прийняття нових різноманітних способів сімейної взаємодії.
Методика проведення:

1. Сядьте разом з вашим партнером, який погодиться виконувати роль вашого партнера в шлюбі, причому спочатку він виконує роль дружини, потім чоловіка.

2. Попросіть його про що-небудь у вимогливій формі.

3. Що ви відчуваєте, коли вимагаєте?

4. З'ясуєте, що почуває при цьому ваш партнер.

5. Тепер попросіть про що-небудь, виражаючи свої почуття, запитуючи й вислуховуючи, що почуває інший (партнер також перебуває то в ролі чоловіка, то в ролі дружини).

"Ідеальна сім'я"

Учасники замислюються над питанням, як вони уявляють собі ідеальну сім'ю й потім грають сцени з життя ідеальної сім'ї, вибираючи радісні або смутні події. Один з учасників (доброволець) вибирає інших на різні ролі, інші учасники - глядачі. Після програвання сцен глядачі діляться своїми враженнями від побаченого. Потім сцени грають інші учасники. Можливо, сцени вийдуть не настільки ідеальними, як хотілося б. Це дозволить підійти до обговорення того, що є дійсно важливим у сім'ї, визначення сімейних проблеми, сімейних правил і цінностей.

"Наші правила"

Процедура: учасники розділяються на групи по 4-5 осіб і замислюються над питаннями:

1. Які правила сімейної взаємодії існували у вашій сім'ї?

2. Якої поведінки чекали від батька, якого від матері? Що заохочувалося, а що каралося?

3. Що вам говорили в дитинстві, як повинні поводитися дівчатка, а як

хлопчики? Як вам давали зрозуміти, якої поведінки чекають від вас, як від хлопчика або дівчинки?

4. Гендерні процеси в школі. Що говорили вам ваші вчителі про правила поведінки жінки та чоловіка в сім'ї? Спробуйте згадати головних героїв літературних творів, яких ви вивчали, якою була думка ваших учителів, наприклад, про поведінку Катерини ("Гроза"), Анни Кареніної або Лариси ("Безприданниця"), чи змінилося зараз ваше ставлення до цих героїв?

5. До чієї думки ви більше дослухалися, на кого орієнтувалися щодо своєї поведінки в сім'ї й за її межами в дитинстві, підлітковому і юнацькому віці, чи були ці правила поведінки ваших батьків, друзів, значимих дорослих?

6. Яку функцію правила сімейної взаємодії виконують зараз у вашому житті?

7. Які з цих правил вас улаштовують? Які зміни, як вам здається, необхідно зробити? Які із правил ви хотіли б зовсім відкинути? Які нові правила ви хочете ввести?

8. Що ви взагалі думаєте про свої правила? Вони відкриті, гуманні, сучасні, або приховані, тверді, застарілі? Потім організовується групове обговорення.

"Повідомлення".

Ця вправа знайомить учасників групи з тими соціально прийнятними нормами суспільства, які є адекватними, і з тими, які викликані неадекватними очікуваннями суспільства щодо жінки й чоловіка в сім'ї.

Інструкція: на одному листку паперу виписані 12 сценарних повідомлень або директив: "Жінка повинна бути гарною господаркою", "Місце жінки - на кухні", "Чоловік повинен бути захисником сімейного вогнища", "Що за жінка, для якої робота важливіше дитини?!", "Це не батько! Він сам поводить себе, як матусин синочок, і сина навчить бути такою ж ганчіркою!", "Для чоловіка головне - робота, для жінки - сім'я", "Чоловік повинен утримувати сім'ю", "Чоловік і жінка однаковою мірою відповідальні за сім'ю", "Емоційний клімат у сім'ї залежить від жінки", "Феміністка в очах чоловіка - це половина жінки", "Немає нічого поганого в романі на стороні, це лише додає "перцю" у сімейні стосунки", "Зтерпиться - злюбить". Подивіться, чи відповідають якісь з фраз тому, що ви в дитинстві чули від своїх батьків. Якщо так, то визначте, наскільки вони вам підходять. Розділіть директиви на дві частини - адекватні й неадекватні для сучасного життя.

"Правда" у ЗМІ"?

Учасники протягом двох тижнів присвячують три години часу "прайм-тайм" перегляду телепередач, відвівши приблизно по одній годині часу на передачі трьох видів: дитячі передачі; художні фільми; розважальні програми. При перегляді вони фіксують у сюжетах передач і окремо в рекламних повідомленнях, на якому перериваються передачі наступні моменти:

- чи зображені герої в колі сім'ї, якщо так, то хто частіше - чоловіки або жінки?

- яким видом діяльності займаються чоловіки, яким - жінки, хто виступає

експертом, фахівцем, а хто безпомічною жертвою, наприклад, у рекламі порошку "Калгон"?

- чи присутній в зображеннях чоловіків і жінок, особливо в рекламі, еротичний елемент? Кого частіше зображують в оголеному або напівголому вигляді?

- які правила й стратегії гендерної поведінки демонструють ЗМІ?

Використовуючи систему декодування сексистських кодів, розроблену у феміністській практиці, студентам пропонується виділити гендерні установки чоловіків і жінок, особливу увагу пропонується приділити критичному аналізу сюжетних ліній мексиканських і бразильських телесеріалів, зрівнявши їх потім з вітчизняними телесеріалами.

- які теми, пов'язані з міжстатевим стосунками, показаними в ЗМІ, викликають найбільшу згоду й найбільший протест?

Потім учасники узагальнюють свої спостереження, відзначають, чи були кількісні диспропорції в показі, наприклад, оголеного чоловічого й жіночого тіла, хто був суб'єктом, а хто об'єктом більшості рекламних роликів, чи можна говорити про дискримінації за статевою ознакою, чи були розходження за цими показниками між дитячими передачами й передачами для дорослих, визначають блок-схеми патріархальної, порно-еротичної й егалітарної парадигми сучасних ЗМІ.

Дев'ятий крок - "Стратегія" спрямований на формування адекватних гендерних установок стосовно сім'ї. Необхідний час - 4-6 годин

Процедура: декільком учасникам пропонується вибрати для себе одну із запропонованих моделей сім'ї: партнерську або домінантно-залежну, на основі гендерних контрактів:

партнерська модель взаємин у сім'ї:

1. працююча жінка + працюючий чоловік (працюючий батько)
2. працююча мати + працюючий чоловік (працюючий батько)
3. жінка - професіонал + чоловік - професіонал

домінантно-залежна модель взаємин у сім'ї:

1. хатня господарка + годувальник (працюючий чоловік (або професіонал)) (патріархальна модель)
2. жінка - професіонал (працююча жінка) + чоловік домохазяїн (або чоловік, що займається вихованням дітей)
3. спонсорський контракт (коханка; коханка, згодна мати й виховувати дітей + працюючий чоловік (або професіонал))
4. спонсорський контракт (коханець; коханець, згодний мати й виховувати дітей + працююча жінка (або професіонал))
5. утриманський контракт (забезпечення сім'ї йде за рахунок родичів).

Необхідно зобразити день із життя обраної моделі сім'ї. У межах групи учасники діляться своїми відчуттями, відповідають на питання. Потім учасникам пропонується відчути себе в цих ролинах у позиції батька й зрівняти цю позицію з позицією матері. Керівник задає учасникам певну ситуацію, а вони, у свою чергу, описують свої дії в ній і відчуття, адекватні своїй ролі.

Обрані моделі програються учасниками в рамках заданих керівником ситуацій, потім обговорюються результати.

Десятий крок - "Ідентифікація контрактів" націлений на аналіз гендерних установок, їхнього впливу на вибір моделі сім'ї, подальше усвідомлення й корекцію гендерних установок, прийняття особистої відповідальності за процес змін. Крок містить дві вправи: "Ранжування сімейних ролей" і "Висновок контракту". Орієнтовний час проведення - 2 години.

"Ранжування сімейних ролей"

Учасники розбиваються на пари й заповнюють таблицю.

Інструкція:

1.Проранжуйте по важливості всі дев'ять ролей з точки зору того, як вони виконувалися у вашій сім'ї, тобто яка, у першу чергу, яка у другу, і так далі (нормативний рівень).

2.Проранжуйте ці ролі так, як би вам самим хотілося виконувати ці ролі в сім'ї: у першу чергу, яка у другу, і так далі (бажаний рівень).

3.Проранжуйте ці ролі відповідно їхньої реальної структури, тобто того, як, швидше за все, все це зложиться в їхній родині: у першу чергу, яка у другу, і так далі (квазіреальний рівень).

Таблиця 2.1.

РОЛЬ	РІВЕНЬ		
	Нормативний	Бажаний	Квазіреальний
Відповідальний за матеріальне забезпечення			
Хазяїн - хазяйка			
Відповідальний за підтримку родинних зв'язків			
Організатор сімейної субкультури			
Організатор сімейних розваг			
Сімейний психотерапевт			
Любовний партнер			
Відповідальний за догляд за немовлям			
Вихователь			

4. Виконайте попередні три пункти інструкції, заповнивши таку ж таблицю від імені особи протилежної статі (чоловіка говорять про уявлення жінок, жінки - про уявлення чоловіків).

Потім з'ясовується ступінь збігу або розбіжностей обраних ролей у парах, далі групове обговорення, співвіднесення обраних ролей з моделями сім'ї й типами гендерного контракту, виявлення конфліктних і неконфліктних моделей сім'ї.

"Підписання контракту"

Інструкція: Давайте спробуємо глянути на шлюбний контракт не з погляду юридичної відповідальності сторін, а з позицій багаторічного співіснування, що

скріплено любов'ю, взаємоповагою, прагненням розвивати сімейний союз, і при цьому не втратити власну індивідуальність. Вам потрібно відповісти на питання й дописати ті пункти, які, на ваш погляд, визначають ваш майбутній щасливий шлюбний союз.

Особистий контракт-зобов'язання

Я усвідомлюю, що: Мені подобається моє сьогоднішнє "Я" і особливо такі мої риси:

а) _____

б) _____

в) _____

Я як чоловік (жінка) є сильним (сильною) у наступному:

а) _____

б) _____

в) _____

Я дуже хочу щоб у моїй майбутній сім'ї були прийняті такі правила щодо утримання домашнього господарства

а) _____

б) _____

в) _____

У фінансових питаннях

а) _____

б) _____

в) _____

У емоційній сфері

а) _____

б) _____

в) _____

у стосунках з родичами

а) _____

б) _____

в) _____

В сексуальній сфері

а) _____

б) _____

в) _____

У вихованні дітей

а) _____

б) _____

в) _____

У сфері організації дозвілля і розваг

а) _____

б) _____

в) _____

Стосовно особистої свободи

а) _____

б) _____
в) _____

Я дійсно здатен(а) досягти цього. Тому я прагну до нових змін, для того щоб збагатити своє життя і насолодитися ним. Продовжуючи розвиватися, я хочу:

а) _____
б) _____
в) _____

Мені радісно розуміти, що тепер я звільняюся від негативних гендерних установок і стереотипів і сам (а) вибираю свій власний стиль життя, і це дозволяє мені рухатися до повного здійснення своїх бажань і по праву зайняти належне мені місце у світі.

Я люблю _____

близьку мені людину, і вважаю своїм приємним обов'язком говорити їй про це зараз і в майбутньому.

Я люблю цих людей:

а) _____
б) _____
в) _____

Вони допомагають мені жити, і я маю намір постійно виражати вдячність за їх існування.

Я люблю робити такі справи:

а) _____
б) _____
в) _____

І я маю намір більш повно і наполегливо займатися ними. Все, що сказано мною про мої здібності, цілі, права і обов'язки — правда.

Я беру на себе зобов'язання зробити все, що в моїх силах, щоб виконати умови цього контракту.

Я залишаю за собою право переглядати і змінювати формулювання тверджень, поданих вище, удосконалюючи записи, перезатверджуючи обов'язки.

Власноруч підписано мною сьогодні.

Одинадцятий крок - заключний психологічний аналіз присвячений обговоренню загальних результатів причинно-наслідкового проектування й висновку контракту. Крім того, може містити додаткову інформацію на теми, пов'язані з отриманими результатами.

Дванадцятий крок - групова рефлексія "Що цінного й корисного я довідався(а) на заняттях, що змусило мене задуматися, що в мені змінилося".

Список використаної літератури:

1. Лопатина А, Беседы и сказки о семье /А. Лопатина, М. Скребцова.- М.: Амрита-Русь, 2004.-160 с.
2. Малкина-Пых И.Г. Семейная терапия / И.Г. Малкина-Пых.- М.: Изд-во ЭКСМО, 2005. -992 с.
3. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства / Р.В. Овчарова.- М: Изд-воИнститута Психотерапии, 2003. - 319 с.
4. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С.Клециной. - СПб.: Питер, 2003.- 480 с.
5. Репина Л.П. Женщины и мужчины в истории: Новая картина европейского прошлого. Очерки.Хрестоматия / Л.П. Репина.- М.: РОССПЭН, 2002.-352 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Архиреева Т.В. Психология родительства и детско-родительских отношений. Учебно-методическое пособие. НовГУ им. Ярослава Мудрого, - Великий Новгород, 2006. - 216с.
2. Вайнер, М.Э. Игровые технологии коррекции поведения дошкольников / М.Э. Вайнер. – Москва : Педагогическое общество России, 2005. – 96 с. – (Воспитываем, обучаем дошкольников) . – ISBN 5-93134-239-7.
3. Минияров В.М. Психология семейного воспитания : диагност.-коррекц. аспект / В.М. Минияров – М. : Изд-во МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 248 с. – (Библиотека школьного психолога).
4. Нечипорук Е. Диагностическая работа в детском саду".- Ростов-на-дону: Феникс, 2005. – 180 с.
5. Олифинович Н. Психология семейных кризи сов / Н. Олифинович, Т. Зинкевич-Куземкина, Т. Велента – Речь, 2006. - 360 с. http://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy_olifirovich/~psy_olifirovich.htm
6. Основы психологии семьи и семейного консультирования: О 75 Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. Н.Н. Посысоева. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. — 328 с. ISBN 5-305-00113-7.
7. Оськина В.В. Ценностно - потребностные детерминанты материнства // Сборник науч-ных трудов. Серия «Гуманитарные науки»// Ставрополь, Северо-Кавказский государственный технический университет. - 2002. - 233 с.
8. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. — 480 с.
9. Сафонова Л.В. Содержание и методика психосоциальной работы : учеб. пособие / Л.В. Сафонова. – М. : Академия, 2006. - 223 с. - (Высшее профессиональное образование. Социальная работа). - (Учебное пособие).
10. Сологубова Т.К. Социальная коррекция и терапия [Электронный ресурс] // Социальная работа : учеб. пособие. - Ростов н/Д : Феникс, 1999. - URL: <http://home.novoch.ru/~azazel/texts/stat/sockorr.html> (27.11.07).
11. Социально-психологическая и консультативная работа с семьей : хрестоматия : в 2 ч. / Рос. акад. образования, Моск. психол.-социал. ин-т. - М. ; Воронеж, 2004. – 618 с. (Б-ка психолога).

Наукове видання

ВАСИЛЬЧЕНКО О. М.**ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ
РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ**

(українською мовою)

Здано на складання . Підписано до друку
Формат .Папір Друк
Ум. друк. арк.. Обл.-вид. арк..
Тираж . Замовлення №

Видавець: СПД Фельдман О.О.
53200, Дніпропетровська обл., м. Нікополь. Вул.. Героїв Чорнобиля, 138
Свідоцтво ДК №3266 від 28.08.2008 р.

Друкарня: СПД Фельдман О.О.
53200, Дніпропетровська обл., м. Нікополь. вул.. Героїв Чорнобиля, 138
Свідоцтво ДК №3266 від 28.08.2008 р.

ISBN 978-966-2421-10-1**Васильченко О. М.**

Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості. – Київ – Нікополь
СПД Фельдман О.О., 2012. – 95 с.

ISBN 978-966-2421-10-1

У виданні представлені валідизовані методики, призначені для діагностики та корекції різних аспектів і феноменів репродуктивної поведінки особистості. Методики, які застосовувалися лише в дисертаційних роботах останніх років, наведено повністю. Опубліковані методики подаються лише описово та наводиться режим доступу у інтернеті. Російськомовні методики подаються мовою оригіналу.

Наведена інформація стане у нагоді дослідникові, як для теоретичних розвідок, так і практичних досліджень репродуктивної поведінки особистості, зокрема батьківства, гестаційної, шлюбної та сімейної поведінки.

Видання призначене для студентів психологів, практичних психологів, науковців, викладачів ВНЗ.

ББК 88я73